

**Univerzita Karlova v Praze**

**Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

# **Diplomová práce**

Bc. Adéla Křížová

**Stylové tendence současných vědeckých textů**

Style tendencies in contemporary scientific texts

**Poděkování:**

Na tomto místě bych chtěla upřímně poděkovat prof. PhDr. Petrovi Marešovi, CSc. za inspirativní rady a cenné připomínky, kterými přispěl k vypracování této práce, a za celkově vynikající a slovy neocenitelnou spolupráci. Velký dík patří také mým rodičům, kteří mi během studia byli nesmírnou oporou a měli ve mne velkou důvěru.

**Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 8. 2013

.....

Adéla Křížová

## Abstrakt

Tato diplomová práce je věnována výzkumu stylových tendencí, které se v současnosti projevují v českých vědeckých textech. Cílem práce je tyto stylové tendence popsat na základě podrobné analýzy dvou tradičních a dvou současných vědeckých textů a jejich vzájemné komparace. Celá práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola čtenáře seznamuje s vývojem odborného stylu se zřetelem na vydělení stylu vědeckého. Druhá kapitola se zabývá typologií tradičních kulturně odlišných intelektuálních stylů – teutonského, saského a galského – a charakteristikou tradičního českého vědeckého stylu. Obraz současného vědeckého diskurzu u nás pak přináší kapitola třetí. Ve čtvrté kapitole jsou následně definovány metody zkoumání, stanoveny výzkumné otázky a vymezena výzkumná kritéria, na jejichž základě je v páté kapitole provedena analýza vybraných textů. Výsledky výzkumu jsou pak zpracovány a konkretizovány v závěru diplomové práce.

**Klíčová slova:** stylové tendence, tradiční vědecké texty, současné vědecké texty, teutonský intelektuální (vědecký) styl, anglosaský intelektuální (vědecký) styl

## Abstract

This thesis is focused on research of style tendencies, which show themselves in Czech scientific texts at the present. The aim of the study is to describe these style tendencies based on detailed analysis of two traditional and two contemporary scientific texts and comparison of each other. The whole thesis is divided into five chapters. The first chapter introduces the reader to development of professional style with respect to the separation of scientific style. The second chapter deals with typologies of traditional culturally different intellectual styles – Teutonic, Saxonian and Gallic – and characteristics of traditional Czech scientific style. The third chapter brings a picture of contemporary scientific discourse in the Czech Republic. In the fourth chapter are subsequently defined methods of research, research questions and research criteria; based on these the selected texts are analyzed in the fifth chapter. The results of research are presented and specified in conclusion of the thesis.

**Key words:** style tendencies, traditional scientific texts, contemporary scientific texts, Teutonic intellectual (scientific) style, Anglo-Saxon intellectual (scientific) style

# Obsah

|                                                                                 |           |
|---------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Úvod .....</b>                                                               | <b>7</b>  |
| <b>1 Odborný styl – jeho vývoj a diferenciacie.....</b>                         | <b>9</b>  |
| 1.1 Vznik odborného stylu – první zmínky.....                                   | 9         |
| 1.2 Odborný styl v době národního obrození.....                                 | 10        |
| 1.3 Období 30. a 40. let 20. století .....                                      | 11        |
| 1.4 Období 50. let 20. století .....                                            | 11        |
| 1.5 Období 2. poloviny 20. století.....                                         | 12        |
| 1.6 Odborný styl v současnosti .....                                            | 13        |
| <b>2 Styl vědeckých textů .....</b>                                             | <b>15</b> |
| 2.1 Teutonský intelektuální styl .....                                          | 15        |
| 2.1.1 Charakteristika teutonského intelektuálního stylu .....                   | 16        |
| 2.2 (Anglo)Saský intelektuální styl .....                                       | 16        |
| 2.2.1 Anglosaská teorie vědeckého textu.....                                    | 17        |
| 2.2.2 Charakteristika anglosaského intelektuálního stylu.....                   | 17        |
| 2.3 Galský intelektuální styl.....                                              | 18        |
| 2.3.1 Charakteristika galského intelektuálního stylu .....                      | 18        |
| 2.4 Tradiční „intelektuální styl“ českých vědeckých textů.....                  | 19        |
| 2.4.1 Český vědecký styl v postavení interkulturních intelektuálních stylů..... | 19        |
| 2.4.2 Charakteristické stylové rysy tradičních českých vědeckých textů.....     | 20        |
| <b>3 Současný styl českých vědeckých textů.....</b>                             | <b>23</b> |
| 3.1 Jazyk vědy vs. vědecká komunikace.....                                      | 23        |
| 3.1.1 Charakter současné vědecké komunikace.....                                | 24        |
| 3.2 Stylotvorné procesy v současném vědeckém stylu .....                        | 25        |
| 3.2.1 Procesy unifikace .....                                                   | 25        |
| 3.2.2 Procesy jazykové .....                                                    | 26        |
| 3.2.3 Procesy spojené s vlivem moderní techniky.....                            | 27        |
| 3.2.4 Proces fluktuace stylů .....                                              | 28        |
| 3.3 Pluralita ve vědeckém vyjadřování .....                                     | 29        |
| 3.3.1 Rétorika vědeckého dorozumívání .....                                     | 29        |
| 3.4 Cesta ke srozumitelnosti .....                                              | 29        |
| 3.4.1 Současný obraz vědeckého diskurzu a požadavek srozumitelnosti.....        | 30        |
| <b>4 Metodologie výzkumu a výzkumné otázky .....</b>                            | <b>33</b> |
| 4.1 Předmět výzkumu a metoda zkoumání .....                                     | 33        |

|          |                                                                                                                        |            |
|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 4.2      | Výzkumné otázky a kritéria výzkumu .....                                                                               | 34         |
| 4.2.1    | Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu .....                                                                          | 36         |
| 4.2.2    | Hledisko jazykových rovin .....                                                                                        | 36         |
| 4.2.3    | Hledisko kompoziční výstavby .....                                                                                     | 38         |
| 4.2.4    | Hledisko spisovnosti a formálnosti textu .....                                                                         | 38         |
| <b>5</b> | <b>Analýza textů .....</b>                                                                                             | <b>39</b>  |
| 5.1      | A. Macurová: Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze .....                                                       | 40         |
| 5.1.1    | Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu .....                                                                          | 40         |
| 5.1.2    | Hledisko jazykových rovin .....                                                                                        | 41         |
| 5.1.3    | Hledisko kompoziční výstavby .....                                                                                     | 48         |
| 5.1.4    | Hledisko spisovnosti a formálnosti textu .....                                                                         | 52         |
| 5.2      | Jan Kořenský: K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa .....                             | 53         |
| 5.2.1    | Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu .....                                                                          | 53         |
| 5.2.2    | Hledisko jazykových rovin .....                                                                                        | 54         |
| 5.2.3    | Hledisko kompoziční výstavby .....                                                                                     | 62         |
| 5.2.4    | Hledisko spisovnosti a formálnosti textu .....                                                                         | 66         |
| 5.3      | Jana Hoffmannová: Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin? (K anotacím filmů v televizních programech) ..... | 67         |
| 5.3.1    | Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu .....                                                                          | 67         |
| 5.3.2    | Hledisko jazykových rovin .....                                                                                        | 68         |
| 5.3.3    | Hledisko kompoziční výstavby .....                                                                                     | 76         |
| 5.3.4    | Hledisko spisovnosti a formálnosti textu .....                                                                         | 79         |
| 5.4      | Josef Šimandl: Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka? .....            | 80         |
| 5.4.1    | Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu .....                                                                          | 80         |
| 5.4.2    | Hledisko jazykových rovin .....                                                                                        | 82         |
| 5.4.3    | Hledisko kompoziční výstavby .....                                                                                     | 92         |
| 5.4.4    | Hledisko spisovnosti a formálnosti textu .....                                                                         | 96         |
|          | <b>Závěr .....</b>                                                                                                     | <b>98</b>  |
|          | <b>Prameny .....</b>                                                                                                   | <b>102</b> |
|          | <b>Seznam použité literatury .....</b>                                                                                 | <b>103</b> |
|          | <b>Seznam příloh .....</b>                                                                                             | <b>106</b> |

## Úvod

V posledních desetiletích začínají do naší domácí vědecké komunikace výrazným způsobem pronikat změny, které ovlivňují jazykový charakter i kompoziční uspořádání vědeckého vyjadřování. Tyto změny způsobují hlavně prostředky, které ve vědeckých textech chápeme jako nekonvenční. Souhrnně lze přitom tyto proměny ve vyjadřování, jejichž důsledkem je přítomnost nových stylových rysů ve vědeckých komunikátech, nazvat jako *stylové tendence*.

Již v 90. letech začali první nápadné změny objevující se ve vědeckých textech zaznamenávat někteří lingvisté a snažili se je reflektovat ve svých pracích. To dokládá, že tato skutečnost nezůstala bez povšimnutí. V průběhu let až do současnosti lze přitom zaznamenat stále větší koncentraci těchto změn, což poukazuje na fakt, že vědecký styl podléhá výraznému dynamickému vývoji a vědecké texty tradičního charakteru psané podle pevně stanovených zásad jsou víceméně otázkou minulosti.

Vzhledem ke své zainteresovanosti v oblasti stylistiky jsem se rozhodla svou diplomovou prací *Stylové tendence současných vědeckých textů* přispět k výzkumům věnovaným této problematice a pokusit se novodobé rysy v současných vědeckých textech identifikovat a zároveň zjistit, jak, v čem a vlivem čeho se tyto změny projevují, což se zároveň shoduje s cílem této práce.

Diplomová práce se skládá z teoretické a praktické části a celkem je členěna do pěti kapitol. První kapitola práce nabízí pohled na dějiny odborného stylu od jeho vzniku přes jeho postupné diferencování až k vydělení dílčího stylu vědeckého. Druhá kapitola je věnována charakteristice tradičních kulturně odlišných intelektuálních stylů podle toho, jak je rozdělil norský badatel Johan Galtung. Dále pak čtenáře seznamuje s původním vymezením odborného, potažmo vědeckého stylu u nás, tedy s jeho tradiční podobou. Ve třetí kapitole je nakonec zpracován obraz současného českého vědeckého diskurzu na základě odpovídající odborné literatury včetně procesů, jež se na proměňování vědeckého stylu podílejí významnou měrou. Souhrnně řečeno, v prvních třech kapitolách jsou formulována základní teoretická východiska práce.

Čtvrtá kapitola zahrnuje výběr výzkumné metody. Dále jsou v ní stanoveny výzkumné otázky a kritéria výzkumu v rámci jednotlivě určených hledisek, podle kterých je v následující kapitole důsledně postupováno.

Pátá kapitola již představuje praktické řešení stanoveného úkolu. Je zaměřena na podrobnou analýzu a vzájemnou komparaci dvou tradičních a dvou současných vybraných

vědeckých textů představujících v této práci výzkumný vzorek. Kvůli komparaci je analýza všech čtyř textů strukturována totožným způsobem. Zároveň je zkoumání podloženo dostatečným množstvím příkladů z analyzovaných textů, díky kterým lze vyvodit přítomnost nových stylových rysů.

Závěr práce pak přináší odpovědi na stanovené výzkumné otázky díky výsledkům získaným analýzou a srovnáním vybraného textového materiálu, na základě kterých jsou formulovány stylové tendence současných vědeckých textů. V neposlední řadě závěr také zahrnuje vlastní hodnocení současného stavu vědecké komunikace a popis předpokladů vývoje vědeckého stylu do budoucna.

# 1 Odborný styl – jeho vývoj a diferenciacie

Přestože *odborný funkční styl* jako celek není předmětem této diplomové práce, domnívám se, že je vhodné alespoň krátce představit jeho vývoj a postupnou diferenciaci, neboť právě jeho konstituování přímo ovlivňovalo dobově aktuální podobu vědeckých textů. Sledování jeho vývojových cest do jisté míry také napomáhá dospět k poznání stylových tendencí utvářejících charakter současných vědeckých textů.

V této kapitole je zaměřena pozornost na jednotlivé fáze vývoje odborného stylu na českém území (tedy na odborný styl v české tradici) od jeho počátku až do současnosti, kdy se podoba funkčního odborného stylu víceméně ustálila. Jeho vývoj je stručně zpracován v šesti podkapitolách podávajících přehled základních pojetí odborného stylu v dějinách české stylistiky včetně jeho postavení v rámci stylistické teorie se zaměřením na vydělení stylu vědeckého.

## 1.1 *Vznik odborného stylu – první zmínky*

Počátky funkčního odborného stylu, jako jednoho ze stylů veřejné komunikace, se objevují již ve středověku spolu s konstituováním vědy jako cesty k lidskému poznání (Čechová a kol., 2008, s. 208). Jeho vznik lze tedy považovat za reakci na potřebu nově formulovat myšlenky získané vědeckým bádáním.

Již v této době staročeské odborné texty charakterizují podobné obecné rysy vyjadřování jako texty dnešní – promyšlená kompozice, přesná stavba vět, nociónálnost v pojmenování, domácí i mezinárodní terminologie, kultivovanost i v nižších rovinách jazyka. Odborný text se tak svými vlastnostmi odlišuje nejen od stylu prostěsdělovacího, ale také od stylu krásné literatury (Čechová a kol., 2008, s. 209), čímž se řadí k jednomu ze tří nejstarších existujících stylů. Co se týče vědeckého stylu jako podtypu stylu odborného, v této době se o něm zatím samostatně neuvažuje.

Cézurou ve vývoji odborného stylu na našem území bylo období pobělohorské, v němž úbytek komunikačních funkcí češtiny vedl ke ztrátě kontinuity ve tvorbě česky psaných odborných textů. Dominantními jazyky vědeckých textů 17. a 18. století u nás byly latina a němčina, zatímco čeština stála na úplném okraji a její užívání v této sféře bylo ojedinělé (Čechová a kol., 2008, s. 209).

## 1.2 Odborný styl v době národního obrození

Prakticky znovu se odborný styl utváří na počátku 19. století, tedy v době národního obrození, kdy se opět objevuje snaha vyjádřit češtinou nejrůznější vědecké pojmy. Výsledkem této snahy je přitom rozvoj české odborné terminologie pro všechny obory tehdejšího vědění. Textovou a větnou stavbu nicméně nadále ovlivňuje tradiční latina (Čechová a kol., 2008, s. 209).

Významnou osobností pro českou stylistiku se v 1. polovině 19. století stává **Josef Jungmann**, který ve své *Slovesnosti* z roku 1820 vymezuje tzv. **trojí výmluvnost**, a to prozaickou, básnickou a řečnickou. Vlastně se jedná o tři základní styly, které se dále dělí podle látky, případně oblasti užití a formy. Těmto „stylům“ Jungmann přiřazuje podstatné vlastnosti, jimiž jsou světlost, líbeznost a mocnost. Tyto vlastnosti pak následně odpovídají třem tzv. duševním mohutnostem – poznávací (či představovací), citící a žádací (či snažící). Jim nakonec odpovídají jejich účinky – ponětí (představy), city a žádosti (snahy, chuti). Zaměřme však svou pozornost zpět na odborný styl. Ve svém pojetí Jungmann spojuje prozaický text s tzv. mohutností představovací neboli poznávací, tj. **pojmovostí**, tedy s jedním ze základních konstitutivních faktorů odborného stylu. V tomto dělení tedy nejde o formu textu, nýbrž o jeho zaměření a **funkci** (nicméně Jungmann termín funkce zatím sám neužívá). Jungmannův požadavek světlosti stylu pak bývá interpretován jako jasnost výkladu, další důležitý rys odborného stylu (cit. dle Čechová a kol., 2008, s. 24 a s. 209).

Na základě těchto poznatků lze říci, že v Jungmannově době se vytváří prazáklad funkční stylistiky a již nastalo se vyděluje odborný styl s některými obecnými rysy odpovídajícími dnešnímu pojetí. Přestože Jungmannova stratifikace ve 30. letech 20. století ustupuje do pozadí, lze říci, že jeho myšlenky ovlivnily a podnítily k dalšímu rozvíjení teorie mnohé lingvisty Pražské školy.

Důležité však je, že v průběhu 19. století také poprvé dochází k diferencování jednotlivých úrovní odborného stylu, mimo jiné také k vydělení **stylu vědeckého**, o jehož existenci lze od tohoto období již samostatně hovořit. Příčinou této diferenciací byla skutečnost bouřlivého rozvoje vědy a techniky, která podobně jako ve středověku zvyšovala potřebu mluvit o nově získaných poznatcích, což pochopitelně vedlo k hlubšímu propracování jazyka a stylu odborných textů (Čechová a kol., 2008, s. 209). U nás potřeba česky psané vědy vedla k vydání prvního českého vědeckého časopisu *Krok* v roce 1821 (Daneš a kol., 1997, s. 72).

### 1.3 Období 30. a 40. let 20. století

Další významná změna v pojetí odborného stylu nastává během 1. poloviny 20. století. Ve 30. letech přichází se zásadní teorií, jež se stala základem současného pojetí, **B. Havránek**. Ten na základě funkční diferenciaci spisovného jazyka, z níž vycházeli i další představitelé Pražského lingvistického kroužku, zavádí vedle pojmu **funkční styl**<sup>1</sup> jako další klíčový pojem **funkční jazyk**<sup>2</sup> (Havránek, 1932, s. 67). Prvně své myšlenky souhrnně představil ve studii s názvem *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. V ní Havránek (1932, s. 67) rozlišuje funkci sdělovací, pod níž řadí funkci komunikativní, teoreticky odbornou a prakticky odbornou, a funkci estetickou. K nim pak nachází příslušné funkční jazyky. Funkci prakticky odborné přiřazuje pracovní (věcný) funkční jazyk, funkci teoreticky odborné **vědecký funkční jazyk** (Havránek, 1932, s. 67). Tuto Havránkovu diferenciaci lze přitom chápat jako první vymezení základních funkčních stylů češtiny (Čechová a kol., 2008, s. 94).

Podle Havránka (1932, s. 68) **vědecký funkční jazyk** charakterizuje jednotný sémantický plán a přesný poměr lexikálních jednotek k vyjadřovanému pojmu. Projev je úplný a jeho přesnost je dána definovanými či kodifikovanými automatizacemi. Vědecký jazyk se pak dále „snaží o maximální paralelnost, možnou v daném jazyce, mezi jazykovým výrazem a postupným rozvojem tématu“, tj. mezi jazykovou formou a sémantikou sdělení (Havránek, 1932, s. 70).

Společně s Havránkem funkční pohled na jazyk zastával také **V. Mathesius**. Základní Havránkovo členění na styl hovorový, prakticky odborný, teoreticky odborný a estetický v podstatě přejímá a dále rozvíjí ve 30. a 40. letech **J. V. Bečka** v dílech *Technika slohu: rukověť praktické stylistiky* (1938) a *Úvod do české stylistiky* (1948), ve kterých též rozlišuje jazyk vědecký na jedné straně, na druhé straně jazyk umělecký a uprostřed stojící jazyk praktický, jenž zahrnoval jazyk úřední, hospodářský a novinářský (cit. dle Čechová a kol., 2008, s. 95).

### 1.4 Období 50. let 20. století

V polovině 20. století dochází ve vývoji české stylistiky k přehodnocení zmíněného dosavadního Havránkova vymezení v rámci diferencování odborného stylu, neboť vývoj

---

<sup>1</sup> Funkční styl „je určen konkrétním cílem každého jazykového projevu“ (Havránek, 1932, s. 69).

<sup>2</sup> Funkční jazyk „je určen obecným účelem normovaného souboru jazykových prostředků ustalujících se pro potřeby realizace jednotlivých funkcí“ (Havránek, 1932, s. 69).

společenských funkcí vede na jedné straně k další specifikaci, na straně druhé však k zobecnění charakteristických rysů odborných projevů, jež ve stylistické teorii nakonec vyústilo ve **spojení stylu prakticky a teoreticky odborných textů** (tj. stylu vědeckého) do širší kategorie funkčního stylu odborného (Čechová a kol., 2008, s. 210). Zároveň bývá vědecký styl vymezován jako jeho vyhraněný podtyp sloužící „ke komunikačnímu zprostředkování nových nebo nově pojímaných teoretických poznatků“ (Mareš, 2013, s. 45). V rámci jmenovaného požadavku specifikace se z odborného stylu na liblické konferenci pořádané Ústavem pro jazyk český v roce 1954 na podnět **M. Jelínka** vyděluje rozvíjející se styl publicistický, který přispěl k nové bohatší klasifikaci funkčních stylů (Čechová a kol., 2008, s. 95). Od 50. let tedy česká stylistická teorie zahrnuje celkem čtyři základní funkční styly.

### **1.5 Období 2. poloviny 20. století**

V období 60. a 70. let se stále již napevno pracuje s pozměněnou Havránkovou klasifikací funkčních stylů na styl hovorový, umělecký, odborný a publicistický. S tímto dělením se prvně setkáme v práci *Stručná mluvnice češtiny* **B. Havránka** a **A. Jedličky** z roku 1962, ze které se tato klasifikace dostala do širšího povědomí a na dlouhou dobu se stala základem běžného školského pojetí (cit. dle Čechová a kol., 2008, s. 95). Co se týče stylu vědeckého, je i v této době nadále chápán v zásadě jednotně, s charakteristikami a typickými vlastnostmi vymezenými již v 50. letech B. Havránkem či M. Jelínkem, které přetrvávají prakticky celé toto období s tím, že jsou dále různě doplňovány či variovány (Mareš, 2013, s. 45–46).

S dělením stylů na styl prostěsdělovací, umělecký, odborný, publicistický a administrativní začíná česká stylistika poprvé pracovat v 80. letech, přestože se některé snahy o vydělení stylu administrativního ze stylu odborného objevují již dříve, např. u **F. Trávníčka** v 50. letech v práci *O jazykovém slohu* (1953) či **A. Jedličky** v 70. letech v *Základech české stylistiky* (1970) (cit. dle Čechová a kol., 2008, s. 95).

Tato klasifikace na pět funkčních stylů na základě kritéria stylové normy A. Jedličky navazujícího na B. Havránka se v české stylistice udržela až do současnosti, i přestože se objevují tendence na osamostatnění dalších stylů z oblasti funkčního odborného stylu, a to stylu esejistického, konverzačního, reklamního či řečnického.

## 1.6 Odborný styl v současnosti

V posledních letech prochází český odborný diskurz zřetelným vývojem a změnami. V současné době se v odborném stylu snad nejvíce ze všech rozlišovaných funkčních stylů národního jazyka uplatňují tzv. **procesy diferenciací**, tj. vydělování stále více specializovaných okruhů (Kraus, 1994, s. 15). Tyto procesy patří podle různých hledisek k nejnápadnějším rysům jeho současného vývoje. Nejmarkantněji se diferenční procesy odrážejí v žánrovém rozrůznění, na jehož podobu dodnes neexistuje jednotný pohled. K současné situaci se vyjadřuje také S. Čmejrková (1999, s. 37), která říká, že vzhledem ke stálému dynamickému vývoji jazyka a stále pružnějšímu pojetí jeho norem není jednoduchým úkolem odborný styl jednoznačně diferencovat a stanovit tak, kolik je vlastně žánrů (druhů, typů) vědeckého diskurzu.

Nejznámější klasifikací, s níž se dnes pracuje, je rozdělení vědeckých textů v nejširším slova smyslu. Tato klasifikace se uplatňuje v případech, přistupujeme-li k ní z hlediska celkového zaměření a účelu textů. Díky ní se tak dnes v rámci odborného stylu rozlišují texty psané stylem **vědeckým** neboli teoretickým, **prakticky odborným** jako tzv. odborným stylem v užším smyslu, **populárně naučným**, **učebním** a **esejistickým**, jenž se nachází na pomezí odborného a uměleckého stylu, případně odborného a publicistického (Čechová a kol., 2008, s. 210). Pro současnost se stěžejním termínem z tohoto výčtu stává tzv. *popularizace*, která v oblasti odborného stylu působí nejdynamičtěji a posouvá jej ve svém vývoji kupředu. Popularizující texty totiž vykazují mnohohrstvou a stále se rozrůstající stylovou diferenciací, a to především v oblasti tzv. neformální komunikační sítě, jež u nás zpřístupňuje obtížněji dostupnou cizí literaturu (Daneš a kol., 1997, s. 71).

Další relevantní diferenční hledisko odborného stylu představuje tzv. *horizontální třídění*. Podle této klasifikace můžeme vydělit žánry věd přírodních a žánry věd sociálních a humanitních. Avšak ani tento aspekt nereprezentuje striktní rozdělení, neboť zejména v některých oborech mají obě tyto skupiny leccos společného (Daneš a kol., 1997, s. 71). Ke sbližování vědeckých oborů a rozostřování hranice mezi nimi dochází zvláště díky uplatnění statistických a experimentálních metod výzkumu nejen v oborech přírodních, ale hojně již také v oborech společensko-humanitních, dále pak ve snaze o větší exaktnost a formalizaci vyjádření (Čmejrková a kol., 1999, s. 38).

Jinou významnou distinkcí je ta okolnost, zda jde o text s obsahem převážně teoretickým, anebo experimentálním (Daneš a kol., 1997, s. 71). S. Čmejrková (1999, s. 39)

k textům teoretickým a experimentálním přidává ještě texty materiálové povahy. Zmíněné rozdělení tedy představuje další stylisticko-kompoziční faktor.

Posledním kritériem, podle něhož se poměrně často odborné texty třídí, je slohový postup. Na jeho základě se texty dělí na **výkladové**, **popisné** a **situační**. Toto třídění však nepatří mezi plně uspokojivé. Ze zmíněné trojice však stojí za zmínku faktor situační, který má dnes specifické postavení a je, co se variantnosti týče, nejproduktivnější. Zahrnuje totiž nejrozumnější distinkce textů od formy monologické a formy dialogické přes přímý a nepřímý kontakt s posluchačem až po texty formální a neformální (Daneš a kol., 1997, s. 72).

Nicméně vzhledem k tomu, že tématem této diplomové práce jsou pouze texty vědecké, bude v následujících kapitolách pozornost zaměřena výhradně na styl těchto textů, tj. styl vědecký.

## 2 Styl vědeckých textů

První kapitola byla věnována popisu konstituování vědeckého stylu v rámci vývoje stylu odborného na našem území. Je však třeba si uvědomit, že český vědecký styl se nevyvíjel izolovaně či bez jakéhokoli kontaktu s vědeckou snahou okolních zemí. V průběhu historického vývoje došlo k tomu, že si jednotlivá kulturní společenství postupně vypracovala své vlastní specifické normy vědeckého vyjadřování, přičemž lze předpokládat, že se tyto normy při vzájemném kontaktu mezinárodních diskurzních komunit v různé míře sblížovaly, vyrovnávaly či modifikovaly (Čmejrková a kol., 1999, s. 25–26). Tuto tendenci přitom můžeme spatřovat až dodnes.

Cílem první části této kapitoly je představit a charakterizovat tradiční evropské kulturně odlišné intelektuální styly. Vycházím zde přitom z velice známého rozlišení **Johana Galtunga** (1981, s. 819–856), který ve svém zkoumání v oblasti vědecké komunikace a jejích zvyklostí vyděluje celkem čtyři kulturně rozrůzněné intelektuální styly, a to intelektuální styl **teutonský**, **saský**, **galský** a **nipponský** (někdy také uváděný jako japonský). Konkrétně zde budou popsány první tři uvedené styly z důvodu jejich výskytu v Evropě. Intelektuálnímu stylu nipponskému zde nebude věnována pozornost, neboť je typický pro země východní Asie, zejména Japonsko.

Náplní poslední podkapitoly je pak popis tradičního stylu českého vědeckého diskurzu vzhledem ke specifikům předtím analyzovaných evropských intelektuálních stylů. Zaměříme se přitom na postavení stylu našich domácích vědeckých textů v rámci vědeckých textů mezinárodních, ale také na jejich společné znaky na jedné straně a specifické rysy, jimiž se vzájemně odlišují, na straně druhé. V neposlední řadě také pojednáme o stylových rysech a základních vlastnostech tradičních českých vědeckých textů.

### 2.1 Teutonský intelektuální styl

Teutonský intelektuální styl, který J. Galtung ve své práci *Structure, culture, and intellectual style: An essay comparing saxon, teutonic, gallic and nipponic approaches* (1981) označuje termínem „teutonic“, nese své pojmenování podle jednoho z dávných germánských kmenů, Teutonů. Jak tedy z původu příslušníků tohoto kmene vyplývá, je teutonský intelektuální styl typický pro **německy mluvící** země, tj. pro německou oblast (Galtung, 1981, s. 819). Vedle termínu „teutonský“ se v naší literatuře někdy také užívá synonymních názvů jako **německý intelektuální styl** či **německý vědecký styl**.

### 2.1.1 Charakteristika teutonského intelektuálního stylu

Podle J. Galtunga (1981, s. 831) je pro teutonskou oblast příznačná vysoká prestiž vědce, velká úcta k teorii a důmyslná hierarchičnost teoretického konstruktů, jež svou stavbou připomíná pyramidu. Analýzu německého vědeckého diskurzu ke konci 80. let podal také M. Clyne (1987, s. 238), který podobně jako J. Galtung u německého vědeckého stylu zdůrazňuje jeho **vědeckost** a **intelektuálnost**, což má za důsledek hlubší rozdíly mezi jazykem pro vědecké účely a jazykem běžné komunikace. M. Clyne (1987, s. 238) dále říká, že texty psané německy jsou méně orientovány k tomu, aby se snadno četly, přičemž důraz je kladen na to, aby čtenáři poskytly zejména znalost, teorii a látku k uvažování. Z hlediska porozumění jsou tedy na čtenáře německých vědeckých textů kladeny velice **vysoké nároky**, neboť musejí vynaložit maximální úsilí, aby text obvykle vedoucí k formulačně náročným výkladům dekodovali. Jinak řečeno, v německém odborném diskurzu **je čtenář sám zodpovědný za dešifraci textu a za porozumění autorovým intencím** (Čmejrková a kol., 1999, s. 27).

Celková struktura textu pak zpravidla kopíruje postup autorových úvah a spíše než výkladem zkoumaného problému bývá německý vědecký text často pouze záznamem myšlenkových pochodů autora, jinými slovy, je jakousi zprávou o tom, jak obtížným způsobem se autor ke svým závěrům dopracoval (Šanderová, 2007, s. 57).

Z jazykového hlediska je německý vědecký styl **výrazově úsporný**. Jsou pro něj typická **dlouhá a složitá souvětí**, v nichž záleží na každém výrazu a slovním spojení (Šanderová, 2007, s. 57). V podřadných souvětích **převažují vedlejší věty** důvodové a podmínkové. Syntaktickou rovinu dále charakterizuje velký počet **nominalizací a složenin, hojnost pasiv, neosobních konstrukcí a četné modální výrazy**. V rovině textové se výrazně uplatňuje **digresivnost** (Clyne, 1987, s. 213).

## 2.2 (Anglo)Saský intelektuální styl

Saský intelektuální styl je charakteristický pro vědeckou komunikaci v anglicky mluvících zemích, jako je Velká Británie či USA (Galtung, 1981, s. 819). V české literatuře se dnes ale spíše setkáme již s novějším termínem **anglosaský intelektuální styl** či **anglosaský vědecký styl**. Vedle těchto termínů se lze ale také, ač výjimečně, setkat s překladem Galtungova termínu „saxonic“ jako *sachsonský* (např. Bobáková, 2011).

### 2.2.1 Anglosaská teorie vědeckého textu

Kořeny anglosaské teorie vědeckého textu můžeme nalézt v pragmatické filozofii jazyka, díky které odedávna směřuje k uchopení textotvorných principů v interakčním rámci. Tato teorie se navíc vyvíjela v úzkém spojení s aplikovanou lingvistikou, v jejímž rámci později vznikla podrobně propracovaná disciplína zvaná *academic writing*, k níž se připojila analogicky zaměřená disciplína *academic reading*. V anglosaské tradici je *academic writing* vlastně označením pro pedagogický nácvik, který směřuje k praktickému nacvičování formulačních dovedností při tvorbě vědeckých textů (Čmejrková a kol., 1999, s. 32). Na druhé straně se snahou o řádnou percepci vědeckých komunikátů je spojena disciplína *academic reading*.

### 2.2.2 Charakteristika anglosaského intelektuálního stylu

Již zmíněné vysoké prestiži vědce a velké úctě k teorii typické pro teutonské oblasti odpovídá naopak v anglosaské kultuře úcta k **empirickým údajům** (Galtung, 1981, s. 820). M. Clyne, který se v literatuře vedle Galtunga důsledně věnoval porovnání teutonského a anglosaského stylu, ve své studii *Cultural differences in the organization of academic texts: English and German* (1987, s. 237) uvádí, že z hlediska srozumitelnosti jsou anglické odborné texty podobné textům neoborným. Není zde tedy tak jako u německých textů striktní a ostrá hranice mezi běžným a vědeckým jazykem, nýbrž se mezi těmito jazyky dá mluvit o určitém stupni příbuznosti (Clyne, 1987, s. 237).

Anglosaský styl se vůči stylu teutonskému vymezuje i v dalších zásadních ohledech. V anglosaských vědeckých textech je pozornost primárně zaměřena na **jednoznačnost** a **srozumitelnost** tvrzení. Velký důraz je kladen také na **logiku** a **strukturu** výkladu, aby bylo zjevné, co autora k danému bádání vedlo, jak postupoval, k jakým závěrům dospěl a nakolik si je jimi jist. Pomocí dobře propracované struktury empirické stati vede autor čtenáře od formulace problému k jeho řešení, a to zpravidla ve čtyřech základních etapách. Pro čtenáře je tedy anglosaský text strukturován co **nejsrozumitelněji**. Z toho vyplývá, že zatímco vědecké texty v teutonském intelektuálním stylu kladou důraz na samotného autora, anglosaský styl před autorem upřednostňuje **čtenáře**, kterému ve svém díle předkládá co nejprůhodnější cestu k pochopení celého problému (Šanderová, 2007, s. 58). Dokladem tohoto přístupu je také časté **oslovení** čtenáře (Bobáková, 2011, s. 16). M. Clyne (1987, s. 238) mluví doslova o „kooperaci“ mezi autorem a čtenářem. Nemálo důležitým rysem anglosaského stylu také je, že autor dokáže výsledky své zodpovědné vědecké práce prezentovat „živě

a zajímavě, nikoli jako výsledný fakt, ale současně i jako dobrodružství poznávání“ (Čechová a kol., 2008, s. 209).

Jazykově charakterizuje anglosaské vědecké texty vysoký podíl **sloves**, prokázána byla také vysoká míra užívání **vlastních jmen**. Oproti teutonskému stylu je pro něj typický **vyšší podíl aktiva**. Syntax je založena především na **krátkých jednoduchých větách** či **souřadných souvětích**. Důležitým specifickým v rovině textové je **lineární** argumentace (Bobáková, 2011, s. 16).

Anglosaský vědecký styl také působí mnohem **dynamičtější**, k čemuž využívá neverbální rovinu. Velice často se jedná o obrazový materiál, jenž se v anglosaských vědeckých komunikátech využívá přímo v textu za účelem jeho komentování (Bobáková, 2011, s. 14–15).

## 2.3 *Galský intelektuální styl*

Posledním typem interkulturního intelektuálního stylu, jemuž zde krátce věnuji pozornost, je galský, v Galtungově (1981) terminologii označovaný jako „gallic“. V naší literatuře se velice často namísto termínu galský intelektuální styl synonymně užívá **francouzský intelektuální styl** či **francouzský vědecký styl**, což je spojeno s motivací Galtungova pojmenování stylu podle keltského kmene Galů obývajících Galii, tj. území dnešní Francie, Belgie, Švýcarska a severní Itálie. Přestože jsou francouzské vědecké texty hlavním a reprezentativním představitelem tohoto stylu, galský vliv je zřejmý v celé románské oblasti (Galtung, 1981, s. 820).

### 2.3.1 Charakteristika galského intelektuálního stylu

V porovnání se dvěma předchozími intelektuálními styly má galský intelektuální styl více společných rysů se stylem teutonským nežli se stylem anglosaským. J. Galtung (1981, s. 831) jejich společnou vlastnost vidí ve složité struktuře, kterou obrazně přirovnává k darwinovskému boji, což, přeneseno na vědecký text, znamená **striktní pravidla** a **menší míru tolerance** a **demokracie**. Ze všech čtyř mezikulturních intelektuálních stylů je galský intelektuální styl také považován za nejvíce **elitářský** (Galtung, 1981, s. 832).

Pro francouzský vědecký styl je typická vysoká míra **elegance**, již autor docílí volbou vzletných až ornamentálních formulací, k nimž patří např. různé poetické příměry, nečekaná přirovnání a spojení. Jazyk je někdy tedy až **přeestetizovaný**, což čtenáře může odvádět od daného tématu, které díky květnatosti stylu mnohdy ustupuje do pozadí. Pro francouzské

vědecké texty je tedy charakteristické silnější zaměření autora na **způsob sdělení** než na obsah samotný (Šanderová, 2007, s. 56).

Jak jsem již naznačila, galský intelektuální styl spojuje se stylem teutonským složitá struktura. Zatímco teutonský styl dosáhne složité struktury textu promyšlenou hierarchizací, francouzský styl jí docílí nepřehlednými, zhuštěnými, někdy až abnormálně dlouhými souvětími, které navíc velice často bývají nejednoznačné. Výraznými rysy ve výstavbě textu je tedy u francouzského vědeckého stylu **nepřehlednost** a **nejednoznačnost**, resp. mnohoznačnost, způsobená zejména volbou syntaxe (Šanderová, 2007, s. 56–57).

Jako teutonský styl jej charakterizuje časté užívání **nominálních konstrukcí**, zvláště typický je pro galský styl **vysoký podíl adjektiv**, který přispívá ke košatosti stylu, jež mnohdy může vést k zániku hlavní prezentované myšlenky. Jazyk dále výrazně obohacují již zmíněné **estetické** či **expresivní prvky** dokládající sklon francouzských autorů k větší literárnosti (Bobáková, 2011, s. 17).

## **2.4 Tradiční „intelektuální styl“ českých vědeckých textů**

V této podkapitole se zaměřím na postavení tradičního, tj. nikoli současného, českého vědeckého stylu v rámci tří již charakterizovaných interkulturních vědeckých stylů. Nakonec stručně popíši základní charakteristické stylové rysy tradičních vědeckých textů.

Předpokládám, že na tomto místě je vhodné blíže vysvětlit označení „**tradiční**“. Co se týče vymezení tohoto pojmu ve spojení s intelektuálním stylem či vědeckými texty, jedná se o texty psané vědeckým stylem v našem národním jazyce v rozmezí doby od 30. let do konce 80. let 20. století.

### **2.4.1 Český vědecký styl v postavení interkulturních intelektuálních stylů**

Podle S. Čmejkové (1999, s. 28) je český vědecký diskurz tzv. **kontaktní zónou**, v níž se setkávaly a setkávají různé filozofické, kulturní a jazykové normy. Z tohoto důvodu není jednoduché stoprocentně jej přiřadit pouze k jednomu interkulturnímu intelektuálnímu stylu.

Primárně se české vědecké vyjadřování rozvíjelo ze svých vlastních zdrojů, nicméně během svého vývoje se neubránílo kontaktu s německým vědeckým vyjadřováním, což bylo podmíněno zejména historicky a zeměpisně. Do značné míry tedy patří **český vědecký styl** do sféry vlivu **teutonského intelektuálního stylu**. České vědecké texty jsou inspirovány německou tradicí zejména v přejímání větných a textových struktur, dále také v analogickém

tvoření slov. Souhrnně řečeno je ale německý vliv patrný i v celkovém ladění vědeckého textu, jeho textové výstavbě a komunikační zaměřenosti (Čmejrková a kol., 1999, s. 28).

Jazyk české vědy však zasáhla také tradice ruská, potažmo slovanská, s níž čeština sdílí např. některou odbornou terminologii (Čmejrková a kol., 1999, s. 28).

V poslední době je však český vědecký diskurz vystaven masivnímu vlivu **anglosaských norem** a vyrovnává se s požadavky diskurzních komunit, které jsou těmito normami řízeny. Proměny českého vědeckého a odborného stylu, především ve vědách přírodních, jsou do značné míry dány právě působením mezikulturních norem odborného vyjadřování, zejména těch, jež mají svůj původ v prostředí anglo-americkém (Čmejrková a kol., 1999, s. 55).

#### 2.4.2 Charakteristické stylové rysy tradičních českých vědeckých textů

Pro tradiční vědecké vyjadřování platí charakteristika, jak ji na počátku 30. let 20. století prostřednictvím pojmů **úplnost**, **určitost** a **jednoznačnost** vymezil B. Havránek. K hlavním tradičním rysům, které si mimo jiné vědecké texty uchovávají až dodnes, dále patří **spisovnost**, **pojmovost**, **objektivnost**, **omezení stylových činitelů souvisejících s osobností autora**, převažující **písemnost**, která se prosazuje i v mluvených vědeckých útvarech, jako jsou přednášky, debaty, referáty apod., a **monologičnost** (Kraus, 1994, s. 14).

Jazykově i kompozičně je pro tradiční styl vědeckých textů typická vysoká **propracovanost** a **složitost**.

V lexikálním plánu tradičních českých vědeckých textů je upřednostňována **terminologie mezinárodní** před **terminologií domácí**, která je typická pro ještě starší texty z dob 19. století či počátku 20. století, kdy se výrazně projevovala snaha vytvořit kompletní českou terminologii, jež by byla paralelní k terminologii mezinárodní, což vedlo k tomu, že podíl přejatých slov byl ve vědeckých textech velmi nízký (Čechová a kol., 2008, s. 219). S požadavkem vyjadřovat se terminologicky přesně je v tradičních textech spjato také **upřednostňování slovesně jmenného vyjadřování**, „ve kterém slovesný děj nabývá gramatické formy dějového substantiva“ (Jelínek, 1955, s. 33). S přesným vyjadřováním vztahů mezi pojmy pak souvisí užívání **bohaté soustavy sekundárních předložek** (Jelínek, 1955, s. 34). V neposlední řadě se lexikum vyznačuje **stylovou neutralitou** mnohdy směřující až ke **knižnosti** (Čechová a kol., 2008, s. 215), neboť jak píše M. Jelínek (1955, s. 34), „odborný styl se vyhýbá lexikálním i gramatickým prvkům citově zabarveným“.

Morfologickou stránku charakterizuje tendence k nominálnímu vyjadřování (nominalizaci), která se projevuje **vysokým podílem substantiv a adjektiv** na jedné straně

a **nižším podílem sloves** na straně druhé, což odpovídá „statičnosti a omezené dynamičnosti“ ve vědeckém, potažmo odborném, stylu (Filipec, 1955, s. 46). Z kategorie slovesného rodu se výrazně uplatňuje **pasivum**, zejména pasivum opisné (Filipec, 1955, s. 48). Pokud jde o kategorii osoby, uplatňuje se ve většině případů **3. osoba**, v menším zastoupení je pak **1. osoba plurálu** spjatá s autorským či inkluzivním plurálem (Čechová a kol., 2008, s. 218). Omezen je také repertoár modů, vedoucí postavení má **indikativ**, kondicionál a imperativ jsou zastoupeny řidčeji (Filipec, 1955, s. 46).

Význačným prostředkem tradičního vědeckého stylu ve větné stavbě je tzv. **syntaktická kondenzace**, kterou M. Jelínek (1963, s. 71) vymezuje jako prostředek „vyjadřující člensky to, co by bylo možno vyjádřit větou, obyčejně vedlejší“. Důsledkem toho je užívání **slovesných tvarů neurčitých**, zejména **infinitivů**, namísto určitých, **deverbativních adjektiv** či **dějových substantiv** kumulujících se v dlouhých rozvitých větách a souvětích. M. Jelínek (1963, s. 74–75) dále upozorňuje, že kondenzační funkci plní také polovětné vazby (nejčastěji doložené s přítomným přechodníkem) či vazby přechodníkové, které se v odborných textech vyskytují s přičestím trpným. Zdůrazňuje však, že se jedná o prostředky, které výrazně ubývají a vyskytují se již spíše zřídka. Celkově tedy vyplývá, že tradiční vědecké texty se vyznačují **složitou větnou stavbou**, ke které také přispívají hojně využívané výčty a parenteze (Mareš, 2013, s. 46).

Tento výčet vlastností dále doplňuje S. Čmejková (1999, s. 28–30) o další tři charakteristické rysy typické pro tradiční český intelektuální styl. Jsou jimi **modalizovanost**, **autorská skromnost** a **kompoziční volnost**.

#### **2.4.2.1 Modalizovanost**

Co se týče modalizovanosti, české vědecké texty se vyznačují její vysokou mírou, přičemž výrazně převládá **modalita jistotní** (epistémická). V praxi to znamená nízký stupeň formulační asertivnosti, pozitivnosti a persvazivnosti, tedy jistou skromnost, opatrnost či zdrženlivost ze strany autora. Konkrétně se jedná o užívání výrazů, jejichž volbou autor vědeckého pojednání např. předjímá výtky možného oponenta, připouští neúplnost/předběžnost svého tvrzení či rezignuje na definitivnost svých závěrů a jejich obecné přijetí. K nejfrekventovanějším patří výrazy typu *snad*, *asi*, *možná*, *zdá se nám*, *patrně se tu projevuje*, *dle našeho názoru* atd. (Čmejková a kol., 1999, s. 28–29).

#### 2.4.2.2 Autorská skromnost

Druhou typickou vlastností českých vědeckých textů, kterou S. Čmejková (1999, s. 29–30) uvádí, je autorská skromnost. V této oblasti upozorňuje zejména na titulky, jejichž formulace má u našich vědeckých textů oslabující funkci. Na rozdíl od anglického titulku, který má ve většině případů podobu substantivní fráze v nominativu, užívají čeští autoři často substantivní frázi modifikovanou předložkami *o* a *k(e)*, čímž naznačují, že jde pouze o příspěvek k určité problematice. Tento způsob volby titulů statí odpovídá v podstatě německým zvyklostem. Podobu názvu s užitím předložky považovali za noremní čeští puristé, kteří ji chápali jako výraz autorovy skromnosti (Čmejková a kol., 1999, s. 29).

#### 2.4.2.3 Kompoziční volnost

Třetím specifikem tradičního českého vědeckého vyjadřování je **kompoziční volnost**. V českém vědeckém textu bývají kompoziční vzorce i uspořádání výkladu poměrně volné. V důsledku toho bývá český text méně přehledný. Užívání mezititulků či přehledné průběžné číslování textových částí v tradičních českých vědeckých textech totiž najdeme jen zřídka. Velice **nízká** je také **autorova orientace na čtenáře**, což dokládá užívání malého množství metatextových orientačních signálů, jimiž by autor čtenáře informoval o tom, co právě v textu dělá. Je tudíž na čtenáři, aby si tuto informaci z textu sám vyvodil. Fakt, že autor textu není primárně orientován na čtenáře, však neznamena, že je orientován na sebe. U českých vědeckých textů je **autor zaměřen na obsah sdělení**, na jeho předmět. Jeho cílem je podat logicky uspořádaný, formulovaný, pokud možno úplný, nenapadnutelný výklad daného jevu s důrazem na poučení čtenáře (Čmejková a kol., 1999, s. 30).

### 3 Současný styl českých vědeckých textů

Vzhledem k tomu, že tématem této diplomové práce jsou stylové tendence současných vědeckých textů, věnuji nyní obsáhlejší výklad charakteristice současného českého vědeckého stylu na základě vybrané odborné literatury.

Cílem této kapitoly je definovat základní principy užívání jazyka v textech domácích autorů, které tvoří součást českého vědeckého diskurzu, s důrazem na jejich proměnu v posledních desetiletích vzhledem k tradičním vědeckým textům.

Nejdříve se zaměřím na vědeckou komunikaci jako celek a její charakter. Následně popíši stylové rysy současného vědeckého stylu, přičemž pozornost bude z velké části věnována nejdůležitějším stylovým procesům dynamicky se uplatňujícím při utváření podoby současného vědeckého stylu, a významné tendence ovlivňující charakter dnešních vědeckých textů.

Na tomto místě je vhodné také uvést, že mluvíme-li o **současných** vědeckých textech, z hlediska časového vymezení se jedná o práce vznikající v oblasti vědy v období polistopadovém, tedy v 90. letech 20. století, a sahajících především až k přelomu 20. a 21. století.

#### 3.1 Jazyk vědy vs. vědecká komunikace

Podoba a charakter vědeckého vyjadřování se v posledních letech prokazatelně mění v závislosti na jiném užívání jazyka, než jak tomu bylo v období na rozhraní 20. a 30. let a v několika následujících desetiletích v pracích představitelů Pražského lingvistického kroužku. Na základě toho pak v rámci vývoje došlo k rozlišení a oddělení tradičního *jazyka vědy* a *vědecké komunikace*. Důvodem byl nejen rostoucí zájem o vědu, který způsobil publikační boom, ale také transformace jazykových prostředků ovlivněných modernitou a změnou postoje ke zpracování vědeckých poznatků.

Nejdříve je nutné zaměřit se na rozdíl mezi *jazykem* a *komunikací* ve vědě, neboť právě zde stojí počátek proměňování stylu odborných textů. Základní distinkci vědecké komunikace, s níž pracují i čeští lingvisté, v 90. letech vymezil H. Weinrich (1995, s. 163, cit. dle Daneš a kol., 1997, s. 68): „*Ukazuje se zřetelně, že vědecké získávání poznatků je veskrze a od počátku do konce komunikačním procesem, na němž má jazykové uchopení podstatný podíl.*“

S. Čmejrková (1999, s. 17) pak termínem *vědecká komunikace* označuje bohatě vnitřně diferencovanou a žánrově rozrůzněnou oblast užívání jazyka ve vědeckém prostředí a zároveň vyvozuje základní vlastnost, která odlišuje *vědeckou komunikaci* od dříve přísně normovaného *jazyka vědy*, a tou je **variabilita**. Ta nicméně ani zdaleka neznamená vytracení normativnosti z *vědecké komunikace*. Způsoby volby jazykových prostředků, ať už jsou jakkoli různorodé, jsou v některých žánrech vědeckých textů zároveň ve větší či menší míře normovány jistými závaznými modely či vzorci, jejichž ovládnutí předpokládá právě úspěšnou *vědeckou komunikaci*. Oproti tomu dřívější *jazyk vědy* představoval naprosto stylově homogenní a žánrově nepropustný celek, který nedovoloval opírat odborné texty o prvky stylu administrativního, publicistického, prostředčlovacího nebo i uměleckého, tak jak je tomu dnes (Čmejrková a kol., 1999, s. 18).

### 3.1.1 Charakter současné vědecké komunikace

Nejvýraznější charakteristické rysy vědecké komunikace v dnešním světě představil v sedmi bodech F. Daneš (1997, s. 68–69); lze je shrnout takto:

- Změnilo se postavení vědy ve společnosti a celé „paradigma“ vědy – změnil se počet těch, kteří bádají, organizace a způsob vědeckého výzkumu, výrazně se začala uplatňovat mezioborovost a nadoborovost.
- Uplatňují se nové formy diskusní výměny informací, nové kombinace psaných a ústních textů.
- Projevuje se záplava tištěných informací, produkce vědeckých textů nabyla značných rozměrů, vychází velké množství časopisů. Základním jazykem vědy se stala angličtina.
- Od tradiční psané komunikace se postupně přechází k typu, v němž mluvené formy komunikace (diskuse, semináře, konference...) jsou podstatným, někdy nejdůležitějším komponentem.
- Vědecká čeština se ocitá pod silným vlivem cizích jazyků, zejména angličtiny, přičemž tu působí hlavně ta okolnost, že vědci dnes čtou a studují především anglicky psanou literaturu a anglické prvky pak více méně automaticky přecházejí do jejich česky psaných textů.
- V současné lingvistice sílí zájem o vědecké vyjadřování a o problematiku jazyka a stylu jednotlivých oborů.

- Existují ovšem také nové technické podmínky vědy a tvorby vědeckých textů. Především jsou to počítače, které se uplatňují při sběru a organizaci materiálu, jeho zpracování, experimentování s ním atd., což nachází odraz i ve struktuře vědeckých textů, při technice jejich vytváření a v komunikaci mezi vědci.

Uvedené tendence jasně ukazují, že dosavadní charakteristiky vědecké komunikace jsou zastaralé a nedostačující a v mnohém se nepodobají jejímu dnešnímu obrazu. Proto je třeba vědecký styl a jeho žánrové rozrůznění v současnosti znovu pečlivě zkoumat a snažit se upřesnit jeho aktuální podobu v co největší možné míře.

### ***3.2 Stylotvorné procesy v současném vědeckém stylu***

Pojem *současný vědecký styl* představuje nové chápání a novou podobu vědeckého vyjadřování vymezujícího se vůči homogennímu pojetí vědeckého jazyka, jež můžeme nalézt např. v pracích příslušníků strukturalistické Pražské lingvistické školy, neboť v dnešní době lze naopak pozorovat, že vědecké texty se vyznačují řadou variantních forem a přítomností heterogenních rysů (Čmejrková a kol., 1999, s. 17).

Ačkoli tedy vědecký styl v posledních letech značně podléhá dynamické tendenci mající vliv na výrazné proměny vědeckého vyjadřování, ani zdaleka to neznamená vytěsnění či odstranění základních konstitutivních faktorů podílejících se na jeho výstavbě. I v dnešních textech stále, ať již více či méně, nacházíme stylové rysy charakteristické pro tradiční vědecké texty (viz oddíl 2.4.2).

Dnešní podoba vědeckého stylu je však utvářena zejména několika dynamicky se uplatňujícími stylotvornými procesy, které jsou v zásadě projevem plynulého a postupně probíhajícího vývoje. Konkrétně se jedná o **procesy jazykové**, **procesy spojené s vlivem moderní techniky** a **proces fluktuace stylů**. Vedle těchto procesů ještě probíhají procesy další, které mají výrazný podíl na formování odborného stylu jako celku, nejen stylu vědeckého. Jsou jimi procesy **diferenciace** (viz podkap. 1.6) a procesy **unifikace**.

#### **3.2.1 Procesy unifikace**

Výrazný podíl na formování soudobého odborného stylu, avšak s určitým dopadem na styl vědecký, mají v rámci vývojových tendencí procesy **unifikace**. Ty představují prolínání prvků odborného vyjadřování do publicistiky, běžné mluvy, umělecké literatury a administrativy (Kraus, 1994, s. 15). Jednoduše řečeno, unifikační procesy v tomto směru

poukazují na pohyblivost hranic mezi jednotlivými funkčními styly a s tím pak také související prostupnost a pronikání četných vlastností stylů mezi sebou navzájem. Nicméně procesy unifikace se velmi často, zejména v textech právních a širěji v žánrech normativní povahy, dostávají do rozporu s požadavky přesnosti a úplnosti na jedné straně a obecné srozumitelnosti na straně druhé (Kraus, 1994, s. 15).

### 3.2.2 Procesy jazykové

Důležitým aspektem vědecké komunikace je dnes nepochybně poměr mezi vyjadřováním v jazyce spisovném a v nespisovných varietách češtiny. Ukazuje se totiž, že stále výrazněji se uplatňující stylistická rozrůzněnost spisovného vyjadřování v různých oblastech společenské komunikace spolu s různorodými jazykově stylistickými potřebami a požadavky různých druhů textů vede k rozměšňování, ne-li rozplývání jeho hranic, k jeho postupné „**decentralizaci**“. To má za následek, že klasická představa jednotnosti spisovného jazyka neodpovídá dnešnímu stavu a je třeba ji chápat diferencovaněji (Čmejrková a kol., 1999, s. 40–41). Pokud bychom se podívali na samotné vyjadřování ve vědě, je třeba vzít jako situačně danou a nevyhnutelně rozplývavou či snadno průchodnou hranici mezi oblastí toho, co lze nazývat pracovní, profesní mluva, a výrazivem standardním, spisovným (Daneš a kol., 1997, s. 70).

Právě kolísání mezi jednotlivými útvary národního jazyka spolu s dalšími uvedenými skutečnostmi ukazuje na další aktuální a snadno pozorovatelný jev, a to na roli **ústního vyjadřování** ve vědě, jež otevírá dveře k užívání prostředků běžně mluveného jazyka. Podle nejnovějších trendů dnes bývají plně spisovně vlastně jen přednášky a referáty. V různých rozhlasových a televizních relacích se objevují, byť v menší míře, prvky jazyka běžně mluveného. Velice silně pak převažuje nespisovné vyjadřování v diskusích a rozhovorech, při jednání na konferencích i v jejich kuloárech atd. Nicméně hlavní doménou spisovného vyjadřování ve vědě jsou dnes stále texty tištěné (Čmejrková a kol., 1999, s. 41). Je třeba si uvědomit, že právě pronikání prvků nespisovné mluvy má samo o sobě daleko větší dosah, než si mnozí z nás uvědomují. Expanze prvků nespisovných útvarů národního jazyka tak způsobuje proměny normativního jazykového kódu typického pro odborný styl, které, ač se prozatím projevují jen v ústním vyjadřování, mohou mít za následek v budoucnu proměny daleko zásadnějšího charakteru. Tyto procesy se uplatňují také v interakci s recipientem, kdy prezentace vědeckých poznatků je přizpůsobována větší srozumitelnosti při vnímání. To se konkrétně projevuje při kompozici textu.

V neposlední řadě je nezbytné upozornit na to, že ve vědeckém vyjadřování se stírá hranice mezi **přírozeným jazykem spisovným** a tzv. **umělými jazyky věd**. Nezadržitelný vliv cizích jazyků, zejména angličtiny, na odborné vyjadřování působí nejen na některé adaptační změny v české gramatice (např. na nesklonnost některých substantiv), ale vede také k vytváření textů smíšených, které obsahují nejen prostředky vysloveně umělé, jako jsou např. vzorce, schémata či tabulky, ale i výrazy stojící na pomezí mezi slovem a vzorcem – tzv. akronyma (Daneš a kol., 1997, s. 71). Tento vliv je samozřejmě celkově spjatý s užíváním termínů v odborném stylu, jehož základna se především díky anglicismům, ale i jiným cizojazyčným prvkům rozrůstá, a upevňuje tak své silné a zásadní postavení v rámci jednotlivých stylových složek vědeckých textů. Tato tendence bývá nejčastěji označována jako **internacionalizační** a projevuje se právě užíváním a zvláště přejímáním a adaptací prvků jinojazyčného původu. Je tedy opakem tendence **nacionalizační** spočívající ve vytváření domácích náhrad cizích prvků, jež je typická pro starší české vědecké texty (Mareš, 2007, s. 39).

O další tendenci v proměně jazyka hovoří J. Bartůňková a A. Zachová (1995, s. 203). Jedním ze současných trendů v tzv. vysoké vědě (ale také v oblasti populárně naučné) je podle těchto autorek **nahrazování tzv. „tvrdého“ jazyka tzv. jazykem „měkkým“**. V praxi tato snaha znamená vyjadřovat se i o nejsložitějších abstraktních jevech atraktivně, ale přitom stále jasně a přesně.

Z uvedených poznatků vyplývá, že jazykové procesy se významnou měrou podílejí na proměnách stylových rysů současných vědeckých textů, což dokazuje především samotná schopnost jazyka pružně se přizpůsobovat novým tendencím a neustrnule přijímat integrující jazykové výrazy.

### 3.2.3 Procesy spojené s vlivem moderní techniky

Další zásadnější vývojové tendence vědeckého vyjadřování, v nichž se odrážejí stylové proměny odborného stylu, jsou spjaté s vlivem nepřetržitě se rozvíjejících a zdokonalujících se moderních technologií. Již na konci 70. let J. Kraus (1977, s. 134–136) upozornil na to, že mimoumělecké žánry představují velmi dynamický element a že jejich **textová forma** je dnes pod silným vlivem **počítačového zpracování** a moderních prostředků komunikačních a záznamových. Mimochodem jsou to právě počítače, které našly tak široké pole uplatnění v oblasti vědecké komunikace v mnoha směrech (viz oddíl 3.1.1).

Neobyčejně rychlý rozvoj vědy a techniky má dnes téměř bezbřehý vliv na terminologii, neboť přináší velké množství nových termínů. To však na druhé straně nebrání

tomu, že se zároveň mnohé termíny užívat přestávají. K této situaci se vhodně vyjadřuje česká lingvistka S. Machová (1995, s. 152), která říká: „*Pohyb ve speciální slovní zásobě je mnohem rychlejší než ve všeobecné slovní zásobě.*“ Z toho tedy jasně vyplývá, že dynamika se velice silně projevuje právě v odborné terminologii, která tvoří zásadní složku celého odborného vyjadřování.

Podle F. Daneše (1997, s. 75) dnešní terminologická práce zahrnuje:

- Doplnování termínů v již etablovaných oborech podmíněné jejich dalším rozvojem.
- Vytváření terminologie v oborech více méně nových.
- Řešení leckdy složité otázky tvoření českých ekvivalentů k termínům cizím, především anglickým, resp. jejich počesťování.
- „Odpoutávání se“ od tradiční české terminologie a jejího systému a sbližování se s terminologií „mezinárodní“.
- Odlišování mezi terminologií „**přísně vědeckou**“ a terminologií „populárnější“, především školskou.

Názory na otázky týkající se terminologie však ani dnes nejsou zcela ustálené, takže vznikají časté polemiky. Nicméně ani to není schopno zastínit fakt, že vědecká terminologie je vystavována jazykovým tlakům zvenčí a je velice snadno schopna disponovat novým přejatým výrazivem tvořeným zejména anglicismy.

### 3.2.4 Proces fluktuace stylů

Žánrovou různorodost, a tím pádem i mnohofunkčnost, na jejíchž formách se ve vědecké komunikaci podílí nejen jazyk, ale také sociální a komunikativní faktory, rozvádí ve své teorii slovenský lingvista J. Mistrík. Mistríkuv (1985, s. 420) dynamický koncept „**procesu fluktuace stylů**“ vymezuje přitom dva momenty: I. vznikání a zánikání stylotvorných situací a funkcí, II. změny ve stylistických hodnotách jazykových a kompozičních prvků i mimo jejich stylistické fungování. Ve své práci pak dochází k závěru, že tzv. čistota slovesného žánru a útvaru je výlučně věc teorie, neboť v praxi téměř nenajdeme čisté žánry, natož útvary.

Od takového předpokladu dojdeme k závěru, že vznikají nejen nové druhy textů, jak zde již bylo dříve řečeno, ale i nové druhy **komunikace** provázané právě s vlivem moderních technologií.

### 3.3 *Pluralita ve vědeckém vyjadřování*

V posledních letech se stále více mluví o podstatných proměnách vědeckého stylu v souvislosti s rostoucími pochybami o plynulém, nepřetržitém narůstání vědeckých poznatků. Rychle se měnící vědecká paradigmata jsou příčinou mnoha alternativních přístupů k předmětu poznání jak ve vědách přírodních, tak společenských a zcela nevyhnutelně se tak začíná prosazovat **pluralita názorů**. Tento vývoj je zřetelný zvláště v současném vědeckém myšlení, kde úsilí o různost vědeckých názorů, pohledů a metod nachází svou inspiraci a předpoklady v pluralitě politické a kulturní (Kraus, 1994, s. 17).

Pluralita se také značně odráží zejména v jazykovém uspořádání vědeckých i odborných textů, v nichž užití specifických jazykových prostředků často vytváří ostrý kontrast vůči automatizovanému, neosobnímu jazyku nedávné oficiální produkce vědních oborů (Kraus, 1994, s. 18).

#### 3.3.1 **Rétorika vědeckého dorozumívání**

Stylovým příznakem zmíněné plurality vědeckých přístupů jsou úvahy o utváření nové disciplíny – **rétoriky vědeckého dorozumívání**, jejíž základní znaky popisuje J. Kraus (1994, s. 19): „*Jejím východiskem už není pouze nutnost zdůraznit jednoznačný vztah mezi termínem, pojmem a označovaným jevem, ale hledání možnosti, jak čtenáře nebo posluchače o vlastních názorech a vědeckém pojetí přesvědčit.*“ Rétorika vědeckého dorozumívání tak bezpochyby čerpá z možnosti uplatňování persvazivní funkce, které záměrně využívá při volbě a uspořádání argumentů a jazykových prostředků.

Rétoričnost v tomto slova smyslu, na rozdíl od významu, který převažuje v současné publicistice, není vlastnost prázdného, teatrálního nebo vědomě klamného projevu, ale je založena na otevřenosti názorů, na angažovanosti vědcových postojů a na originalitě jeho jazyka a stylu. Přestože jednotlivé útvary odborného stylu autorovi neposkytují stejnou možnost individuálního vyjádření, je současný vývoj vědeckého stylu prokazatelně poznamenán odklonem od neutrálního, objektivního, neosobního projevu (Kraus, 1994, s. 19).

### 3.4 *Cesta ke srozumitelnosti*

Poslední a zcela zásadní změnou, již vědecké vyjadřování v posledních letech podléhá, je modifikace jazyka, jejímž cílem je **zvýšení srozumitelnosti**. V této rovině totiž česká vědecká komunikace odjakživa stála, jak již bylo vysvětleno ve druhé kapitole, v opozici

k anglosaskému pojetí vědeckého vyjadřování, které odedávna směřuje k uchopení textotvorných postupů v interakčním rámci (Čmejrková a kol., 1999, s. 32). Ty se pak soustředí na speciální uchopení kompoziční výstavby, textových vzorců a celkově komunikační orientaci textů (Daneš a kol., 1997, s. 78). Český vědecký diskurz se však v přejímání složitých teoretických konstruktů typických pro anglosaský styl chová víceméně pragmaticky, čili tak, jak je potřeba kvůli vyrovnání kvality prezentování vědeckých poznatků na mezinárodní úrovni. Ostatní dynamické tendence týkající se srozumitelnosti textu jsou spojeny s čistě domácími potřebami souvisejícími především s recipientovým porozuměním prezentovaným poznatkům (viz dále).

### 3.4.1 Současný obraz vědeckého diskurzu a požadavek srozumitelnosti

Požadavek na zvýšení srozumitelnosti představuje velice silnou současnou tendenci, která se snaží o co největší přizpůsobení textu čtenáři a vykazuje potřebu vymanit se z uzavřených a nesrozumitelných konstrukcí textu, k jejichž pochopení musí adresát vyvinout značné úsilí.

V první řadě lze upřít pozornost na **komentářové** a „**dovysvětlující**“ **prvky**, které v psaných textech nalézají své místo v podobě různých vysvětlivek pod čarou nebo v závorkách a jejichž cílem je snaha eliminovat čtenářovu neznalost nově použitých termínů a spojení. V tomto smyslu se jedná také o výskyt doplňkových obrázků, grafů či schémat, jež názorně pomáhají dešifrovat interpretovanou problematiku v textu. Komentářové prvky se uplatňují i v mluvené podobě, např. u přednášek s diapozitivy, při kterých má ústní projev úlohu doplňkového vysvětlení (Kraus, 1994, s. 16). Dnes dále ještě můžeme širěji mluvit o prezentacích, které umožňuje využívat moderní technika. A. Macurová (1991, s. 43, cit. dle Kraus, 1994, s. 16) považuje tyto komentáře za „vnětextové instrukce k vnímání a interpretaci“ výchozího textu, přitom si všímá toho, jak se jejich prostřednictvím autor snaží odstranit možná nedorozumění. Nejnovější vývoj vědeckých projevů rovněž charakterizuje stále větší propracovanost tzv. sekundárních (doprovodných) dokumentů, jako jsou abstrakty, anotace a resumé (Kraus, 1994, s. 16).

Ani role **autora** nezůstává v těchto otázkách v pozadí. Autorský subjekt se více než kdy dříve snaží brát v potaz roli adresáta a kontaktu s ním dosahuje hned několika prostředky. V první řadě autor poukazuje na „partnerství“ se čtenářem/posluchačem užíváním tzv. **inkluzivního plurálu**, který v sobě zahrnuje jak osobu autora, tak osobu recipienta (Mathesius, 1982, s. 186–203). Co se dále týče otázky autorského subjektu, v současné době je také stále více patrné častější stylizování autora do **1. osoby singuláru**, které se v českých

vědeckých textech objevuje zejména v úvodních partiích, v nichž autor vystupuje se svými osobními názory. Tato tendence spjatá s anglosaským vlivem tak na některých místech pomalu vytlačuje jinak stále dominující **neosobní vyjadřování**, jehož autor často dosahuje užíváním pasivních konstrukcí (tj. opisného i zvrtného pasiva) odsouvajících subjekt do pozadí. Neosobní vyjadřování však zatím český autor ve vědeckých pracích volí nejčastěji, a to po vzoru německých textů (Čmejrková a kol., 1999, s. 46–47).

K udržení pozornosti vnímatele textu dále slouží **kontaktné prostředky**, které v tradičních vědeckých textech nenajdeme a jichž se v poslední době hojně využívá v souvislosti s obratem ke čtenáři. Nasnadě jsou také různé druhy kontrolních otázek, které adresátovi slouží k ověření správného porozumění tématu či zkoumanému problému.

V morfologické rovině se velice důležitými prostředky v oblasti porozumění stávají **deiktické výrazy, částice a široký repertoár spojek**, které slouží jako tzv. konektory podporující kohezi textu a zabraňující kumulaci dlouhých, nepřehledných a složitých vět. Ze slovesných časů (stejně jako u textů tradičních) výrazně převládá **prézens**, jehož užíváním se dosahuje nadčasovosti obsahu sdělení a jeho obecnosti a jehož pomocí se poukazuje na proces stálé aktualizace textu. Výrazně proměňující se kategorií je také slovesný rod, v jehož případě se v současných vědeckých textech velice nápadně zvyšuje podíl **aktiva** (Čechová a kol., 2008, s. 218).

Syntaktická stránka se zjednodušuje ve prospěch **kratších souvětí a jednoduchých vět**, nicméně stále platí, že syntaktická stavba odráží složitost hierarchie myšlenek a vztahů, které texty vyjadřují, a proto se stále objevují také delší věty a složitá souvětí s charakteristickými prostředky **syntaktické kondenzace** (tj. s konstrukcemi infinitivními, s konstrukcemi s deverbativními adjektivy a s konstrukcemi s dějovými substantivy) (Čechová a kol., 2008, s. 216–217). Jak je tedy vidět, otázka, jak se projevuje snaha o srozumitelnost ve větné stavbě, je velice zajímavá ke zkoumání, proto jí bude v praktické části této diplomové práce při analýze vědeckých textů věnována značná pozornost.

Lexikální plán charakterizuje vysoký podíl **mezinárodní terminologie** v důsledku „nově se objevujících termínů nečeského původu“ (Daneš a kol., 1997, s. 77), tj. slov přejatých. V současnosti se v případě cizích termínů přitom také zřetelně projevuje již zmíněná tendence směřování textu k větší srozumitelnosti (viz výše) ze strany autora, která prostřednictvím jejich vysvětlování snímá ze čtenáře povinnost si dosud neznámé termíny samostatně vyhledat. M. Čechová (2008, s. 221–222) uvádí, že zvláštním výrazovým prostředkem, který se v oblasti lexika vědeckých i odborných textů „rozvíjí a propracovává až

v posledních desetiletích“ jsou **nevlastní předložky** „vznikající často přechodem předložkového pádu substantiva do funkce předložky“ (o jejich častém výskytu se však zmiňuje již Jelínek, 1955, srov. výše). Autor vědecké práce je užívá zejména tam, kde „vzniká potřeba přesně vyjádřit složitější sémantické vztahy“ (Čechová a kol., 2008, s. 222). V současných vědeckých textech také zaujímají významné místo tzv. **multiverbizovaná pojmenování** (srov. slovesně jmenná vyjadřování v oddílu 2.4.2 vymezená Jelínkem, 1955), tj. víceslovná pojmenování přijímaná a hodnocená na pozadí synonymních jednoslovných pojmenování (Jedlička, 1969, s. 92), která přispívají k nominalizaci textu a jejichž užíváním autor dosahuje větší přesnosti (Čechová a kol., 2008, s. 221).

Z kompozičního hlediska je brán větší zřetel jak na **horizontální** (tj. členění textu na kapitoly, podkapitoly, oddíly, odstavce), tak na **vertikální členění** textu, v jehož případě se lineární text rozšiřuje o doplňující popisný text např. pod obrázky, grafy či mapkami. Hojně se užívá také různých typů písma, mezititulků, desetinného třídění, marginálií, specifických značek apod., tedy prostředků nejazykových (Čechová a kol., 2008, s. 213). Aspektu kompoziční výstavby vědeckého textu bude rovněž věnována pozornost při vlastní analýze.

## 4 Metodologie výzkumu a výzkumné otázky

V této kapitole představím a popíši na základě teoretických východisek práce uvedených v předchozích kapitolách za pomoci adekvátní odborné literatury metodu vlastního výzkumu, jenž bude hlavní náplní praktické části této diplomové práce. Následně formuluji základní výzkumné otázky a body zájmu, jejichž směrem se zkoumání bude orientovat a jehož úkolem bude na ně podat odpověď.

### 4.1 Předmět výzkumu a metoda zkoumání

Jak vyplývá již ze samotného tématu této práce, hlavním cílem vlastního výzkumu bude zjistit pomocí zvolené výzkumné metody, jaké *stylové tendence* v současné době ovlivňují podobu českých vědeckých textů. Z předcházejícího výkladu je totiž zřejmé, že české tradiční vědecké texty se vyznačují určitou mírou stereotypnosti jazykového vyjadřování a textového uspořádání. Ta je však v posledních letech v našich domácích textech narušována vlivem nadnárodního charakteru vědecké komunikace, ve které dominantní postavení zaujímá několikrát zmiňovaný anglosaský intelektuální styl, jehož pronikající normy zřetelně mění zavedené konvence v české vědecké komunikaci navazující na tradici teutonského intelektuálního stylu. V současnosti tedy můžeme pozorovat zřetelný přechod od intelektuálního stylu teutonského ke stylu anglosaskému, který je třeba reflektovat na konkrétním materiálu.

Cílem vlastního zkoumání tedy bude postihnout změny v současném vědeckém stylu vzniklé zejména (avšak nejen) působením anglosaských norem, ale také zachytit, které rysy teutonského intelektuálního stylu mají v textech stále dominantní postavení. Vedle toho bude úkolem také zjistit, do jaké míry se texty celkově proměňují (případně jakým vlivem je změna způsobena), tedy jaká je frekvence nových stylových rysů. Na základě těchto zjištěných rysů pak bude finálním krokem současné stylové tendence podílející se na charakteru našich domácích vědeckých textů určit a také pojmenovat.

Výzkum bude prováděn na vybraném textovém materiálu reprezentujícím současné české vědecké texty z oboru humanitních věd, konkrétně s odborným lingvistickým zaměřením kvůli vyšší reprezentativnosti materiálu vzhledem k tématu práce. Pro porovnání budou zkoumány rovněž tradiční české vědecké texty. Na tomto základě pak bude možné formulovat, které rysy dnešní texty uchovávají a od kterých naopak upouštějí.

Texty budou zkoumány pomocí metody analyticko-komparativní. Analýza bude prováděna na základě kritérií formulovaných dále, přičemž ve vybraných bodech výzkumu půjde o analýzu kvantitativní. Komparace pak bude probíhat vzájemně jak mezi texty současnými, tak mezi texty současnými a texty tradičními, což přispěje k přesnějšímu formulování závěrů týkajících se nově uplatňujících se stylových tendencí ve vědeckých textech. Všechny zjištěné poznatky budou zároveň dokládány konkrétními příklady z analyzovaných textů.

Analýze budou nejdříve podrobeny vědecké texty tradiční, následně texty současné. Chronologie zde bude zachována z důvodu lepší přehlednosti vývoje norem vědecké komunikace směrem k jejich současné výrazné variabilitě. Texty budou analyzovány vždy na základě stejných kritérií a aspektů (viz podkap. 4.2), přičemž pozornost bude věnována (vedle sledování vlivu anglosaských norem) také jakýmkoli zvláštním odchylkám, které normy porušují či překračují, budou-li se v textech vyskytovat. Důraz tedy bude kladen také na potenciální stylové zvláštnosti vědeckých textů. Zkoumané texty jsou přitom záměrně vybrány tak, aby vhodně a transparentně reprezentovaly zvolené skupiny textů<sup>3</sup>, tj. 1) texty tradiční a 2) texty současné. Skupinu textů tradičních tedy charakterizují v největší možné míře stylové rysy typické pro starší vědecké texty. Naopak druhou skupinu tvoří texty, ve kterých se evidentně projevují stylové rysy inovativní a které tak odrážejí vývojovou dynamiku vědeckého stylu. Zároveň je každá skupina vybraných textů z hlediska autorů genderově vyrovnaná, což znamená, že vždy obsahuje jeden text od autorky a jeden text od autora.

Závěrem bych chtěla dodat, že jsem si vědoma jistých omezení tohoto výzkumu, neboť bude prováděn na čtyřech textech, což v takto velké oblasti a dlouhém vývojovém období nelze považovat za zcela reprezentativní vzorek. Nicméně i tak se domnívám, že výzkum může přinést zajímavé výsledky, které budou s to poskytnout podnět k dalšímu a hlubšímu zkoumání této problematiky.

## **4.2 Výzkumné otázky a kritéria výzkumu**

Hlavním výchozím bodem pro stanovení výzkumných otázek a kritérií, podle nichž bude výzkum prováděn, je již zmíněný přechod současných vědeckých textů od teutonského

---

<sup>3</sup> Texty, které se svou stylovou charakteristikou nacházely zhruba na pomezí obou skupin, tudíž je nebylo možné bez pochyb zařadit do jedné z nich, do výběru zahrnutý nebyly.

intelektuálního stylu k intelektuálnímu stylu anglosaskému, protože od tohoto přechodu se odvíjejí nejdůležitější tendence podílející se na aktuální podobě českých vědeckých textů.

Na základě toho lze tedy hlavní výzkumné otázky formulovat takto:

1. V jakých jazykových rovinách podléhají české vědecké texty trendu anglosaského vědeckého vyjadřování?
2. Do jaké míry jsou stylové rysy tradičních českých vědeckých textů v rámci zkoumaných jazykových rovin na ústupu a do jaké míry jsou zachovány? Které to jsou?
3. Jak se české vědecké texty mění z hlediska srozumitelnosti v užším smyslu<sup>4</sup> v závislosti na pronikání anglosaských norem? Jakými prostředky se zvýšení srozumitelnosti dosahuje?
4. Mění se v současných vědeckých textech role autora? Pokud ano, jak?
5. Jak se projevuje vliv anglosaských norem v textové a kompoziční výstavbě českých vědeckých textů? Jak se mění forma?
6. V jakých dalších aspektech lze současnou vědeckou komunikaci považovat za inovativní?
7. Působí některé stylové tendence v současné vědecké komunikaci protichůdně?
8. Je charakter současných vědeckých textů spíše anglosaský nebo spíše teutonský?

Abychom mohli na tyto otázky odpovědět, je nutné v analýze postupovat podle předem stanovených kritérií v rámci určitých hledisek. Konkrétně jsem zvolila celkem čtyři hlediska – **hledisko srozumitelnosti v užším smyslu**, **hledisko jazykových rovin**, **hledisko kompoziční výstavby** a **hledisko spisovnosti a formálnosti textu**. Zároveň bych zde upozornila na to, že v několika případech se některé body v rámci jednotlivých hledisek prolínají, což je dáno vzájemnou korelací všech složek podílejících se na výstavbě vědeckého textu. Jak však ukáže vlastní analýza, některé vybrané body je naprosto relevantní zkoumat z několika aspektů<sup>5</sup>.

---

<sup>4</sup> Tento termín zavádíme čistě pro potřeby této diplomové práce (podrobněji viz oddíl 4.2.1).

<sup>5</sup> Např. 1. osobu plurálu lze zkoumat jak v rámci kritéria autora a jeho interakce se čtenářem, tak v rámci kategorie osoby v morfológické rovině.

#### 4.2.1 Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu

Prvním hlediskem, v jehož rámci budou stanovena kritéria analýzy textů, je hledisko srozumitelnosti v užším smyslu. Toto hledisko zahrnuje několik dílčích kritérií, jež vzájemně sjednocuje tzv. **požadavek srozumitelnosti** (viz oddíl 3.4.1) spojený s obratem ke čtenáři, navozováním vztahu mezi účastníky vědecké komunikace a eliminováním čtenářova potenciálního nepochopení textu a jimž bude jednotlivě věnována pozornost. Dodejme, že snaha autorů o vyšší srozumitelnost vědeckých textů je velice úzce spojena s působením anglosaských norem, a proto představuje důležitou stylovou tendenci ke zkoumání.

Zřetel bude brán konkrétně na tato kritéria:

- kritérium autora a jeho interakce se čtenářem (nebo také kritérium vnitrotextové komunikace) se zřetelem na prostředky, jimiž se interakce dosahuje
- kritérium užívání kontaktních prostředků
- kritérium užívání komentářových a „dovysvětlujících“ prvků

#### 4.2.2 Hledisko jazykových rovin

Aspekt zkoumání jednotlivých jazykových rovin je dalším důležitým bodem, o který se bude analýza opírat. Pozornost bude věnována celkem třem jazykovým rovinám – rovině morfologické, syntaktické a lexikální, neboť právě u nich lze pozorovat výrazné proměny a nové stylové tendence se zde uplatňují velice silně.

V **rovině morfologické** nás zvláště bude zajímat:

- podíl substantiv a adjektiv v textu – tj. tendence k nominalizaci textu
- podíl sloves (v určitém i neurčitém tvaru) v textu
- kategorie pádu
- kategorie slovesného rodu – tj. převládání aktiva/pasiva
- kategorie času
- kategorie osoby – se zřetelem na autorský subjekt – neosobnost (3. osoba sg. i pl.) / inkluzivní či autorský plurál (1. osoba pl.) / 1. osoba sg.; při kontaktu se čtenářem také 2. osoba pl. atd.
- kategorie způsobu

V **rovině syntaktické** bude obrácena pozornost na:

- prostředky syntaktické kondenzace – tj. konstrukce infinitivní, konstrukce s deverbativními adjektivy či dějovými substantivy
- tzv. zmnožení syntaktické pozice
- výskyt výčtů a parentezí
- složitost větné stavby na základě podílu jednotlivých typů vět v textu – tj. podílu vět jednoduchých/souvětí, v případě souvětí pak podíl hypotaxe/parataxe
- repertoár spojovacích výrazů a míru uplatnění spojek souřadících/podřadících v textu
- počet klauzí v jednotlivých souvětích a délku vět
- charakter syntaxe na základě vět podle postoje mluvčího včetně příslušné komunikační funkce výpovědi

**Rovina lexikální** pak bude zkoumána na základě:

- terminologie – tj. podílu domácích a mezinárodních termínů v textu a podílu tzv. termínů oborových a mezioborových
- míry užívání nevlastních (sekundárních) předložek, jako např. *vzhledem k*, *v závislosti na*, *z hlediska*, *na základě*, *v souvislosti s*, *bez ohledu na*, *na rozdíl od* atd.
- podílu prostředků modality<sup>6</sup>, zejména modality jistotní, jako např. *snad*, *asi*, *možná*, *zdá se nám*, *patrně se projevuje*, *pravděpodobně*, ale také modality voluntativní, jako např. *je nutné*, *je nezbytné*, *je možné* atd.
- obsahu multiverbizovaných pojmenování, tj. víceslovných jednotek existujících vedle názvů jednoslovných (Čechová a kol., 2008, s. 83), jako např. *podat důkaz* (←dokázat), *provést výzkum* (←zkoumat), *najít uplatnění* (←uplatnit), *podat informaci* (←informovat)
- míry opakování stejných či od stejného základu utvořených slov, tj. stereotypnosti vyjadřování

---

<sup>6</sup> Vzhledem k tomu, že modalita bývá vyjadřována bohatou soustavou lexikálních prostředků, rozhodla jsem se ji zařadit do roviny lexikální, přestože se jedná primárně o záležitost syntaktickou.

### 4.2.3 Hledisko kompoziční výstavby

Současné vědecké texty zdaleka nepodléhají výrazným změnám jen v jazykové rovině. Nemalou měrou se nové stylové tendence projevují také ve formální stránce textu – v jeho uspořádání a členění, kde lze opět vysledovat jistou variantnost norem.

Z tohoto hlediska bude popis věnován:

- horizontálnímu členění textu – tj. členění textu na úvod, vlastní stat', závěr, dále členění textu na kapitoly, podkapitoly, odstavce atd., také tzv. sekundárním dokumentům, jako např. abstrakt, resumé, anotace, s důrazem na výskyt sítě orientačních výrazů a metatextových prostředků
- vertikálnímu členění textu – tj. členění textu na tzv. doplňující text – poznámkový aparát, vyznačené citáty a motta, konkrétní příklady apod., dále prostředkům nejazykového kódu – obrázkům, schémátům, grafům, tabulkám, mapám atd.
- grafickému uspořádání textu – tj. prostředkům jiných jazykových kódů – značkám, symbolům, vzorcům atd., dále typům a velikosti písma se zřetelem na jejich střídání v textu
- užívání tzv. konektorů podporujících kohéznost (spojitost a soudržnost) textu – tj. zejména deiktickým výrazům – např. *ten*, *tento*, *takový*, *takovéto*, *tohoto* atd., různým částicím atd.

### 4.2.4 Hledisko spisovnosti a formálnosti textu

Poslední hledisko, podle něhož budu v analýze postupovat, jsem nazvala jako hledisko spisovnosti a formálnosti textu. Jedná se vlastně o stylové rysy, které vědecký styl charakterizují od počátku jeho vymezení lingvisty Pražské školy. Cílem bude zjistit, jak se tyto rysy v současných vědeckých textech uchovávají a do jaké míry je lze považovat za stálé, a na základě toho formulovat další současné stylové tendence.

## 5 Analýza textů

V této kapitole již přistoupíme k vlastní analýze textů, která bude probíhat na základě výše zvolených a definovaných výzkumných otázek a kritérií výzkumu (viz podkap. 4.2). Analýza přitom bude doložena konkrétními příklady<sup>7</sup> z vybraných textů spolu s čísly stránek (vždy uvedenými v závorkách), na nichž je lze v originálních textech nalézt. Čísla stránek tedy korespondují s číslováním ve zkoumaných textech, nikoli se stránkami této práce. Celé znění textu se pak v původní tištěné podobě, ve které bylo vydáno, nachází v příloze diplomové práce. Dále bych upozornila na to, že analýze bude podroben základní text, nikoli text doplňující<sup>8</sup> a tzv. sekundární dokumenty<sup>9</sup>. Pokud budou některé příklady uváděny z textu doplňujícího, bude na to vždy upozorněno. Nakonec bych zmínila, že u kvantifikovaných údajů počítáme s možnou odchylkou  $\pm 5$  slov u kratších textů (tj. u textů A. Macurové a J. Hoffmannové) a  $\pm 10$  slov u delších textů (tj. u textů J. Kořenského a J. Šimandla).

První dvě podkapitoly přinesou analýzu textů psaných tradičním vědeckým stylem. Konkrétně jsem vybrala studii od Aleny Macurové s názvem *Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze* z časopisu *Naše řeč* z roku 1984 a text od Jana Kořenského s názvem *K problému větněsémantických funkcí nedějových substantiv* publikovaný v roce 1971 v časopisu *Slovo a slovesnost*.

Ve druhé části této kapitoly bude analýze podroben text *Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin? (K anotacím filmů v televizních programech)* od Jany Hoffmannové vydaný v roce 1998 v časopisu *Naše řeč*. Jako dalšího reprezentanta současného vědeckého stylu transparentně odrážejícího vývojovou dynamiku vědecké komunikace jsem zvolila text od Josefa Šimandla s názvem *Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?* uveřejněný v roce 2010 v periodiku *Korpus – gramatika – axiologie*.

---

<sup>7</sup> V případě kritéria komentářových prvků, prostředků syntaktické kondenzace a terminologie jsou navíc konkrétní výrazy zvýrazněny tučně.

<sup>8</sup> Doplňujícím textem zde máme na mysli poznámky pod čarou či příklady nedotčené vlastním stylem autora.

<sup>9</sup> Tzv. sekundárními neboli doprovodnými dokumenty míníme abstrakty, anotace či resumé (Kraus, 1994, s. 16).

## 5.1 A. Macurová: *Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze*

Příspěvek A. Macurové ze 4. čísla 67. ročníku *Naší řeči* představuje typické zpracování vědecké analýzy vybraného problému. Vzápětí se na něm pokusíme demonstrovat charakteristické rysy, jimiž se vyznačuje tradiční vědecký styl do značné míry ovlivněný působením teutonského intelektuálního stylu.

### 5.1.1 Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu

Nejdříve se zaměříme na hledisko srozumitelnosti v užším smyslu. Jak však uvidíme později, mnohem zajímavější bude v případech textů současných, kdy k němu budeme moci říci daleko více.

Co se týče kritéria **autora a jeho interakce se čtenářem** či kritéria **užívání kontaktních prostředků**, nenajdeme v daném textu jediný prostředek, který by poukazoval na zamýšlené „partnerství“ s recipientem ze strany autora. V této rovině je tedy patrný velice silný vliv teutonského intelektuálního stylu, který se projevuje právě bezkontaktností a důrazem na osobu autora (jako autoritu), nikoli na osobu čtenáře, jíž by měl autor co nejvhodněji zprostředkovat a přiblížit zkoumanou problematiku. Pro tento text je tedy charakteristická **nulová interakce mezi autorem a čtenářem**, neboť autorka studie neužívá žádné kontaktní prostředky, jako např. oslovení čtenáře či inkluzivní plurál. Text se tedy vyznačuje nízkou orientací autorského subjektu na čtenáře. Důsledkem je přitom znesnadnění čtenářovy dešifrace daného textu.

Při hledání dokladů užívání **komentářových** a „**dovysvětlujících**“ **prvků**, jimiž autorka zexplicitňuje vyloženou problematiku či upřesňuje/konkretizuje informace, a více je tak přibližuje čtenáři, již budeme v textu A. Macurové úspěšnější. Tyto **konkretizace** (tvořené nejčastěji vsuvkami nebo vysvětlujícími, příp. výčtovými přístavky), jež autorka využívá hojně, najdeme v textu v různé formální realizaci:

- v závorkách: *na základě autorství česky psaných Zápisů (čeština zde funguje jako kód úřadu „cizí“)* (s. 181), *proměnlivost atributů „cizí“ x „vlastní“ ve vztahu k Bavorovi na jedné straně (čeština – „vlastní“ x němčina – „cizí“)* (s. 182), *tato prestižní (sociálně reprezentativní) funkce jazyka* (s. 182)
- uvozené výrazy jako *zvl., tj., tedy: v umělecké literatuře, zvl. v těch uměleckých dílech...* (s. 179), *komunikace „nižších“ řádů, tj. komunikace sekundární, terciární atd.* (s. 180), *s jejich postoji implikovanými, tj. s jejich „skutečným“*

*jazykovým chováním, s jejich...* (s. 180), *pamětní lístek Kořínkův, tedy konkrétní projevy jazykového chování, ironizují...* (s. 182)

- v závorkách v kombinaci s uvozovacím výrazem tj.: *konfrontovat explicitní (verbalizované, tj. vyjádřené) postoje* (s. 180)
- oddělené pomlčkou/pomlčkami: *neplatí to – jak dokládají citované příklady – v tomto případě* (s. 182), *otázky jazyka, řeči a dorozumívání vůbec jsou zde – v rámci sekundární komunikace – přímo tématem* (s. 183)

Důležitým komentářovým prvkem jsou také **poznámky pod čarou** neboli **poznámky patové**, které autorka užívá zejména k podrobnějšímu rozvedení informací – např. *pamětní lístek Kořínkův*<sup>11</sup> (s. 182), *v souvislosti s transpoziční<sup>8</sup> funkcí* (s. 181).

### 5.1.2 Hledisko jazykových rovin

Při rozboru jazykových rovin se budeme přidržovat pořadí stanoveného v podkapitole *Výzkumné otázky a kritéria výzkumu* (viz podkap. 4.2). Jako první tedy budeme analyzovat rovinu morfologickou, posléze syntaktickou a nakonec rovinu lexikální.

#### 5.1.2.1 Morfologická rovina

Při zkoumání roviny morfologické nás nejdříve bude zajímat podíl jednotlivých slovních druhů v textu, konkrétně **podíl substantiv** a **adjektiv** na jedné straně a **podíl sloves** na straně druhé. Při zjištění celkového počtu substantiv, adjektiv a sloves v textu dojdeme velice snadno k závěru, že zkoumaný text je velice **silně nominální**, neboť podíl substantiv ( $\pm 365$ ) a adjektiv ( $\pm 233$ ) ke slovesným tvarům ( $\pm 88$ ) je přibližně 6,8 : 1. Ze získaného počtu<sup>10</sup> těchto slovních druhů dále vyplývá, že substantiva převládají přibližně 1,5násobně nad adjektivy. Zde se nám tedy jasně potvrzuje tendence českých vědeckých textů k tzv. nominalizaci. Zhodnotíme-li skupinu sloves, vedle tvarů určitých se též často vyskytují slovesné tvary neurčité, zejména **infinitivy**. Ty najdeme jednak v předmětné větněčlenské platnosti – např. *umožňuje konfrontovat* (s. 180), *umožňuje [...] vyjádřit* (s. 181), jednak v přívlaskové větněčlenské platnosti – např. *záměr přiřadit se* (s. 182), *komunikačního záměru šifrovat* (s. 183). Ve dvou případech se infinitiv vyskytuje také jako součást přísudku s modálním příslovečným komponentem *lze* – *lze kód němčiny přiřadit* (s. 183) a *lze*

---

<sup>10</sup> Do počtů substantiv a adjektiv nejsou u zkoumaných textů započítávána substantiva a adjektiva z vlastních názvů, vlastních jmen a doplňujícího textu, tj. příkladů, poznámek pod čarou atd. Nezapočítáváme také symboly, zkratky apod.

*ilustrovat* (s. 183), v jednom případě pak v kombinaci s pomocným slovesem *mít* – *užití němčiny [...] má signalizovat* (s. 182). Pro přísudek jsou vedle predikátů tvořených jednoduchým určitým tvarem slovesa dále typické analytické slovesně jmenné tvary s jádrem přičestí trpného, jako např. *je podán* (s. 179), *je tvořeno* (s. 180), *je přiřazeno* (s. 181), adjektiva, jako např. *je složité* (s. 179–180), či substantiva, jako např. *je základem* (s. 182), *je prostředkem* (s. 182), *je demonstrací* (s. 182).

Pozornost si zaslouží také kategorie **pádu** u substantiv. V tomto směru můžeme v textu najít doklad **knižnosti**, jež v tradičních vědeckých textech není výjimkou. Konkrétně máme na mysli užití genitivní reky, namísto dnes již obvyklé akuzativní, ve spojení *užívají pouze češtiny* (s. 182). Preferování genitivu najdeme také ve spojení *kódu němčiny [...] je využito* (s. 180), *jazyk, jehož je v nich užito* (s. 181), kde jsou dnes přirozenější tvary nominativu.

U vědeckých textů je také v protikladu k ne odborným textům potvrzena, co se týče kategorie **slovesného rodu**, „vyšší míra pasiva“ (Čechová a kol., 2008, s. 218). V našem zkoumaném textu je podíl aktiva ( $\pm 65$ ) ve vztahu k pasivu ( $\pm 23$ ) méně než trojnásobný, přičemž z pasiva převažuje více než dvojnásobně pasivum ( $\pm 15$ ) opisné nad pasivem zvrtným ( $\pm 7$ ). Ve srovnání s běžnou mluvou či nevědeckými texty tedy jistě můžeme říci, že podíl pasiva je u A. Macurové vyšší. Opět uveďme konkrétní příklady:

- aktivum: *o postojích, jež provázely vznik a celý proces utváření českého spisovného jazyka, svědčí četné historicky doložené výroky vědců...* (s. 179), *zde němčina nese především funkci prestižního jazyka* (s. 180), *postoje k jazyku tvoří v kontrastu...* (s. 181), *účastníci komunikace spojují s užíváním...* (s. 182)
- opisné pasivum: *v jednom referátu je podán obšírný a vyčerpávající výklad* (s. 179), *je literární dílo jako společenský znak tvořeno* (s. 180), *řečová činnost je v tomto ohledu diferencována* (s. 182), *přehodnocení není ovšem podáno explicitně* (s. 183)
- zvrtné pasivum: *postoje k jazyku se utvářejí i v umělecké literatuře* (s. 179), *ukazuje se přitom* (s. 180)

Následující zkoumanou kategorií, na kterou obrátíme pozornost, je kategorie **slovesného času**. A. Macurová ve své studii užívá celkem dva časy, a to přezens a préteritum, přičemž **préteritum** najdeme pouze ve dvou ojedinělých případech, kdy je jeho užití nevyhnutelné vzhledem k odkazu na minulost:

*O postojích, jež provázely vznik a celý proces utváření českého spisovného jazyka, svědčí četné historicky doložené výroky vědců, spisovatelů, kulturních aj. činitelů, jež se na procesu utváření spisovného jazyka aktivně podíleli. (s. 179)*

V dalších případech charakterizuje text pouze užívání **prezentu**, který, jak uvádí M. Čechová (2008, s. 218) na základě údajů z frekvenčních slovníků, je ve vědeckých textech čas „skutečně základní“ – např. *jazykové kultury zaujímají postoje (s. 179), vyhraněně se postoje k češtině a němčině projevují (s. 180), sociální výlučnost souvisí s další funkcí sekundární německé komunikace (s. 183).*

V neposlední řadě zanalyzujeme **kategorii osoby**, jež je pro tradiční i současný vědecký styl velice zajímavá. Text A. Macurové je bez výjimky napsán ve **3. osobě**, kterou autoři v tradičních vědeckých textech užívají v 67,7–69,4 % (Čechová a kol., 2008, s. 218). Lze tak říci, že 3. osoba je v tradičních vědeckých textech primární. Autorka tedy používá výhradně **neosobní vyjadřování**, které je jedním z typických rysů českých vědeckých textů získaným vlivem teutonského intelektuálního stylu a jež čtenáři předkládá zjištěné informace v podstatě jako všeobecná fakta. To mimo jiné souvisí také s absencí zmíněné vnitrotextové komunikace autor – čtenář (viz výše).

Pokud jde o kategorii **způsobu**, celou studii bez jakýchkoli výjimek charakterizuje základní, a tedy bezpříznakový **indikativ**, který je ve vědeckých textech dominantní.

### 5.1.2.2 Syntaktická rovina

Vedle roviny morfologické vykazuje též mnoho jevů, které stojí za pozornost, rovina syntaktická. Podíváme-li se nejdříve na **prostředky syntaktické kondenzace**<sup>11</sup>, zjistíme, že text A. Macurové je na jejich výskyt velmi bohatý. Konkrétně tyto prostředky v textu najdeme realizovány jako:

- konstrukce infinitivní: *umožňuje pak konfrontovat (s. 180), umožňuje [...] explicitně vyjádřit zhodnocení (s. 181), jejich komunikační záměr přiřadit se užitím němčiny k „vyšší“ vrstvě (s. 182), z komunikačního záměru šifrovat užitím „cizího“ kódu (němčiny) smysl sdělení a vyčlenit tak z širší skupiny účastníků komunikace „pravého“ adresáta (s. 182)*

---

<sup>11</sup> Syntaktické kondenzační prostředky zde chápeme jako transformace vět ve větný člen (Jelínek, 1995, s. 754, cit. dle Mareš, 2013, s.46).

- konstrukce s deverbativními adjektivy: *hierarchie komunikací ztvárněných v literárním díle a zprostředkující funkce komunikace vyššího řádu* (s. 180), *Bavor se ze skupiny subjektů sdílejících oficiálně vyžadované postoje k češtině a němčině vyčleňuje* (s. 181), *vyrůstá z implikované konfrontace aktuální řečové činnosti postav vyjadřující mj. jejich postoje k jazyku, a zároveň podávající jejich skutečné chování* (s. 183)
- konstrukce s dějovými substantivy: *proces utváření spisovného jazyka* (s. 179), *zhodnocení obecně sdílených postojů* (s. 181), *významové ustrojení povídky* (s. 181), *je základem budování opozice* (s. 182), *užití němčiny* (s. 182), *otázky jazyka, řeči a dorozumívání* (s. 183)

Právě užíváním různých typů těchto konstrukcí autorka v četných úsecích svého textu dosahuje komplikované větné stavby, která čtenáři znesnadňuje percepci. Vedle syntaktických kondenzací v textu najdeme také tzv. **zmnožení syntaktické pozice**<sup>12</sup>, jako např. *k češtině a němčině* (s. 180), *báseň Matyldina a pamětní lístek Kořínkův* (s. 182).

Na složitosti syntaktické stavby se dále nemalým dílem podílejí **vsuvky**, jako např. *explicitní (verbalizované, tj. vyjádřené) postoje* (s. 180), které se, jak již bylo zmíněno, uplatňují v roli komentářových prvků. Nezapomeňme také na **výčty**, jimiž autorka upřesňuje či doplňuje vyložené informace nebo jejich pomocí předkládá konkrétní příklady, jako např. *historicky doložené výroky vědců, spisovatelů, kulturních aj. činitelů* (s. 179). Na jedné straně jistě výčty i parenteze čtenáři usnadňují porozumění vykládané problematice, nicméně na straně druhé mohou čtenáři ztěžovat základní orientaci v textu vzhledem ke kumulování výrazů za sebou.

Za všechny jako příklad vysoce syntakticky kondenzovaného souvětí uveďme:

*Hierarchie komunikací ztvárněných v literárním díle a zprostředkující funkce vyššího řádu (já říkám, že někdo říká, že...), jež z této hierarchie vyplývá, umožňuje pak konfrontovat explicitní (verbalizované, tj. vyjádřené) postoje subjektů příslušných ke komunikacím „nižšího“ řádu (postav literárního díla) s jejich postoji implikovanými, tj. s jejich „skutečným“ jazykovým chováním, s jejich řečovou dorozumívací praxí podanou prostřednictvím primární komunikace.* (s. 180)

---

<sup>12</sup> Zmnožení syntaktické pozice představuje koordináční spojení větných členů či klauzí.

Za zmínku také stojí užívání **shodného atributu** nikoli v antepozici, nýbrž v **postpozici**, což můžeme do jisté míry určitě chápat jako další **knižní rys**, který vedle zmíněné genitivní rektce (viz výše) v příspěvku najdeme. Neuvažujeme-li postupně rozvité atributy, které by byly v postpozici tak jako tak, najdeme v textu konstrukce jako např. *praxi dorozumívací vůbec* (s. 179) // *dorozumívací praxi vůbec*; v *soudobé komunikační praxi užívaným* (s. 180) // *užívaným v soudobé komunikační praxi*; *postoje vlastní* (s. 181) // *vlastní postoje*, jež bychom dnes pravděpodobně v daném větném kontextu uvedli spíše v antepozici, či konstrukce, kde atribut je oddělen od řídicího substantiva, jako např. *texty do Týdne zařazené* (s. 182) // *texty zařazené do Týdne*.

Dále se podíváme na **podíl jednotlivých typů vět** v textu a na to, jak ovlivňují syntaktickou povahu textu. Pro text A. Macurové je příznačný vysoký podíl souvětí (27), který je více než 2,5násobně větší než podíl vět jednoduchých (10). Co se týče souvětí parataktických (9) a hypotaktických (18), v textu dvojnásobně **převládají souvětí podřadná**, která daleko přesněji vyjadřují vztahy mezi jednotlivými myšlenkami textu a představují intelektualizovanou syntaktickou formu. Zde se dostáváme k otázce spojovacích výrazů. V rámci souvětí podřadných autorka vysoce frekventovaně užívá relativum *jenž*, které již Jelínek (1963, s. 79) ve své studii z 60. let označuje jako „knížní prostředek“ v rámci celého odborného stylu. Z dalších hypotaktických spojovacích výrazů pak lze jmenovat *že*, *který*, *než*, *jak* uvozující vztahy předmětné či přívlastkové nebo podmínkovou spojku *-li* a přípustkovou spojku *ať*. Parataktická souvětí jsou velice často spojena asyndeticky v poměru slučovacím. V poměru slučovacím jsou dále souvětí s typickou spojkou *a*, *i*. Najdeme také spojky stupňovací jako *nejen – ale i* či vysvětlovací spojku *totiž*. Za syntaktické specifikum textu můžeme považovat asyndetické spojení několika vět ve vztahu důvodovém (příčinném), které tvoří složitější větné komplexy, např. *Ta se projevuje i ve vztahu ke komunikační činnosti jiných sekundárních účastníků komunikace: užití kódu němčiny je v jejich dorozumívací praxi demonstrací sociální nadřazenosti* (s. 182). Mezi jednotlivými větnými členy autorka užívá téměř výhradně spojky *a*, *i*, zřídka *ale i* nebo členy spojuje asyndeticky.

Co se týče **souvětí** z hlediska **počtu klauzí**, k nejfrekventovanějším patří souvětí o dvou (15) a třech (8) klauzích. Najdeme však i méně se vyskytující souvětí o čtyřech (3) či pěti klauzích (1). Tato informace nám však mnoho neříká, pokud se též nezaměříme na **délku souvětí**. Přesto, že tedy souvětí obsahují nejčastěji dvě či tři klauze, je pro ně charakteristická **značná délka**, kterou nemalým dílem způsobují zmíněné prostředky syntaktické kondenzace.

Ty se zřetelně uplatňují také v případě jednoduchých vět, které jsou výrazně rozvitě. Konkrétně zde můžeme uvést:

- rozvitou větu jednoduchou: *Sekundárnost tohoto komunikátu (jeho autorství je přiřazeno postavě Václava Bavora) umožňuje v souvislosti s transpoziční funkcí sekundární komunikace explicitně vyjádřit zhodnocení obecně sdílených postojů k oběma jazykovým kódům v soudobém komunikačním úzu užívaným – k češtině a němčině.* (s. 181)
- rozvitě klauze v souvětí: *Vyjádruje-li pak sekundární komunikující postava, již je toto zhodnocení přiřazeno (Bavor jako autor Zápisků), zároveň i své postoje vlastní, od postojů obecně sdílených diametrálně odlišné, má to pro celkové ustrojení povídky nemalý dosah: jeho postoje k jazyku tvoří v kontrastu s postoji obecněji sdílenými základní sémantickou opozici Zápisků, zapojenou bezprostředně do sémantiky celé povídky a zprostředkovaně pak i do celku Povídek malostranských.* (s. 181)

Nakonec několik slov k **typům vět podle postoje mluvčího**. V tomto ohledu pro nás jistě není překvapením, že celý hlavní text tvoří věty **oznamovací**, jak je ve vědeckých textech obvyklé, z čehož vyplývá, že jejich užití tedy nepatří k nápadným rysům a je pouze znakem neutrálního stylového vyjádření. Pro tuto vědeckou studii je tedy v plném rozsahu charakteristická **komunikační funkce prostě sdělovací** neboli **oznamovací**, která jak uvidíme, není ve vědeckých textech jedinou konvenčně užívanou funkcí.

### 5.1.2.3 Lexikální rovina

Rovina lexikální je poslední jazykovou rovinou, u které se u všech zkoumaných textů zastavíme. Jak víme, jedním ze základních stavebních kamenů lexika vědeckých textů je **terminologie**. V textu se vyskytují jak termíny domácí, tak cizojazyčné – mezinárodní, přičemž každou ze skupin dále ještě můžeme rozdělit na termíny oborové a mezioborové. Z tohoto hlediska je tedy velice zajímavé rovinu lexikální zkoumat. Statisticky jsou v textu nejvíce zastoupena substantiva a adjektiva (to odpovídá nominálnímu charakteru textu), následně adverbia a verba. Co se týče podílu domácích a cizojazyčných termínů, převažují v textu jednoznačně termíny cizojazyčné, jež posilují intelektuální ráz vyjádření. Podívejme se tedy na konkrétní příklady, které v textu A. Macurové najdeme:

- cizojazyčné – oborové: substantiva a adjektiva – **komunikační** jevy (s. 179), **komunikační** ustrojení (s. 179), z **komunikačního** úhlu (s. 180), v **sémantice**

(s. 180), *verbalizované* postoje k jazyku (s. 180), *primární komunikace* (s. 180), *s transpoziční funkcí sekundární komunikace* (s. 181), *negativní sekundární interpretace* (s. 181), *úroveň provinciální poezie* (s. 182), *atribut negativní* (s. 183), *do vnitřní sémantické stavby prózy* (s. 184)

- cizojazyčné – mezioborové: a) substantiva a adjektiva – *problematiky* postojů (s. 179), *formulované* postoje (s. 179), *diferencovaných* postojů (s. 180), *funkci prestižního* jazyka (s. 180), *ze skupiny subjektů* (s. 181), *element úřadu* (s. 182), *charakterem* (s. 182), *sociální výlučnost* (s. 182), *z implikované konfrontace* (s. 183), *tématem* (s. 183); b) adverbia – *aktivně* (s. 179), *funkčně* (s. 180), *diametrálně odlišné* (s. 181), *subjektů sdílejících oficiálně* (s. 181), *podáno explicitně* (s. 183); c) verba – *konfrontovat* (s. 180), *signalizovat* (s. 182), *šifrovat* (s. 183), *lze ilustrovat* (s. 183), *realizují* (s. 183)
- domácí – oborové: substantiva a adjektiva – *teorii jazykové kultury* (s. 179), *v umělecké literatuře* (s. 179), *literární dílo* (s. 180), *společenský znak* (s. 180), *kommunikačním úzu* (s. 181), *řečová činnost* (s. 182), *básněmi* (s. 182), *v uměleckém díle* (s. 183), *k jazyku* (s. 184)

Všimněme si, že ve velkém množství případů jsou termíny vedle pojmenování jednoslovných tvořeny pojmenováními víceslovnými, tj. terminologickými spojeními, které se za sebou ve větách někdy dále kumulují. To může jistě zkomplikovat čtenářovo vnímání textu a též znesnadňovat porozumění, neboť termíny v textu autorka explicitně nevysvětluje a pracuje s předpokladem jejich znalosti u příslušníků dané vědecké obce, jenž je ve vědeckých textech běžný. Pokud tedy čtenář užití termíny nezná, je nucen si z vlastní iniciativy příslušné významy sám dohledat, aby lépe a správně porozuměl. Zde tak můžeme jasně vidět jednu ze základních tendencí charakteristických pro tradiční vědecký styl, která vede k obtížné přístupnosti textu.

V analyzovaném textu také najdeme tzv. **sekundární** neboli **nevlastní předložky**. Setkáme se především s předložkami *v souvislosti s* (s. 181, 183), *v kontrastu s* (s. 181), *ve vztahu k* (s. 182), *v rámci* (s. 182, 183) či *na základě* (s. 181, 183). Lze tak říci, že autorka používá sekundární předložky poměrně frekventovaně.

Neodmyslitelnou složkou vědeckých textů představuje také vyjadřování modalit. Tu v analyzované studii reprezentují zejména prostředky **modality jistotní**<sup>13</sup> neboli **epistémické**. U A. Macurové najdeme např. výrazy jako *nesporně* (s. 179), *jednoznačně* (s. 181), *jak je zřejmé* (s. 184), jimiž autorka dává najevo přesvědčení o pravdivosti svého tvrzení. Ve značně menší míře se v textu vyskytují také výrazy, které pravdivostní hodnotu výpovědi nějak oslabují, jako např. *snad* (s. 182), či nějaké tvrzení přímo vyvracejí, jako např. sloveso v záporném tvaru *neplatí to* (s. 182). Dva případy také dokládají přítomnost **modality deontické**<sup>14</sup>, někdy také **voluntativní**, vyjadřující možnost – *lze kód němčiny přiřadit* (s. 183), *lze ilustrovat* (s. 183).

Co se týče výskytu tzv. **jednotek multiverbizovaných**, jejichž užívání je projevem tendence k nominalizaci, ve zkoumaném textu je najdeme vzácně. Jako příklad spojení slovesa s obecnějším významem a substantiva namísto konkrétnějšího slovesa lze uvést *vyjádřit zhodnocení* (s. 181) // *zhodnotit*.

Výrazně nápadným rysem oblasti lexika je v textu časté **opakování** týchž slov či slov se stejným základem, se kterým je spojena pro vědecké texty neobvyklá **stereotypnost** vyjadřování. Transparentním příkladem takového výrazu je u A. Macurové sloveso *užít/užívat*, které se v textu vyskytuje nadměrně v následujících tvarových modifikacích – *jeho užívání* (s. 180), *je [...] využito* (s. 179), *v úzu [...] užívaným* (s. 181), *je v nich užito* (s. 181), *užití kódu němčiny* (s. 182), *s užíváním němčiny* (s. 182), *užití němčiny* (s. 182), *užitím němčiny* (s. 182), *užití němčiny* (s. 183), *užitím „cizího“ kódu* (s. 183), *užití němčiny* (s. 183), *užívání „vysokého“ kódu* (s. 183), *užívajících kódu* (s. 183), *(užívání němčiny)* (s. 183). K dalším často opakovaným výrazům patří např. *kód*, *postoj k jazyku* (jedná se ovšem o slova klíčová). Lze soudit, že v některých případech pravděpodobně autorka neměla na výběr, jaké slovo zvolit. Z kontextu je však také jasné, že někdy si jistě mohla pomoci totéž vyjádřit synonymy, aby čtenářsky nepříjemnému opakování předešla.

### 5.1.3 Hledisko kompoziční výstavby

Z hlediska kompoziční výstavby se budeme věnovat dvěma základním typům členění textu – horizontálnímu a vertikálnímu, přičemž cílem bude najít a ukázat opět co

---

<sup>13</sup> Jistotní modalita představuje zejména různou míru „přesvědčení mluvčího o platnosti (pravdivosti) nějakého názoru či tvrzení, o stupni jeho jistoty či pravděpodobnosti nebo frekvence“ (Čmejrková a kol., 1999, s. 186).

<sup>14</sup> Prostřednictvím deontické modalit autor „podává návrhy, dává rady či pokyny, vyslovuje jisté záměry a vyjadřuje se k možnosti nebo nutnosti něčeho“ (Čmejrková a kol., 1999, s. 186).

nejvíce rysů typických pro tradiční český vědecký styl. Dále se zaměříme také na grafické uspořádání textu a prostředky podporující kohéznost textu.

#### 5.1.3.1 Horizontální členění textu

Zkoumaný text je svou povahou **článkem** v tištěném periodiku a představuje tak obsahově a tematicky samostatný celek, který je bez jakékoli návaznosti na předchozí či navazující příspěvky v daném čísle.

Tematicky je text rozdělen na **úvod**, **vlastní stat'** a **závěr**, přičemž úvod ani závěr nejsou samostatně odděleny. Celý článek je pak vnitřně členěn na menší obsahové celky – odstavce, které tvoří nejmenší výstavbové jednotky textu. Odstavce přitom nejsou dále sdružovány do hierarchicky vyšších celků, např. oddílů či podkapitol, a text tak pro čtenáře na první pohled tvoří **jednoduchý nepřehledný útvar**.

Tuto nepřehlednost dále podtrhuje téměř 100% **absence** jakékoli **sítě textových orientátorů**, tj. větných i nevětných orientačních výrazů, které, jak říká S. Čmejrková (1999, s. 174), slouží jako jakýsi „průvodce“ čtenáře po textu. V celém textu totiž najdeme pouze dva orientátory, a to viz *pozn. 9* (s. 181) a viz výše (s. 183) odkazující v textu místně.

V textu dále také nejsou využity **metatextové prostředky** explicitně vyjadřující logiku autorčina uvažování a kroky, podle nichž při psaní postupuje. Nicméně alespoň ve dvou případech A. Macurová explicitně pojmenovává dílčí závěry svého zkoumání pomocí výrazu „vyplývá“ ve spojeních *z této hierarchie vyplývá* (s. 180) a *ta vyplývá z...* (s. 183).

Autorka zmíněnou nepřehlednost rovněž způsobuje tím, že **neužívá mezititulky**, které dnes již patří k prakticky neodmyslitelným složkám vědeckých textů, neboť text rozčleňují výrazně graficky a sdružují odstavce do menších tematických celků. Co se týče volby hlavního **titulku**, autorka zvolila typ titulku obvyklý pro vědecké texty, jenž je tvořen jmennou frází v 1. pádě. Hlavní titulek pak zpřesňuje **podtitulek** (*Na materiále jedné Nerudovy povídky*) (s. 179) umístěný v závorce.

Na základě výše zmíněných argumentů můžeme tedy konstatovat, že text A. Macurové je z hlediska své lineární segmentace pro čtenáře málo přehledný, neboť je minimálně podpořen jak výrazově, tak graficky, tedy vizuálně. Pro čtenáře je tak těžší v textu něco rychle vyhledat a v textu se orientovat.

#### 5.1.3.2 Vertikální členění textu

V případě horizontálního členění textu byla naše pozornost zaměřena výhradně na vlastní vědecký výklad, jenž tvoří základní (nebo také hlavní) text. Ten však obsahuje ještě

další složky, které je možno chápat jako prostředky vertikálního členění (Čmejrková a kol., 1999, s. 223). Těmi míníme doplňující pásma textu, jako příklady, poznámkový aparát, citace v textu a odkazy na odbornou literaturu či bibliografie. Vedle prostředků verbálních tuto rovinu také často charakterizují prostředky nejazykového kódu, jež reprezentují různé obrázky, schémata, tabulky, grafy atd. Pod prostředky jiných jazykových kódů lze pak zahrnout nejrozumnější značky, symboly, vzorce a v neposlední řadě barvy, typy a velikosti písma.

Uvedli jsme, že k významným jazykovým prostředkům doplňujícího textu patří **příklady**. Jejich základním úkolem je instruktivně doložit řešenou problematiku a pomoci čtenáři konkrétně si představit, o čem autor mluví. Ve zkoumaném textu se příklady vyskytují víceméně zřídka. Všechny hlavní text studie obsahuje pouze sedm příkladů z analyzovaného materiálu, které autorka uvádí buď v kulatých závorkách, jako např. (...*jsou prý tam věci strašlivé*, PM s. 47) (s. 181), (...*je to české a hanebně psáno*, PM s. 47) (s. 181), nebo za dvojtečkou, jako např. *Tuto funkci lze ilustrovat například výrokem domácího Ebra proneseným za přítomnosti většiny obyvatel domu: Měl byste se toho ujmout vy, pane doktore! Denn diese Leute kennen's nicht* (PM, s. 21) (s. 183). Charakteristickým rysem těchto příkladů je pak užití odlišného písma – kurzívy, které na první pohled odděluje text doplňující od textu základního.

Poznámkový aparát v našem textu tvoří hojně tzv. **poznámky pod čarou**, které se zpravidla umisťují na tutéž stránku jako text, k němuž se vztahují. Kromě poslední stránky je u A. Macurové najdeme na každé stránce (s. 179–183), přičemž můžeme vysledovat jejich několikerou úlohu. Autorka jejich pomocí jednak upřesňuje a podrobněji rozvádí informace v základním textu (např. s. 181, 182–183), dále je využívá jako odkazy na odbornou literaturu od jiných autorů (např. s. 179–180) nebo v nich uvádí příklady (s. 180–182). Ty A. Macurová pravděpodobně neumísťuje přímo do základního textu z důvodu, že se buď nejedná o příklady ze zkoumané povídky, ale z povídek ostatních, které mají čtenáři sloužit pro srovnání, nebo jde o příklady značné délky.

S odkazy na další odbornou literaturu se již dostáváme k **bibliografickým citacím** – základní náležitosti vědeckého textu, řídících se příslušnou bibliografickou normou.

Desetinné třídění či jiné číselné **odkazy**, příp. jiné typy odkazů, umožňujících čtenáři snadnou orientaci v textu se u A. Macurové neuplatňují. Přehlednost textu tak nepodporuje ani jeho stránka horizontální, ani vertikální.

Text se nevyznačuje ani prostředky nejazykové povahy. To však nemusí být chápáno jako nějaké negativum, neboť tematické zaměření textu jejich užití nevyžaduje a zvláště u textů humanitního zaměření se nejedná o zvláštnost.

### 5.1.3.3 Grafické uspořádání textu

Z grafického hlediska se z prostředků jiného jazykového kódu v textu nápadně vyskytuje **symbol** ×, který slouží k vyjádření opozice, např. *proměnlivost atributů „cizí“ × „vlastní“* (s. 182), *s opozicí „vysoký“ × „nízký“* (s. 183). Za zmínku stojí také užívání **uvozovek** u výrazů, jež autorka pravděpodobně vnímá metaforicky, jako např. *opozice „cizí“ × „vlastní“* (s. 182), *„vyšší“ společenské funkce* (s. 182), *atribut „vysoký“* (s. 183) apod.

Z oblasti grafické úpravy textu nás však u všech zkoumaných textů nejvíce bude zajímat **písmo** (jeho typy, velikost, případně barva) a to, jak konkrétně přispívá k členění a hierarchické výstavbě vědeckého textu. Vedle písma, jež můžeme označit jako **standardní**, neboť je jím napsán hlavní text a podnadpis článku, autorka specificky užívá kurzívu, tučné písmo a tzv. prostrkané písmo. **Kurzíva**<sup>15</sup> v textu slouží jednak k označení názvů děl – např. *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti* (s. 179), *Týden v tichém domě* (s. 180), *Kousky zápisků praktikantových* (s. 181), jednak je charakteristická pro uvedené příklady, které, jak jsme zmínili výše, se vyskytují vždy v kulatých závorkách – např. (po zákazu mluvit česky v úřadě: *Já mluvím po česku dál a hlasitě, všichni se mne štítí*, PM s. 52) (s. 181). Autorka ji tedy užívá jak v hlavním, tak v doplňujícím textu. Naopak **tučné písmo** je využito pouze v jediném případě – v nadpisu článku. Nejedná se zde však o nějakou účelnost ze strany autorky, nýbrž o konvenci ve značení příspěvků v daném periodiku. Zajímavější je tzv. **prostrkané**<sup>16</sup> neboli **proložené písmo**, jehož pomocí jsou zvýrazněny výrazy, jejichž výpovědní hodnotu autorka považuje za důležitou – např. „postojů k p é ě í o jazyk“ (s. 179), „komunikace p r i m á r n í“ (s. 180), „funkci p r e s t i ž n í h o jazyka“ (s. 180), „diametrálně o d l i š n é“ (s. 181). Nevýhodou prostrkaného písma však je, že poměrně hodně splývá se standardním písmem a na první pohled tak na čtenáře text působí graficky nevýrazně, než kdyby bylo užito vhodnějšího písma tučného. Z dnešního hlediska by se mohlo zdát, že autorka fontu písma dostatečně nevyužívá, nicméně je důležité si uvědomit, že dříve neexistovaly tak široké fonty písma jako dnes a vědecké časopisy zároveň autorovi do

---

<sup>15</sup> Při analýze kurzívy uvádíme u všech čtyř zkoumaných textů příklady ve stejné podobě jako autorka textu. Kurzívou je tedy vždy označen pouze odpovídající výraz zvýrazněný autorkou.

<sup>16</sup> Tj. písmo proložené jednou mezerou mezi všemi písmeny slova (Čmejková a kol., 1999, s. 237).

jisté míry předepisovaly, v jakých případech mají daný typ písma užít, což se zachovalo až dodnes (viz *Pokyny pro autory* v pododdílu 5.3.3.3).

Krátce se ještě zaměříme na **velikost písma**. V hierarchickém uspořádání studie se potvrzuje, že velikost písma odpovídá důležitosti sdělovaných informací a zmenšuje se tak od nadpisu k poznámkám pod čarou. Skutečnost, že se autorka řídí touto zvyklostí, dokazuje také jeden úsek hlavního textu, který je napsán menším písmem než zbylý základní text (s. 182–183). A. Macurová v něm čtenáři poskytuje především rozvíjející informace ke sledované problematice, jež doplňuje značným množstvím příkladů. Proto jim pravděpodobně nepřikládá stejnou důležitost jako tvrzením v hlavním textu.

#### 5.1.3.4 Prostředky podporující kohéznost textu

Poslední důležitou rovinu v rámci kompozice vědeckého textu nepochybně představují jazykové prostředky, které podporují jeho soudržnost. Z tzv. konektorů plnících tuto funkci jsou důležité zejména **deiktické výrazy**<sup>17</sup>. Těmi jsou ve vědeckých textech nejčastěji zájmena, dále také zájmenná příslovce, případně zájmenné číslovky. V tomto ohledu jistě bude zajímavé vzájemné porovnání vědeckých textů tradičních s texty současnými. Nyní se primárně zaměříme na frekvenci těchto výrazů a míru jejich využitelnosti v analyzovaném textu. V *Postojích k jazyku* najdeme celkem 13 deiktických slov, z toho 12 zájmen (ukazovacích), jako např. *z této hierarchie* (s. 180), *Ta souvisí se...* (s. 180), *tohoto komunikátu* (s. 181), *toto zhodnocení* (s. 181), *ta se projevuje* (s. 182), *v tomto případě* (s. 182), *toto přehodnocení* (s. 183), a pouze 1 zájmenné příslovce *takto* (s. 179). Jak můžeme vidět, fungují buď v kontextové deixi, nebo plní funkci shodného atributu. Přibližně pak studie obsahuje 2,5 deiktických výrazů na stránku.

Jako konektor podporující soudržnost textu se také ve studii A. Macurové uplatňuje ve třech případech **částice** *tak* a v jednom případě **částice** *vlastně* – *záměr spjatý s užitím němčiny se zde tak vlastně nenaplnuje* (s. 182), *a vyčlenit tak z širší skupiny* (s. 183), *ustrojení povídky tak klade na čtenáře značné interpretační nároky* (s. 183).

#### 5.1.4 Hledisko spisovnosti a formálnosti textu

Jak je nám známo, **spisovnost** a **formálnost** patří k základním charakteristickým rysům vědeckého vyjadřování. Analyzovaná studie je toho transparentním příkladem, neboť

---

<sup>17</sup> Deiktická slova zde chápeme jako výrazy, které nepojmenovávají skutečnost, ale ukazují buď k ní, nebo k jejímu pojmenování v textu, a tím ji identifikují, tj. umožňují, aby obsah věty mohl být ke skutečnosti jednoznačně vztažen (Komárek, 1978, s. 5).

v ní nejsou zastoupeny žádné výrazy, které by tento charakter narušovaly, jako tomu může být v případě některých současných vědeckých textů.

## 5.2 Jan Kořenský: *K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa*

Druhý zkoumaný text ze skupiny českých tradičních vědeckých textů se nazývá *K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa* a jeho autorem je Jan Kořenský. Tato vědecká studie byla vydána ve 3. čísle 32. ročníku odborného lingvisticky zaměřeného časopisu *Slovo a slovesnost* a stejně jako v případě výše probírané studie od A. Macurové se jedná o analýzu autorem zvolené problematiky.

### 5.2.1 Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu

V předcházejícím textu jsme dospěli k závěru, že autorka neužívá žádné prostředky, které by byly důkazem zamýšlené interakce se čtenářem. U J. Kořenského naopak tuto snahu můžeme vidět implicitně realizovanou užíváním **inkluzivního plurálu**, tedy 1. osoby plurálu, zahrnujícího autora i čtenáře do jedné společné kategorie (Mathesius, 1982, s. 186–203), jako např. *vycházíme* (s. 208), *nebudeme chápat* (s. 208), *než přistoupíme* (s. 209), *všimněme si* (s. 209), *předpokládáme* (s. 212), či u zřídka užitých tvarů od osobního zájmena *my*, jako např. *nám* (s. 210), *v našem případě* (s. 211). O navázání kontaktu se čtenářem se autor snaží také prostřednictvím forem v **imperativu** (podrobněji viz dále).

Ke specifikaci řečeného autor opět hojně užívá **komentářové a „dovysvětlující“ prvky**. U J. Kořenského se vyskytují v následující formální podobě:

- v závorkách: *z lišení dějových (procesuálních, událostních) významů* (s. 208), *situace syntakticky vyjádřených (ale i nevyjádřených) aktantů* (s. 208), *jejichž přísudkem (jádreem jejich přísudku) je sloveso* (s. 209)
- v závorkách v kombinaci s uvozovacím výrazem *tj.:* *ukazují, jak různě (tj. v jak různé míře) využívá větná sémantika sémantiky lexikální* (s. 211), *zbývající (tj. syntakticky nevyužitě) sémantické prvky* (s. 211)
- uvozené výrazy jako *tedy, a tedy:* *základním relátorem je spona (být), a tedy především gramatické relace typu...* (s. 210), *pracovat s relátorem podobnosti, a tedy s SSP „nositele predikátu podobnosti“* (s. 211), *týká se vztahu SSP a GSP,*

*tedy CSP jako celku* (s. 212), *půjde na místě KVAL o jména vlastností a stavů, tedy půjde o deadjektivní substantiva* (s. 213)

Významné místo mají také **poznámky pod čarou**, ve kterých J. Kořenský podrobně komentuje fakta ze základního textu – např. *u sloves vypadá<sup>8</sup>, vyhlíží lze proti významu „subjektivního dojmu“ u sloves jevit se, zdát se mluvit o příznaku „jevové vlastnosti“* (s. 211), *přes skutečnost, že řada mít, patřit, náležet, příslušet<sup>12</sup> jeví rys narůstání procesuality, považujeme je za nedějová* (s. 212–213).

V porovnání s prostředky, které ve funkci komentářových a „dovysvětlujících“ prvků užívá A. Macurová, u J. Kořenského nenajdeme konkretizace, jež jsou formálně oddělené pomlčkou/pomlčkami. Na druhé straně se oba texty shodují formulováním komentářů jako poznámek pod čarou, dále s uvozovacími výrazy jako *tedy, a tedy, tj., zvl.* a v neposlední řadě komentáři umístěnými v závorkách, které mají v obou textech největší zastoupení. Celkově tedy tyto způsoby užívání prvků, jež pomáhají čtenáři textu snáze porozumět, můžeme v tradičních vědeckých textech označit jako **konvenční**.

## 5.2.2 Hledisko jazykových rovin

V případě analýzy jednotlivých jazykových rovin se opět budeme věnovat rovině morfologické, syntaktické a lexikální. Jednotlivé roviny přitom budou řazeny analogicky s rovinami u předchozího analyzovaného textu. Analogicky budeme rovněž postupovat v rámci konkrétních jazykových rovin. Výsledná zjištění, ke kterým jsme dospěli u obou textů, budou vždy následně komparována.

### 5.2.2.1 Morfologická jazyková rovina

Při zkoumání morfologické stránky textu nás opět nejprve bude zajímat **podíl substantiv** ( $\pm 704$ ) a **adjektiv** ( $\pm 358$ ) vzhledem ke **slovesným tvarům** ( $\pm 252$ ). Na základě zjištěných dat již snadno dojdeme k přibližnému podílu 4,2 : 1. Připomeňme, že v textu A. Macurové byl podíl substantiv a adjektiv ke slovesným tvarům 6,8 : 1 (viz pododdíl 5.1.2.1). Přesto, že tedy v textu A. Macurové převládají substantiva a adjektiva (cca o 38 %) ještě výrazněji než u J. Kořenského, jsou ve studii J. Kořenského tyto slovní druhy zastoupeny stále v takové míře, že ji lze shledat jako nominální. Substantiva pak nad adjektivy převládají přibližně dvojnásobně, což je o něco více než u A. Macurové, kde substantiva převyšovala přibližně 1,5krát. Co se týče predikátů, v textu rovněž najdeme přísudky tvořené analytickými slovesně jmennými konstrukcemi s jádrem přičestí trpného – např. *je uvedena* (s. 209), *jsou využity* (s. 211), adjektiva – např. *je nezbytný* (s. 209), *je*

*prázdný* (s. 210), *bude výhodnější* (s. 211), či substantiva – např. *je relátorem* (s. 214), *má funkci* (s. 214), *je komponentem* (s. 215). Pozastavíme se však u jiného typu přísudku, který je ve zkoumaném textu velmi nápadný a vyskytuje se velice hojně. Konkrétně máme na mysli přísudkovou konstrukci, v jejímž jádru je **infinitiv** a **další komponent**. V textu najdeme následující typy těchto konstrukcí skládajících se z:

- infinitivu a příslovečného komponentu *lze*: *lze tedy užít* (s. 209), *lze takto vykládat* (s. 209), *lze ostatní nedějové relace klasifikovat* (s. 210), *lze nahradit sponu slovesy* (s. 210), *nelze říci* (s. 210), *lze vytvořit paralelu* (s. 211), *lze shrnout* (s. 211), *lze počítat* (s. 212), *nelze v izolované větě s jistotou rozhodnout* (s. 212)
- infinitivu a modálního slovesa *moci*, *muset*: *může být ve větě vyjádřen* (s. 210), *můžeme mluvit* (s. 213), *musí být označena* (s. 215)

Největší podíl z těchto konstrukcí má u J. Kořenského neosobní přísudková konstrukce s příslovečným komponentem *lze*. O nich můžeme říci, že jich autor až „nadužívá“. **Infinitiv** se však v textu jako nadměrně využívaný neurčitý slovesný tvar nevyskytuje pouze v přísudku, ale často ho také najdeme **v pozici podmětu**, a to v rámci následujících modálních konstrukcí – *je třeba připomenout* (s. 209), *je možné zapsat* (s. 209), *je třeba chápat* (s. 209), *je nutné ovšem zjistit* (s. 212), *je třeba konstatovat* (s. 213), *je zřejmé třeba vyložit* (s. 214), *je tedy třeba označit* (s. 215) atd. Zdůrazněme, že tyto prostředky vyjadřující zároveň modalitu (podrobněji viz dále) jsou pro tradiční vědecké texty velice typické a opět zde můžeme vypořádat vliv teutonského intelektuálního stylu. Posledním typem přísudku, který stojí za zmínku, neboť se u J. Kořenského vyskytuje též nemálo, je přísudek utvořený pomocí slovesa *jde/nejde* – např. *jde o kondenzáty souvětných celků* (s. 209), *jde o náčrt soustavy* (s. 210), *nejde o správné české věty* (s. 209), *jde o vlastnictví nebo o příslušnost* (s. 212), *jde ovšem o relaci syntakticky vyložitelnou* (s. 213), *jde o vztahy různých GSP* (s. 213), *jde o dva typy transformace* (s. 214), *jde o substantivizaci* (s. 214), *jde o sloveso, které je relátorem* (s. 214) atd. Tento typ predikátu ve vědeckých textech najdeme poměrně často, ovšem pokud jej autor podobně jako J. Kořenský užívá příliš opakovaně, působí text stereotypně.

Ohledně gramatické kategorie **pádu** se v textu věnovanému problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa nevyskytují žádné zvláštnosti. Přejdeme proto plynule k další kategorii.

U kategorie **slovesného rodu** je opět primárně třeba vyhodnotit, jaký je v textu **podíl aktiva** a **pasiva**. Zjištěné údaje přitom přinášejí zajímavé výsledky. V textu J. Kořenského

výrazně **převládá aktivum** ( $\pm 213$ ) nad **pasivem** ( $\pm 39$ ), a to více než 5krát (v textu A. Macurové převyšovalo aktivum nad pasivem méně než trojnásobně). Na základě tohoto výsledku tak lze říci, že se zcela nepotvrzuje výše uvedené tvrzení (viz pododdíl 5.1.2.1), že pro vědecké texty je charakteristická vyšší míra pasiva. Pro text J. Kořenského je charakteristická vysoká míra aktiva, která je způsobena zejména nadměrným užíváním výše zmíněných konstrukcí s modálním komponentem *lze*, dále modálními konstrukcemi, přísudky utvořenými od základového slovesa *jít* a užíváním inkluzivního plurálu (př. viz výše). V případě pasiva se pak v textu pasivum opisné ( $\pm 33$ ) vyskytuje přibližně 5krát častěji než pasivum zvrtné ( $\pm 6$ ), které se v textu nachází spíše ojediněle. Kategorii slovesného rodu opět dokládáme příklady:

- aktivum: *významy vyjadřují* (s. 208), *INF tu pojmenovává substančně pojatý děj* (s. 209), *sloveso podobat se se liší od spony* (s. 210), *otevřenou zůstává otázka* (s. 211), *uvedené příklady SSP ukazují* (s. 211), *v češtině můžeme mluvit* (s. 213)
- opisné pasivum: *je dán* (s. 211), *je vyznačen* (s. 212), *nebyly vyčerpány* (s. 213), *bylo řečeno* (s. 213), *je provázeno* (s. 214), *je viděn* (s. 214), *byly vyloženy* (s. 214), *je postaven* (s. 214), *bude zapsána* (s. 214)
- zvrtné pasivum: *se jako relátor uplatňují plnovýznamová slovesa* (s. 210), *zdá se, že...* (s. 211), *do centra pozornosti se dostane substance* (s. 215)

Co se týče kategorie **slovesného času**, v textu rovněž jako u A. Macurové převládá **prézens** jako čas, který je ve vědeckém textu chápán jako stylově neutrální – např. *nejde o prvek nezbytný* (s. 208), *dovoluje tento děj substančně pojmenovat* (s. 209), *vyjadřuje antedecenci* (s. 209). Dále v textu najdeme **préteritum**, které autor výhradně využívá v odkazovacích formulích, jako např. *výše šlo* (s. 210), *vedle významů, které již byly výše vyloženy* (s. 214) – jeho užití je tedy nezbytné. V neposlední řadě J. Kořenský také užívá **futurum**. Především jím vysvětluje motivaci postupování ve svém zkoumání a explicitně pojmenovává následující kroky – např. *nebudeme chápat* (s. 208), *budeme dokazovat* (s. 210), *nejprve postavíme [...]*, *vedle toho postavíme* (s. 211), *krátce budeme ještě věnovat pozornost* (s. 213), *nebudeme věnovat pozornost* (s. 214), *pro ilustraci [...] uvedeme* (s. 214). Závěrem dodejme, že ani préteritum, ani futurum ve zmíněných funkcích u A. Macurové nenajdeme.

I v kategorii **osoby** je studie J. Kořenského oproti studii A. Macurové rozmanitější. Jak jsme již řekli, A. Macurová ve svém textu užívá výhradně **3. osobu**. V té je ve velké míře napsán i text J. Kořenského. Toto výrazně neosobní vyjadřování, jehož dokladem jsou právě zejména zmíněné konstrukce s příslovcem *lze*, slovesy *jde/nejde*, pasivem či některými

modálními výrazy, však na druhé straně stírá již zmíněný **inkluzivní plurál** (viz oddíl 5.2.1), tedy **1. osoba plurálu**, který můžeme chápat jako implicitní interakci mezi autorem a čtenářem. Na druhé straně lze 1. osobu plurálu chápat také jako tzv. **plurál autorský**, jenž bývá obvykle chápán „jako prostředek k oslabení prezence autorského subjektu v textu“ (Mareš, 2013, s. 52).

Nakonec se zastavíme u kategorie **způsobu**. Vedle pro vědecké texty nepříznakového **indikativu** se ve studii několikrát vyskytuje i **imperativ**, a to v 1. osobě plurálu – např. *všimněme si nejprve tedy* (s. 209). Můžeme tak zde vidět přímou a nepochybnou souvislost s výše zmíněným inkluzivním plurálem.

### 5.2.2.2 Syntaktická jazyková rovina

Při zkoumání syntaktické stránky textu se opět nejprve zaměříme na výskyt **syntaktických kondenzací**. Těch je v textu J. Kořenského dosaženo zejména:

- konstrukcemi infinitivními: *bude výhodnější [...] **pracovat** s relátorem podobnosti* (s. 211), *je nutné ovšem **zjistit*** (s. 212), *je třeba **konstatovat*** (s. 213), *je zřejmě třeba **vyložit*** (s. 214), *je tedy třeba **označit*** (s. 215)
- konstrukcemi s deverbativními adjektivy: *struktury **tvořené predikovaným** „jménem“* (s. 209), *s **rozlišujícími** indexy* (s. 212), *relátory **vyjadřující** vlastnictví* (s. 212)
- konstrukcemi s dějovými substantivy: ***lišení** dějových (procesuálních, událostních) významů* (s. 208), *přistoupíme ke **zkoumání*** (s. 209), *jde o **vyjádření** antecedence* (s. 209), *vzhledem k **uskutečnění*** (s. 209), ***vyjadřování** vlastnictví* (s. 212), *rys **narůstání** procesuality* (s. 213), ***přivlastnění** výsledku děje* (s. 215), *lze uzavřít **konstatováním*** (s. 215)

Zatímco konstrukce infinitivní mají ve zkoumaném textu z prostředků syntaktické kondenzace největší zastoupení, konstrukce s dějovými adjektivy a deverbativními substantivy se vyskytují daleko méně (u A. Macurové se vyskytují naopak hojně).

V textu dále najdeme také doklady **zmnožení syntaktické pozice** – např. *otázka, zda považovat podobnost za rys lexikální sémantiky a syntakticky věty vyložit jako...* (s. 211), *konkrétní a abstraktní lokalizace* (s. 212), *je dán vztahem levé a pravé substance* (s. 213).

Komplikovanější syntaxe autor rovněž jako v předchozím textu dosahuje užíváním **vsuvek**, jako např. *z lišení dějových (procesuálních, událostních) významů* (s. 208), a **výčtů**, které J. Kořenský umísťuje přehledně do závorek podobně jako některé vsuvky – např. *totéž*

platí o modálních slovesech (*mohu, smím, mám, musím psát knihu*) (s. 209). Zopakujme, že důsledkem autorovy snahy čtenáři těmito prostředky explicitně podat či vysvětlit informace často bývá nepřehledné, a tak ne na první pohled srozumitelné syntaktické uspořádání.

Souhrnným příkladem syntakticky kondenzovaného vyjádření je následující souvětí:

*Význam obligatorně lokalizovaných poloh mají věty jako Klíč vězí v zámku, Král spočíval na lůžku; jde ovšem o relaci syntakticky vyložitelnou jako N – LOC, neboť rys „způsob polohy“ jako celek i jeho jednotlivé modifikace (poloha těla/tělesa, způsob upevnění a vázání prostředím) lze chápat jako záležitost lexikálněsémantickou.* (s. 213)

Jako příklad **knižnosti** lze v textu chápat např. spojení *otevřenou zůstává otázka* (s. 211), kde bychom dnes spíše použili spojení *otevřenou otázkou zůstává*. V případě shodného atributu bychom pravděpodobně také dnes přesunuli adjektivum k řídícímu substantivu v následujícím spojení – *za otevřenou je třeba považovat otázku* (s. 209) // *za otevřenou otázku je třeba považovat*.

Další aspekt, na který se v oblasti syntaxe zaměříme, je **podíl jednotlivých typů vět** v textu. Ve studii J. Kořenského stejně jako v textu A. Macurové výrazně převládají souvětí (73) nad větami jednoduchými (45), a to více než 1,5násobně. Připomeneme-li, že souvětí převažovala v textu A. Macurové nad jednoduchými větami více než 2,5násobně, můžeme říci, že jsme v případě obou textů, dospěli k relativně blízkým závěrům. Pro oba texty také platí, že jsou **preferována souvětí hypotaktická**. U J. Kořenského dokonce převládají souvětí hypotaktická (58) nad souvětími parataktickými (15) téměř čtyřnásobně. (U A. Macurové to bylo dvojnásobně.) V textu je tedy kladen důraz na logicky promyšlené spojování vět a vyjadřování vztahů mezi zjištěními, jež jsou interpretací autorových myšlenek. Text je rovněž bohatý na spojovací výrazy, ač lze poznamenat, že jich autor využívá poměrně stereotypně. K nejfrekventovanějším hypotaktickým spojovacím výrazům patří spojky *že, jak* a vztažná relativia *který, jaký* uvozující zejména vedlejší věty přívlastkové a předmětné, příp. také podmětné. K vyjádření těchto vztahů dále J. Kořenský také užívá ve funkci spojovacího výrazu knižní relativia *jenž* a *což* či knižní do značné míry adverbializovaný předložkový pád *přičemž*, díky kterým je text bohatý na nepravé závislé klauze vztažné, tedy na klauze, mezi jejichž obsahy je významový vztah koordinace, který je ovšem vyjádřen hypotakticky (Jelínek, 1963, s. 79). K vyjádření přívlastkových vztahů autor užívá také zájmenná příslovce *kde* a *kam* či *zda*. Zřídka se vyskytuje i knižní podmínková spojka *-li, jestliže* či přípustková spojka *ačkoli* a *přesto*. Ze spojek parataktických jako nejčastěji užívané jmenujme důsledkové spojky *proto* či *a tedy*, odporovací spojku *ale*,

důvodovou spojku *neboť* či vysvětlovací spojku *totiž*. Vylučovací spojka *nebo* se pak vyskytuje v ostré disjunkci. Zajímavé u J. Kořenského je, že klauze, které jsou v poměru slučovacím, jsou spojeny pouze asyndeticky a Kořenský výhradně neužívá nejfrekventovanější slučovací spojky *a* nebo *i*. V jednom případě najdeme spojení *jednak – jednak* a slučovací záporovou spojku *aniž by*. Ke spojení větných členů autor nejčastěji užívá spojky *a*, *i*, *jak – tak*, *nebo* či spojení asyndetické.

V návaznosti na typy vět v textu, se budeme věnovat otázce **počtu klauzí v jednotlivých souvětích** a **délce vět**. Ve zkoumaném textu se nejčastěji vyskytují souvětí o dvou klauzích (43) a třech klauzích (18). Prakticky vyrovnaně jsou v textu zastoupeny souvětí o čtyřech (5) a pěti klauzích (7). Docházíme zde tedy k frekvenčně podobnému zastoupení souvětí z hlediska počtu vět jako u A. Macurové. Věty jednoduché jsou rovněž jako u autorky předcházejícího textu výrazně dlouhé a rozvité. Kumulace klauzí v souvětích pak způsobuje vznik percepčně náročných syntaktických komplexů. Zdůrazněme, že tato tendence se v tradičních českých vědeckých textech uplatňuje pod vlivem teutonského intelektuálního stylu. Není tedy výjimkou, že v textu najdeme syntakticky kondenzované souvětí, které tvoří celý odstavec:

*Než přistoupíme ke zkoumání a interpretaci základních nedějových větných struktur češtiny, je třeba pro úplnost připomenout, že vedle dějů a nedějů je skupina modů děje, kam je třeba řadit v širším smyslu slovesa, která mají z hlediska GSP relaci VF – INF, tedy slovesa modální, slovesa „plnovýznamová“ s podobnými sémantickými vlastnostmi, slovesa fázová apod. (s. 209)*

Jako příklad rozvité věty jednoduché výraznější délky můžeme uvést:

*Dějové významy spínají substanční prvky věty ve smyslu působení, činnosti některého z nich vzhledem k ostatním, ve smyslu změny vztahů, situace syntakticky vyjádřených (ale i nevyjádřených)<sup>2</sup> aktantů a participantů děje a ve smyslu průběhu těchto vztahů. (s. 208)*

Na závěr analýzy syntaktické roviny se budeme věnovat **typům vět podle postoje mluvčího**. Jak jsme mohli vidět, studie A. Macurové byla bez výjimky napsána ve **větech oznamovacích**. Ačkoli tato tendence ke stylové neutrálnosti vyjádření a **prostě sdělovací komunikační funkci** textu je hlavní a převažující i ve studii J. Kořenského, najdeme u něj také věty v **imperativu**, o kterých jsme se zmínili také v předchozím pododdílu u analýzy slovesného způsobu a jež jsou dokladem komunikační **funkce výzvolé, apelové**. Autor tímto způsobem vyzývá „čtenáře ke spolupráci na nějakém myšlenkovém procesu či úkonu“

(Čmejrková a kol., 1999, s. 185) a zároveň se tak snaží zahrnout čtenáře do svého postupování. Dokladem této funkce jsou následující formy – *mějme skupinu českých vět* (s. 210), *uvažme vztah mezi větami* (s. 213), *mějme tedy české věty* (s. 214). Nakonec poznamenejme, že se jedná o rys, který ve vědeckých textech představuje **konvenci** a jenž se často objevuje např. v logických či matematických textech. Zároveň se tato vyjádření mnohdy uplatňují jako orientátory.

### 5.2.2.3 Lexikální jazyková rovina

Text J. Kořenského nepředstavuje percepčně náročný text nejen z hlediska syntaxe, ale také ohledně lexika. Studie totiž ve vysoké míře obsahuje odborné termíny, zejména cizojazyčné povahy, které podtrhují rys vědeckosti. Charakter **terminologie** je velice podobný jako v předchozí studii A. Macurové. V textu se nejvíce vzhledem k jeho nominálnímu charakteru jako termíny uplatňují zejména substantiva a adjektiva, za nimi následují adverbia a verba. Jednotlivé termíny přitom rovněž můžeme rozdělit na termíny oborové a mezioborové. Jako konkrétní příklady jmenujme:

- cizojazyčné – oborové: a) substantiva a adjektiva – **gramaticko-sémantické struktury vět** (s. 208), **dějové *mody***, **dějové *antecedence* jiných dějů** (s. 209), **záležitost *lexikální sémantiky*** (s. 209), **gramatické relace** (s. 210), **substantivum, adjektivum, ale i *verbum*** (s. 210), **pasivum** (s. 212), **půjde o *deadjektivní substantiva*** (s. 213), **takového *syntaktického paradigmatu*** (s. 213); b) adverbia – **sémanticky diferencované relace prvků** (s. 208), **k syntakticky relevantnímu prvku** (s. 211)
- cizojazyčné – mezioborové: a) substantiva a adjektiva – **komponenty** (s. 208), **dynamický aspekt** (s. 208), **univerzální schéma** (s. 210), **v abstraktním smyslu** (s. 211), **v izolované větě** (s. 211), **s rozlišujícími *indexy*** (s. 212), **distinktivnost protikladu** (s. 212); b) adverbia – **intuitivně** (s. 212), **význam *obligatorně* lokalizovaných poloh** (s. 213), **konsekventně sdružené struktury** (s. 215); c) verba – **konstatovat** (s. 212), **specifikuje** (s. 216)
- domácí – oborové: substantiva a adjektiva – **ve větě dvojčlenné** (s. 208), **pojem komplexního větného vzorce** (s. 208), **ve smyslu tradičně rozlišovaných větných členů** (s. 208), **plnovýznamová slovesa** (s. 210), **změnou pádového tvaru** (s. 214), **obsahuje z hlediska GSP pozici *podmětu* i *přísllovečného určení*** (s. 214)

Přestože je tedy text J. Kořenského nasycen odbornými termíny různé slovnědruhové povahy, snaží se autor brát ohled na potenciální čtenářovu nevědomost, kterou se snaží eliminovat vysvětlením některých termínů, zvláště za využití synonym – např. *nejde o prvek nezbytný, obligatorní ve smyslu minimální sémantické a gramatické úplnosti dané věty* (s. 208), *vícemístnou interpretaci mají i statické, nedějové relace* (s. 215). Tato snaha je však spíše minimální a z textu je opět patrné, že autor předpokládá značnou orientaci recipienta v probírané problematice.

V daleko vyšší míře než studie A. Macurové obsahuje text věnovaný větnésémantickým funkcím nedějových významů českého slovesa **sekundární předložky**. J. Kořenský nejfrekventovaněji užívá nevlastní předložku *vzhledem k* (s. 208–213, 215), dále předložky *z hlediska* (s. 208, 209, 211 – 214) a *ve smyslu* (s. 208, 209, 213), pouze v jednom případě pak předložky *ve vztahu k* (s. 210), *na okruhu* (s. 215), *v závislosti na* (s. 210) a *ve srovnání s* (s. 210). Připomeňme, že M. Čechová (2008, s. 221) uvádí, že trend v užívání nevlastních předložek v odborném stylu se „rozvíjí a propracovává až v posledních desetiletích“.

Text J. Kořenského je rovněž bohatý na výskyt **prostředků modality**. Poznamenejme, že vysoká modalizovanost je pro české tradiční vědecké texty charakteristická především díky vlivu teutonského intelektuálního stylu. V analyzované studii se hojně vyskytují zejména prostředky vyjadřující **modalitu deontickou**, které dále můžeme rozdělit na prostředky:

- modálního významu nutnosti: **je třeba** – např. *je třeba pro úplnost připomenout* (s. 209), *je třeba řadit* (s. 209), *je třeba chápat* (s. 209), **je nezbytné** – např. *výklad je nezbytný i u relací* (s. 209), **je nutné** – např. *bude nutné vyložit* (s. 209), *je nutné ovšem zjistit* (s. 212)
- modálního významu možnosti/nemožnosti: **moci** – *je proto možné zapsat relaci* (s. 209), *subjekt tohoto dojmu může být ve větě vyjádřen jako...* (s. 210), *..., což můžeme vzhledem k syntakticky relevantnímu prvku...* (s. 211), *příslušnost je v této souvislosti možno chápat jako...* (s. 211), *domníváme se, že můžeme mluvit o vztazích...* (s. 212), *výsledný stav Mám kabát ušitý může být výsledkem děje...* (s. 215), **lze** – *lze takto vykládat* (s. 209), *nelze říci, že...* (s. 210), *lze počítat s tím, že...* (s. 211), *lze chápat* (s. 212), **muset** – *proto musí být tato podmětová substance označena pouze jako N* (s. 215)

Vedle modality deontické obsahuje text také prostředky **modality epistémické**. Z výrazů, jimiž autor vyjadřuje přesvědčení o pravdivosti svého tvrzení, lze uvést např. *totéž*

*platí o ostatních modálních slovesech* (s. 209), z prostředků oslabujících autorovo přesvědčení o pravdivosti pak např. *pravděpodobně jako jiné mody* (s. 209), *distinktivnost protikladu [...]* *není zcela spolehlivá* (s. 212), *nelze v izolované větě intuitivně s jistotou rozhodnout* (s. 212), *domníváme se* (s. 212). Na základě uvedených prostředků dojdeme tedy k závěru, že text J. Kořenského je **vysoce modalizovaný**.

Co se týče výskytu **multiverbizovaných pojmenování**, v předcházejícím textu se tyto jednotky vyskytovaly ojediněle, u J. Kořenského se s nimi nesetkáme vůbec. Můžeme tedy vyvodit závěr, že pro zkoumané tradiční české vědecké texty nejsou pojmenování vzniklá procesem multiverbizace typická a vyskytují se spíše ve velice nízké frekvenci.

O nadměrném **opakování** některých predikátových konstrukcí s modálním komponentem jsme se již z části zmínili (viz pododdíl 5.2.2.1). Nicméně v textu J. Kořenského se také (v různých tvarových modifikacích) výrazně opakují některá plnovýznamová slovesa, což můžeme ilustrovat na slovese *vyložit* – *nutné je vyložit* (s. 209), *lze vyložit* (s. 210), *syntakticky věty vyložit* (s. 211), *vyložit SSP* (s. 211), *je zřejmě třeba vyložit* (s. 214), *byly výše vyloženy* (s. 214), *není vyloženo* (s. 214). V různé modifikaci se pak frekventovaně vyskytují výrazy se základem od sloves *zapsat*, *chápat*, *vyjadřovat*, *považovat*, *využít* či *týkat se*.

### 5.2.3 Hledisko kompoziční výstavby

Při analýze kompoziční výstavby odborné stati J. Kořenského se opět budeme přidržovat identického postupu jako u prvního zkoumaného textu. Nejdříve tedy budeme analyzovat text horizontálně, následně vertikálně. Dále navážeme analýzou grafického členění textu a prostředků podporujících kohéznost textu.

#### 5.2.3.1 Horizontální členění textu

Stejně jako text A. Macurové je odborně vědecká studie J. Kořenského příspěvkem k vybrané problematice v podobě **článku** v tištěném lingvisticky zaměřeném periodiku.

U textu také rovněž můžeme vydělit tematické celky jako **úvod**, **vlastní stat'** a **závěr**, přičemž jako u předchozího textu jsou úvod i závěr bez grafického oddělení zakomponovány do textového útvaru. Zastavme se však u úvodní části zkoumaného textu. Na rozdíl od A. Macurové, která první věty textu věnuje vymezení „pole svého zájmu na pozadí existujícího vědění o daném tématu“ (Čmejrková a kol., 1999, s. 84), zasvěcení čtenáře do problematiky či sdělení motivace, proč se vybraným problémem zabývat, text J. Kořenského toto obvyklé uspořádání nerespektuje a čtenáři je hned v úvodních slovech předložena

metodika autorova zkoumání, jež je uvozena výrazem *vycházíme z...* (s. 208). Lze tedy tvrdit, že autorův úvod může na čtenáře působit jako neúplný. Nejmenšími výstavbovými jednotkami textu jsou stejně jako u A. Macurové odstavce, které rovněž dále netvoří tematicky sdružené celky jako oddíly či podkapitoly. Z hlediska hierarchického uspořádání tedy můžeme říci, že obě dosud zkoumané studie jsou typově shodné, neboť představují minimálně členěný, a tak méně přehledný text. V horizontální linii je také důležité upozornit na **resumé** v závěru článku (s. 216), ve kterém autor v angličtině shrnuje výsledky své práce.

Ve větší frekvenci než u A. Macurové najdeme u J. Kořenského **textové orientátory** napomáhající čtenáři, jak vyplývá ze samotného termínu, orientovat se ve výkladové linii. V první řadě se jedná o orientační výrazy odkazující místně – např. *výše šlo tedy vesměs o...* (s. 210), *výše uvedené příklady SSP ukazují* (s. 211), *(viz dále)* (s. 211), *výše uvedenými příklady nebyly pochopitelně ani zdaleka vyčerpány všechny typy SSP...* (s. 213), *o těchto větech bylo výše řečeno...* (s. 213), *vedle významů, které již byly výše vyloženy...* (s. 214), *(viz parafráze v pravém sloupci)* (s. 214), dále o výrazy odkazující časově – např. *nejprve postavíme proti čistě relační lokalizaci...* (s. 211), *je nyní otázkou...* (s. 211–212), *krátce budeme ještě věnovat pozornost* (s. 213). J. Kořenský tedy tyto prostředky užívá k „signalizování nejdůležitějších, orientačních bodů výkladové linie“ (Čmejrková a kol., 1999, s. 174).

Své uplatnění mají také, na rozdíl od textu A. Macurové, **metatextové prostředky**, jimiž autor dává čtenáři najevo, co v textu dělá/bude dělat, jako např. *budeme dosazovat* (s. 210), *nejprve postavíme* (s. 211), *vedle toho postavíme* (s. 211), *předpokládáme zápis* (s. 212), *uvedeme náčrt* (s. 213). Tím, že autor užívá jak textové orientátory, tak metatextové prostředky, můžeme říci, že text J. Kořenského je oproti prvnímu analyzovanému textu ke čtenáři vstřícnější.

Co se týče **mezititulků**, text opět žádné neobsahuje. Zastavme se však u **hlavního titulku** *K problému větnésémantických funkcí nedějových významů českého slovesa*, jehož forma s předložkou *k* odpovídá způsobu „titulkování“ tradičních českých vědeckých textů, jenž odpovídá německým zvyklostem, resp. teutonskému intelektuálnímu stylu, a autor volbou tohoto titulku dává najevo určitou zdrženlivost a jistou skromnost (Čmejrková a kol., 1999, s. 65).

### 5.2.3.2 Vertikální členění textu

Pro studii J. Kořenského je z hlediska vertikálního pohledu na text oproti A. Macurové typický vysoký výskyt **příkladů**, jejichž analýzou autor dochází k závěrům ve svém

zkoumání či jimi dokládá svá tvrzení. J. Kořenský přitom příklady uvádí v rozmanité formální realizaci:

- v kulatých závorkách: *(Uhlí je na Ostravsku)* (s. 211), *(Uhlí se nachází, se vyskytuje na Ostravsku)* (s. 211), *(Bůh jest, Hmota existuje)* (s. 213)
- za dvojtečkou (včetně zápisu věty ve vzorci): *Lze tedy užít tento způsob zápisu: On chce psát knihu, On musí psát knihu* (s. 209)
- za dvojtečkou jako výčet: *Mějme skupinu českých vět:*
  - (1) *(On) je hloupý.*
  - (2) *(On) je hlupák.*
  - (3) *(On) je podobný svému otci.*
  - (4) *(On) je jako stařec.*
  - (5) *(On) je vyšší než já.*
  - (6) *Náklady knih jsou vyšší než sto tisíc.* (s. 210)
- jako součást věty: *Vedle toho postavíme příklady Fluor je ve skupině halogenů a Fluor se vyskytuje, se nachází ve skupině halogenů.* (s. 211), *Tento výsledný stav je přivlastněn substancí, která je ve větě Mám kabát ušitý v pozici podmětu...* (s. 215)
- jako poznámka pod čarou: <sup>8</sup> *Věty jako vypadá... velmi staře nelze považovat patrně za synonymní s (On) je velmi starý – (On) vypadá velmi starý* (s. 211)

Pro všechny příklady je rovněž charakteristické užití kurzívy. Odlišným typem písma tedy autor zřetelně graficky odděluje příklady od základního textu. Kurzívu v příkladech tedy můžeme označit ve vědeckých textech za **konvenční**. Stejně jako A. Macurová uvádí J. Kořenský příklady jak v hlavním, tak v doplňujícím textu.

V textu se v **poznámkách pod čarou** nevyskytují pouze příklady, ale autor jich dále nemálo využívá k vysvětlování zkratk (s. 208–209, 211, 213, 215), dále k upřesnění informací v základním textu (s. 208–214) či odkazům na související odbornou literaturu jiných lingvistů v podobě **bibliografických citací** odpovídajících příslušné normě (s. 208, 212–213, 215). Vzhledem k tomu, že i předchozí zkoumaný text se vyznačoval vysokou mírou poznámek pod čarou, můžeme tento prvek označit za důležitou a autory hojně využívanou složku textu. Dodejme však, že v textu J. Kořenského jsou na některých stránkách poznámky až příliš dlouhé (např. s. 208, 215), a jak píše i S. Čmejrková (1999, s. 224), jejich „přemíra škodí přehlednosti textu“. Na druhé straně množství těchto poznámek do jisté míry

souvisí s dobovou zvyklostí uvádění odkazů na použitou literaturu právě v patových poznámkách, kterou autor nemohl ovlivnit.

V neposlední řadě se v textu neuplatňuje desetinné třídění, ani jiné typy **odkazů**, které slouží jak vertikálnímu, tak horizontálnímu členění. To čtenáři opět znesnadňuje orientaci v textu.

### 5.2.3.3 Grafické uspořádání textu

Z textu J. Kořenského jsou na první pohled nápadné složité **vzorce** matematického charakteru, jimiž autor zachycuje zápis příkladových vět (př. na s. 208, 209, 212–215). Je tedy patrné, že převedením zkoumaných vět do vzorcového zápisu se autor snaží o zachycení pravidelné struktury věty, nicméně důsledkem takového, mnohdy až značně komplikovaného zápisu (např. s. 213) je, že čtenář může mít problémy s celkovým porozuměním. Lze totiž říci, že samotné vzorce jsou natolik složité, že mohou ztěžovat percepci jak sama sebe, tak mohou působit i nesrozumitelnosti v rámci věty, do jejíž struktury jsou zabudovány.

Se vzorci souvisí také ve vysoké míře užívání **zkratk**, ze kterých se vlastně zmíněné vzorce skládají. Časté užívání těchto zkratk může rovněž způsobovat čtenáři potíže s percepcí textu, zvláště když se několik zkratk kumuluje za sebou jako v následujících pasážích textu – *Vzhledem ke splývavosti a přechodnosti konkrétní a abstraktní lokalizace a vzhledem ke shodným větněsémantickým vlastnostem předpokládáme zápis jediným SSP  $N - LOC$ , popř. s rozlišujícími indexy  $_{abstr} - _{konkr.}$  (s. 212), Tento rozdíl není ovšem relevantní z hlediska SSP; týká se vztahu SSP a GSP, tedy CCSP jako celku. (s. 212), Jde o vztahy různých GSP, které tvoří CSP s jediným SSP. (s. 213), (vyložený na okruhu SSP  $N - KVAL/KONFR$  a okruhu  $N - LOC_{konkr/abstr}/POS$  a ilustrovaný slovníkovým heslem mít) (s. 215).*

Co se týče analýzy **písma**, dojdeme prakticky k totožným závěrům jako v případě analýzy textu A. Macurové. V textu najdeme celkem čtyři typy písma – **standardní písmo** pro základní text, **kurzívu** pro uvádění příkladů – např. významy vět jako *Plat mu právem přísluší* nebo *Výtěžek dávek přísluší státu* (s. 212), názvů děl v bibliografických citacích a navíc k označení termínů – např. řada *mít, patřit, náležet, příslušet* jeví rys... (s. 213), **tučné písmo** pro nadpis a tzv. **písmo prostrkané** využívané ke zvýraznění textu – např. „d y n a m i c k ý a s p e k t této relace“ (s. 208), „význam p r e d i k a c e v l a s t n o s t i“ (s. 210), „význam l o k a l i z a c e“ (s. 211). **Velikost písma** se opět, jak je ve vědeckých textech zvykem, zmenšuje od titulku článku k poznámkám pod čarou.

Znovu se tedy ukazuje, že stejně jako v *Naší řeči* byly i autorům ve *Slově a slovesnosti* diktovány určité požadavky ohledně písma a grafického uspořádání textu, které časopis v rámci stanovených norem striktně vyžadoval, což tedy do jisté míry autora omezovalo. Skutečnost, že charakter písma a uspořádání textu nebyl pouze v kompetenci autora, potvrzují i pravidla, která se pro přispěvatele v upravené podobě dochovala až do současnosti (viz <http://sas.ujc.cas.cz/index.php?id=5>).

#### 5.2.3.4 Prostředky podporující kohéznost textu

Posledním aspektem analýzy kompoziční výstavby zkoumaného textu jsou prostředky, jejichž užíváním autor dosahuje plynulé návaznosti vět v textu. Z **deiktických slov** se u J. Kořenského uplatňují především ukazovací zájmena a zájmenná příslovce. Z celkového počtu 30 identifikátorů je 24 zájmen (ukazovacích) – a) v kontextové deixi, jako např. *naproti tomu nedějové významy...* (s. 208), *toto je základní univerzální schéma* (s. 210), *to se týká i sloves...* (s. 213); nebo b) ve funkci shodného atributu, jako např. *ve smyslu průběhu těchto vztahů* (s. 208), *dynamický aspekt této relace* (s. 208), *zápis CSP takových českých vět* (s. 208), *tento fakt* (s. 209), *subjekt tohoto dojmu* (s. 210), *v této souvislosti* (s. 211), *tyto věty* (s. 213), a 6 zájmenných příslovcí v kontextové deixi, jako např. *sloveso tu má tedy jen funkci relační* (s. 208), *lze takto vykládat* (s. 209), *je tu však...* (s. 210), *takto různě* (s. 215). V průměru tedy obsahuje text J. Kořenského cca 3,6 deiktických výrazů na stránku (u prvního analyzovaného textu to bylo cca 2,5 deiktických výrazů na stránku).

V neposlední řadě vyšší míře kohéznosti přispívají také **částice**, o kterých lze říci, že vlastně rozvolňují větnou stavbu a zexplicitňují výklad. Konkrétně máme na mysli výrazy jako *tedy* – např. *sloveso tu má tedy jen funkci relační* (s. 208), *cílem této stati je tedy zápis CSP* (s. 208), *všimněme si nejprve tedy* (s. 209), *obecně tedy pro modální slovesa platí* (s. 209), *výše šlo tedy vesměs o příklady na SSP* (s. 210), *je tedy třeba označit podmětovou substanci* (s. 215).

#### 5.2.4 Hledisko spisovnosti a formálnosti textu

Zkoumaný text je díky dodržování požadavků odborného vyjadřování psán důsledně **spisovným jazykem** a volbě stylově neutrálních, neexpresivních výrazů vysoce **formální**. Pro studii je tedy příznačná výrazná **kultivovanost**, která je charakteristická pro vědecké projevy.

### 5.3 *Jana Hoffmannová: Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin?* (*K anotacím filmů v televizních programech*)

První článek ze skupiny současných vědeckých textů, který bude v této podkapitole analyzován, se nazývá *Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin?* a je opatřen podtitulem *K anotacím filmů v televizních programech*. Jana Hoffmannová touto analýzou přispěla do 4. čísla 31. ročníku periodika *Naše řeč*. Cílem této a následující podkapitoly bude vyhledat jednak netradiční rysy vědeckých textů, jednak rysy, které se v našich domácích vědeckých textech začínají uplatňovat vlivem anglosaského intelektuálního stylu.

#### 5.3.1 Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu

K rozmanitějším výsledkům než u tradičních vědeckých textů dojdeme hned u kritéria **interakce autora se čtenářem** a stupni **kontaktové** v analyzovaném textu. V článku J. Hoffmannové lze vyhledat několik prostředků, jimiž autorka kontaktu se čtenářem dosahuje. Prvním nápadným prvkem, se kterým se čtenář setká hned v úvodu textu, jsou tyto dvě **otázky** – *Díváte se často na televizi? Jste filmovými fanoušky?* (s. 197; zvýraznila autorka DP). Lze říci, že autorka jejich užitím vyvíjí snahu o upoutání čtenářovy pozornosti. Ve vědeckých textech můžeme jistě přítomnost tohoto prvku označit za **moderní**, neboť ve starších vědeckých textech není formulování otázek ve 2. osobě plurálu s explicitním kontaktováním čtenáře zvykem. Tento prvek se v textu vyskytuje pravděpodobně díky vlivu odborných textů popularizačních či díky vlivu některých útvarů stylu publicistického, kde je pokládání řečnických otázek ve formě oslovení běžnější. Stejně je tomu i u odpovědi na tyto otázky – *Pokud ano, jistě také občas nahlížíte do filmových a televizních programů; a v nich si můžete všimnout...* (s. 197; zvýraznila autorka DP). Orientaci na recipienta dokládají i další, již bezkontaktní **řečnické otázky** – např. *Jak tedy jednotlivé informační a propagační tiskoviny protagonisty filmů, seriálů, inscenací uvádějí?* (s. 197), které autorka pokládá nejen čtenáři, ale také sama sobě, či dokonce sřetězení otázek – *(skutečnost? fikce? záměrná dvojznačnost?)* (s. 200). Tento typ rétorických otázek, ve kterých není přímé oslovení, již ve starších vědeckých textech najdeme, zvláště u některých autorů (např. V. Skalička). Dalším projevem autorčiny snahy o interakci se čtenářem je **inkluzivní plurál** – např. *řekněme si rovnou, k čemu směřujeme* (s. 197), *ukážeme si to na příkladech* (s. 197), *stranou necháváme typ* (s. 197), *tak se postupně dostáváme k...* (s. 198), *jiným umělcům fandíme, držíme palce* (s. 198) apod. To, že autorka bere v potaz čtenářský subjekt, dále také dokládají tvary od

osobního zájmena *my* – např. *jiné způsoby, které nám čeština nabízí...* (s. 197), *identifikace, jakou nám předkládají...* (s. 198), *jindy nás* (s. 199). Posledním prvkem, v jehož případě lze mluvit o interakci autorského a čtenářského subjektu, jsou tvary v **imperativu** (podrobněji viz dále).

Ohled na čtenáře dále můžeme spatřovat stejně jako u prvních dvou analyzovaných textů v hojném **komentování**, **zpřesňování** či **konkretizování** sdělených informací. To je u J. Hoffmannové formálně realizováno následovně:

- v závorkách: *ztotožňuje populárního umělce s postavou, kterou hraje (a obrací se pak třeba na herce, který hrál v televizním seriálu lékaře, se svými zdravotními problémy)* (s. 197), i v tomto snímku (*skutečnost*) se Steven Seagal (*skutečnost: jméno herce*) se zbraní v ruce snaží zůstat naživu (*fikce*) (s. 200), Jana Brejchová (*skutečnost*), si se svou dcerou moc nerozumí (*fikce*) – naštěstí jen ve filmu (*komentář v rovině skutečnosti*) (s. 200)
- oddělené pomlčkami: *jindy nás – podle těchto formulací – naši oblíbení umělci...* (s. 199), *filmové – a zároveň čtenářské – publikum* (s. 200), *ztotožňují autora – osobu reálnou – s vypravěčem* (s. 201), *ostatně – to už je jen poznámka na okraj – s tímto...* (s. 201)
- uvozené výrazy jako *tj.* (pouze 1 případ): *obvyklejší je určitě opačné pořadí, tj. uvedení postavy a za ní v závorce jména herce* (s. 198)

Ve dvou případech také autorka uvádí doplňující a konkretizující informace v **poznámkách pod čarou** – *Goldie Hawn*<sup>1</sup> (s. 199), *hlavní postava liter. díla*<sup>2</sup> (s. 201).

### 5.3.2 Hledisko jazykových rovin

Dále se dostáváme k analýze jednotlivých jazykových rovin textu. I v případě současných vědeckých textů se budeme přidržovat zavedeného pořadí.

#### 5.3.2.1 Morfologická jazyková rovina

V rámci tendence k nominálnosti vědeckých textů opět primárně zanalyzujeme **podíl** vybraných slovních druhů v textu – **substantiv**, **adjektiv** a **verb**. Největší podíl mají v textu jako v předchozích dvou případech substantiva ( $\pm 342$ ), po nich následují adjektiva ( $\pm 127$ ) a verba ( $\pm 110$ ). Můžeme však vypožorovat, že **podíl adjektiv a verb je téměř vyrovnaný**. Přesto u J. Hoffmannové docházíme k podobnému výslednému podílu substantiv a adjektiv ke slovesům jako u J. Kořenského, a to 4,3 : 1. Míra nominálnosti textu je zde tedy **přibližně**

**stejná** jako u textu zařazeného do skupiny vědeckých textů tradičních. Naopak v textu zřetelně převládají jednoduché přísudky slovesné. V **nižším zastoupení** se pak vyskytují přísudky verbonominální s jádrem přičestí trpného, jako např. *je uváděno* (s. 197), *byly zcela náhodně vybrány* (s. 197), *není explicitně vyjádřeno* (s. 197), *je zde užito* (s. 198), *je ztotožnění provedeno* (s. 199), adjektiva, jako např. *obvyklejší je určitě opačné pořadí* (s. 198), *toto směřování je zvláště dobře patrné* (s. 199), či substantiva, jako např. *zastánci spravedlnosti jsou nejčastěji kriminalisté* (s. 198), *televizní programy jsou texty informační a hlavně propagační* (s. 200). Co se týče **infinitivů**, jejich výskyt v textu není častý. V textu je jednou najdeme v pozici podmětu – *je možno tento „zprostředkující článek“ vynechat a zasadit jméno...* (s. 201), sedmkrát v pozici přísudku (z toho pětkrát po modálních slovese a dvakrát v rámci futura nedokonavých sloves) – *vztah mezi postavou a jejím představitelem se totiž dá formulovat různě* (s. 197), *v nich si můžete všimnout* (s. 197), *sympatie publika přeci musí být na straně hrdinů* (s. 198), *text k filmu Madisonské mosty může tímto způsobem odkazovat* (s. 200), *lze pochopit* (s. 201), jednou v pozici přívlastku – *s touhou vidět* (s. 201), a jednou v pozici předmětu – *co si myslet* (s. 199). Z těchto příkladů pak vyplývá, že text obsahuje relativně málo složitých infinitivních konstrukcí.

Ohledně kategorie **pádu** neobsahuje text J. Hoffmannové žádná na dnešní dobu nezvyklá spojení.

Zajímavé výsledky přináší zkoumání kategorie **slovesného rodu**. Ze všech slovesných tvarů je celkem 99 v aktivu a pouze 11 v pasivu. Podíl aktiva k pasivu je tedy v textu 9 : 1, jinými slovy, **aktivum nad pasivem převládá** 9krát. Opisné pasivum (8) je pak v téměř trojnásobně vyšším zastoupení než pasivum zvrtné (3). Vzhledem k tomu, že až na několik výjimek tvoří všechny tvary v aktivu jednoduché slovesné tvary, nikoli složité konstrukce, lze vyvodit závěr, že J. Hoffmannové se z tohoto hlediska přibližuje čtenářsky méně náročným textům a článek je přístupnější běžnému uživateli jazyka. Jako konkrétní příklady jmenujme:

- aktivum: *čeština nabízí* (s. 197), *signalizují rozestup mezi postavou a hercem* (s. 197), *užití 7. pádu zde označuje dočasnost* (s. 198), *tyto formulace vycházejí z...* (s. 198), *publikum tuto „komerční“ textovou strategii akceptuje* (s. 200), *nastává brutální deziluze* (s. 200), *postoje vypravěče připisují autorovi* (s. 201)
- opisné pasivum: *byly zcela náhodně vybrány* (s. 197), *není explicitně vyjádřeno* (s. 197), *je ztotožnění provedeno* (s. 199), *je pod obrázkem umístěna* (s. 200), *je vlastně založen* (s. 200), *je tak zkomplikováno* (s. 201)

- zvrtné pasivum: *vztah mezi postavou a jejím představitelem se totiž dá formulovat různě* (s. 197), *zdá se, že hra...* (s. 200), *divák [...] se vzápětí nechá unášet příběhem* (s. 201)

Co se týče kategorie **slovesného času**, opět jako u dvou předchozích textů výrazně převládá pro vědecké texty stylově neutrální **prézens** – např. *publikum [...] často velmi ztotožňuje populárního umělce s postavou* (s. 197), *jsou to formulace založené na...* (s. 197), *v nebezpečných situacích [...] se o ohrožené herce přímo třeseme* (s. 199), dále najdeme v pěti případech ukotvených do minulosti bezpříznakově užitě **préteritum** – *hrál v televizním seriálu lékaře* (s. 197), *byly zcela náhodně vybrány* (s. 197), *fikce se v těchto textech už stala běžným reklamním trikem* (s. 200), *může [...] odkazovat i k informacím, jež proběhly tiskem – že totiž obě americké hvězdy [...] spojil skutečně důvěrný vztah* (s. 200), *boj s těmito tendencemi už dávno úspěšně vybojovala* (s. 201), a ve dvou případech **složené futurum**, „které má ve vědeckých textech minimální užití“ (Čechová a kol., 2008, s. 218); jeho uplatněním dává autorka najevo svá očekávání do budoucnosti – *čtenářská obec ve své většině však bude zřejmě nadále ztotožňovat vnitrotextové subjekt románu Český snář s Ludvíkem Vaculíkem – a bude se chovat stejně i v dalších podobných případech* (s. 201).

Rozmanitě autorka využívá možností, které nabízí kategorie **osoby**. Srovnáme-li frekvenčně výskyt jednotlivých osob, největší zastoupení mají v textu slovesné tvary ve **3. osobě sg./pl.**, za nimi následují tvary v **1. osobě plurálu** a nejméně často se v textu nacházejí tvary ve **2. osobě plurálu**. První dvě zmíněné osoby se týkají autorského subjektu, přičemž 1. osobu plurálu lze opět chápat jako **plurál inkluzivní**, jenž do jisté míry dokládá autorovo „partnerství“ se čtenářem. Mnohem zajímavější je 2. osoba plurálu, jejíž přítomnost můžeme ve vědeckých textech označit při nejmenším za netypickou, neboť odborné příručky o ní jako o charakteristickém prvku vědeckého stylu nepojednávají. Výše jsme uvedli, že autor užitím 2. osoby plurálu navazuje kontakt se čtenářem. **Oslovení** čtenáře tak můžeme chápat jako explicitní projev interakce autora a vnímatele textu. Důležité je, že se jedná o rys, který do našich domácích vědeckých textů proniká pod vlivem anglosaského intelektuálního stylu, ve kterém je oslovení čtenáře jedním z důležitých rysů.

Posledním bodem zkoumání morfologické roviny je kategorie **způsobu**. Vedle základního **indikativu** autorka rovněž užívá **imperativ** v 1. osobě plurálu – např. *řekněme si rovnou* (s. 197), *přidejme ještě ty případy* (s. 199), který jsme již u předchozí studie uvedli jako konvenční rys vědeckých textů. Naopak jsme se dosud nesetkali s imperativem ve 2. osobě plurálu – např. *považte přece* (s. 199), *představte si* (s. 199), jenž lze ve vědeckých

textech shledat jako novodobý rys. Nicméně vzhledem k nízkému zastoupení těchto imperativních forem v textu J. Hoffmannové lze tvrdit, že platí, jak uvádí M. Čechová (2008, s. 218), že imperativ se ve vědeckých textech na rozdíl od jiných komunikátů vyskytuje méně. Podobně jako imperativ je v textu zastoupen také **kondicionál**.

### 5.3.2.2 Syntaktická jazyková rovina

U analýzy syntaktické roviny tradičních vědeckých textů, jsme vždy nejdříve věnovali pozornost syntaktickým kondenzacím. Z prostředků **syntaktické kondenzace** dominují u J. Hoffmannové hlavně konstrukce s dějovými substantivy, po nich následují konstrukce s deverbativními adjektivy a v menším zastoupení jsou konstrukce infinitivní:

- konstrukce infinitivní: *s touhou vidět* (s. 201), *je možno tento „zprostředkující článek“ vynechat a zasadit...* (s. 201)
- konstrukce s deverbativními adjektivy: *k dnes neobyčejně rozšířenému, zkratkovitému způsobu* (s. 198), *postava zvaná Kevin* (s. 198), *publikum fandí příslušným hercům* (s. 198), *někdy označujícím profesi* (s. 199), *v některých rovněž smíšených formulacích* (s. 200), *o tiskovinách propagujících videokazety* (s. 200), *po takto postavené první větě* (s. 200), *tento „zprostředkující článek“* (s. 201), *do kontextu naznačujícího děj příběhu* (s. 201)
- konstrukce s dějovými substantivy: *herecké obsazení* (s. 197), *představování protagonistů* (s. 197), *krátkodobost tohoto spojení* (s. 198), *uvedení postavy* (s. 198), *způsobu vyjádření* (s. 198), *v zastoupení typu* (s. 198), *v nesčetných situacích ohrožení* (s. 199), *ztotožnění herců* (s. 200), *směšování skutečnosti a fikce* (s. 200), *balancování na hraně* (s. 200), *natáčení tohoto filmu* (s. 200)

Rovněž se v textu vyskytuje také **zmnožení syntaktické pozice** – např. *výrobci a distributoři videokazet či majitelé videopůjčoven* (s. 197), *dočteme se, že [...], že [...] a že [...]* (s. 199), *texty informační a hlavně propagační* (s. 200).

Percepčně složitější syntax způsobují jako ve dvou předchozích textech hojně užívané **parenteze** – např. *v dalším textu pak už komisař Moulin slíbí pomoc příteli (fikce)* (s. 200). **Výčty** pak, nepočítaje uvádění příkladových vět, najdeme u J. Hoffmannové přímo v rámci vět oddělené čárkami – např. *nejčastěji kriminalisté, komisaři, inspektoři, vyšetřovatelé* (s. 198), *v nebezpečných situacích, jakých jsou (hlavně americké) akční filmy, katastrofické filmy, thrillery, sci-fi a westerny plné...* (s. 198).

I u J. Hoffmannové můžeme uvést souvětí, které je reprezentativním příkladem syntakticky kondenzovaného vyjadřování:

*Tím spíše lze pochopit, že publikum více zajímá, která hvězda ve filmu hraje, než jakou postavu hraje – a že v reklamním programovém sloganu je možno tento „zprostředkující článek“ vynechat a zasadit jméno populárního umělce přímo do kontextu naznačujícího děj příběhu („Harrison Ford zapleten do vraždy krásné mladé kolegyně!“).* (s. 201).

Co se týče **podílu jednotlivých typů vět** v textu, pro text je charakteristický převažující podíl souvětných celků (31) nad jednoduchými větami (18). Při tomto počtu snadno dojdeme k výsledku, že souvětí je v textu přibližně 1,7násobně více. Z tohoto pohledu se tedy charakter syntaxe vlastně nijak neliší od výše zkoumaných tradičních vědeckých textů. Platí také, že v důsledku snahy o přesnost vyjadřování vztahů mezi větami dává autorka **přednost souvětím hypotaktickým** (21) nad souvětími parataktickými (10). Podobně jako u A. Macurové tedy hypotaxe převládá přibližně dvojnásobně nad parataxí. Pro spojování jednotlivých klauzí v rámci souvětí užívá autorka poměrně ustálenějšího repertoáru spojovacích výrazů, než jak tomu bylo u tradičních textů. Nejfrekventovaněji autorka užívá spojku uvozující předmětné vztahy *že* a vztažná zájmena *který, jaký* uvozující vedlejší věty přívlastkové. Méně se vyskytují spojky *kdy, kde, když, než, zda, -li* či vztažné zájmeno *jenž*. Z parataktických vztahů jsou v textu nejčastější vztahy slučovací vyjádřené spojkou *a* či asyndeticky, dále vztahy důvodové se spojkou *vždyť* a vztahy vysvětlovací se spojkou *totiž* či v jednom případě vztah odporovací vyjádřený nejběžnější odporovací spojkou *ale*. Všimněme si tedy, že autorka při sdělování svých myšlenek neužívá knižní spojovací výrazy jako *což, přičemž, jestliže, ačkoli, přesto*, které jsou typické pro starší vědecké texty. Z toho můžeme usoudit, že text se z hlediska spojení jednotlivých vět přibližuje textům, které nejsou orientovány tak přísně vědecky. Při spojování větných členů se pak nejvíce uplatňuje zejména slučovací spojka *a* či asyndetické spojení jednotlivých členů.

Z hlediska **počtu klauzí v jednotlivých souvětích a délky vět** můžeme v textu J. Hoffmannové za nejfrekventovaněji se vyskytující označit souvětí o třech (15) a dvou (11) klauzích. Po jednom případě najdeme souvětí o čtyřech, pěti, šesti, sedmi a osmi klauzích. Ač by se mohlo zdát, že souvětí o osmi klauzích implikuje komplikovanou syntax, zjistíme, že tomu tak být nemusí. Zmiňované souvětí zní následovně:

*A abychom nechodili dlouho kolem horké kaše, řekneme si rovnou, k čemu směřujeme: je to onen známý úkaz, kdy publikum více nebo méně, ale často velmi silně ztotožňuje*

*populárního umělce s postavou, kterou hraje (a obrací se pak třeba na herce, který hrál v televizním seriálu lékaře, se svými zdravotními problémy).* (s. 197)

Na této ukázce můžeme vidět, že souvětí s vyšším počtem klauzí, nemusí znamenat percepčně komplikovanou syntax plnou syntaktických kondenzací, jakou jsme měli možnost vysledovat u textů tradičních. Tuto tendenci, kdy autorka volí **kratší věty**, které dále spojuje, můžeme přisoudit vlivu anglosaského intelektuálního stylu. Spatřit ji můžeme i u samostatných vět jednoduchých, ve kterých dává autorka opět přednost jejich krátkosti, tedy úspornějšímu vyjádření – např. *Díváte se často na televizi?* (s. 197), *Jste filmovými fanoušky?* (s. 197), *Někdy se setkáváme s formulací jasnou a zcela explicitní.* (s. 197), *Jsou to formulace založené na sponovém slovese, ev. jeho elizi.* (s. 197), *A uveďme ještě jeden doklad tohoto balancování na hraně skutečnosti a fikce.* (s. 200), *Tento pozoruhodný úkaz známe už i z některých uměleckých zpracování.* (s. 201). Na druhé straně však stále najdeme i jednoduché věty, které jsou až extrémně dlouhé, a to díky zakomponovaným příkladům, např.:

*Herci tak někdy přijdou k zajímavým atributům: někdy označujícím profesi („soukromý detektiv Paul Newman rozplétá síť zločinů a intrik“; „policajt ve výslužbě Burt Reynolds si moc neodpočine“; „svérázní policajti Richard Dreyfuss a Emilio Estevez opět v akci“; „vesmírní badatelé M. Lasica a J. Satinský objevují naši radostnou realitu 80. let“), jindy velmi bizarním a kuriózním („netopýří muž Val Kilmer válčí proti muži s dvojitou tváří“); někdy atributům pozitivním („na roztomilého sirotka Shirley Templeovou se konečně usměje štěstí“), častěji však negativním: „osudová láska se nevyhýbá ani špiónům Melanii Griffith a Michaelovi Douglasovi“; „prostoduchá blondýnka Melanie Griffith se stane štikou v politickém rybníku“; „další příběhy půvabné Cybill Shepherdové a nesnesitelného sexisty Bruce Willise...“.* (s. 199–200)

Posledním kritériem jsou **typy vět podle postoje mluvčího**. Jak bývá u vědeckých textů pravidlem, i pro text J. Hoffmannové platí, že základní jsou věty **oznamovací s komunikační funkcí prostě sdělovací**. Komunikační funkci oznamovací rovněž mají řečnické otázky jakožto otázky nepravé, ač jsou formálně vyjádřeny jako věta tázací. Svě zastoupení mají také v předchozím pododdílu zmíněné věty **rozkazovací s komunikační funkcí výzvovou**, a to s implicitním obratem ke čtenáři v 1. osobě plurálu jako pro vědecké texty typickým – např. *přidejme ještě ty případy, kdy...* (s. 199), *a uveďme ještě jeden doklad* (s. 200), či s ve vědeckých textech nezažitým explicitním obratem ke čtenáři ve 2. osobě plurálu – např. *považte přece* (s. 199).

Závěrečná poznámka k syntaktické rovině bude věnována jevu, který lze jistě označit v přísně vědeckých textech za **inovativní**. Konkrétně máme na mysli způsob, jakým autorka zabudovává příklady do hlavního textu, což je do jisté míry jistě také záležitost kompozice – např.:

*Jiným umělcům fandíme, držíme palce: jak by ne, když „Robert Mitchum a Shirley MacLaineová hledají lásku“, „Viktor Preiss a Miroslav Donutil bojují o lásku krásné a tajemné Ingrid Timkové“, „Vlasta Burian úspěšně čelí záletné manželce“ a „nesmělého a nesamostatného Hugo Haase může změnit jediné láska k Adině Mandlové“.*

Lze se domnívat, že efektem tohoto důmyslného zavedení příkladů do hlavního textu se text stává pro čtenáře více **čtivým**.

### 5.3.2.3 Lexikální jazyková rovina

Text J. Hoffmannové věnovaný anotacím přináší ve srovnání s vědeckými texty tradičními zajímavá zjištění ohledně **terminologie**. V textu opět najdeme jak termíny cizojazyčné, tak domácí, které dále můžeme rozdělit na termíny oborové a mezioborové. Za pozornost však stojí skutečnost, že ze všech termínů se v celém textu vyskytuje minimum termínů oborových, ať již cizojazyčné či domácí povahy. V silné převaze jsou pak termíny cizojazyčné mezioborové. Z hlediska slovních druhů mají největší zastoupení substantiva a adjektiva, následně verba a minimálně adverbia. Dokládáme následujícími příklady:

- cizojazyčné – oborové: substantiva a adjektiva – *k **anotacím** (s. 197), jde samozřejmě o jazykovou reflexi (s. 197), založené na sponovém slovese, ev. jeho **elizi** (s. 197), k zajímavým **atributům** (s. 199), **textovou strategii** (s. 200), ve **filmové verzi prózy** (s. 201), **lyrickým subjektem** textu (s. 201)*
- cizojazyčné – mezioborové: a) substantiva – *ve filmu a **inscenaci** (s. 197), představování **protagonistů** (s. 197), **publikum** (s. 197), **distributoři videokazet** (s. 197), **identifikace** postavy s hercem (s. 198), **sympatie publika** (s. 198), **thrillery, sci-fi, krimi a westerny** (s. 198), **fikce** (s. 199), založená na výrazové **ambivalenci** (s. 200); b) adjektiva – *ztotožňuje **populárního** umělce s postavou (s. 197), **informační a propagační** tiskoviny (s. 197), zcela **explicitní** (s. 197), velmi **bizarním a kuriózním**, [...], někdy **atributům pozitivním**, [...] častěji však **negativním** (s. 199–200), **identifikační** procesy (s. 201); c) verba – *se totiž dá **formulovat** (s. 197), **signalizují** rozestup mezi postavou a hercem (s. 197), **strategii akceptuje** (s. 200); d) adverbia – *není **explicitně** vyjádřeno (s. 197)****

- domácí – oborové: substantiva a adjektiva – *přívlastkové (přístavkové) konstrukce* (s. 199), *jazykověda* (s. 200), *literatury* (s. 201), *literární věda* (s. 201), *představiteli pražského strukturalismu* (s. 201), *subjekt románu* (s. 201)

Z charakteru terminologie tak jasně vyplývá, že čtenář nemusí vyvinout velkou snahu, aby textu porozuměl. Mluvíme tedy o ohledu autorky textu na čtenáře, který je typický pro texty anglosaského intelektuálního stylu. Celkově lze říci, že z hlediska lexika je text velice snadno přístupný i čtenáři-„neodborníkovi“, neboť zvolená terminologie ve velké většině případů nevyžaduje předběžnou čtenářovu znalost. Terminologii textu J. Hoffmannové můžeme přirovnat k charakteru terminologie odborných textů popularizačních. Pokud by čtenář nějakému termínu neporozuměl, jistě by byl schopen jeho význam snadno z transparentních příkladů vyvodit.

Dalším neočekávaným výsledkem u příspěvku J. Hoffmannové je téměř **nulový** výskyt **sekundárních předložek**, díky čemuž studie nepůsobí tak striktně vědecky. Text obsahuje pouze jedinou sekundární předložku, a to *v rámci* (s. 200). To odporuje tvrzení ze *Současné české stylistiky*, které jsme uvedli u J. Kořenského (viz pododíl 5.2.2.3).

Příspěvek není bohatý ani na výskyt prostředků **modálních**. Ve zkoumané studii najdeme přesně tři prostředky **modality epistémické**, a to *toto směřování je zvlášť dobře patrné v...* (s. 200), *zřejmě nevadí ani to, že...* (s. 200) a *čtenářská obec [...] bude zřejmě nadále ztotožňovat...* (s. 201), a dva prostředky modálního významu možnosti z prostředků **modality deontické**, a to *text k filmu Madisonské mosty může tímto způsobem odkazovat i k...* (s. 200) a *je možno tento „zprostředkující článek“ vynechat a...* (s. 201). Z těchto dokladů tak můžeme vyvodit, že analyzovaná studie je **velice málo modalizovaná**.

Příliš úspěšní nebudeme ani při hledání **multiverbizovaných pojmenování**. V textu se nachází pouze jeden následující doklad – *je ztotožnění provedeno* (s. 199) // *je ztotožněno*. Tento rys můžeme stejně jako u J. Kořenského, tedy tradičního vědeckého textu, shledat jako nízkofrekvenční.

Z lexikálního hlediska však najdeme u J. Hoffmannové jiné prostředky, kterými starší vědecké texty nedisponují. Konkrétně máme na mysli užití **frazému** *abychom nechodili dlouho kolem horké kaše* (s. 197) či **obrazného vyjádření** *film vrací do střízlivých kolejí* (s. 200). Užití těchto prostředků jistě můžeme do jisté míry chápat jako **narušení** přísně vyžadované **formálnosti** vědeckého textu, kterým se autorka opět snaží zaujmout recipienta a učinit tak text více **čtivým**, tj. čtenářsky zajímavým. Nezachování neexpresivního vyjadřování dokládají také ustálené výrazy či obraty z běžné mluvy jako *jiným umělcům*

*fandíme, držíme palce* (s. 198), *o ohrožené herce se přímo třese* (s. 198–199). Jde tak o další projev tendence přibližování textu čtenáři a snahy upoutat jeho pozornost.

Autorka se také ve svém příspěvku vyhýbá stereotypnímu vyjadřování, kterého tradiční vědecké texty dosahovaly **opakováním** stejných výrazů či výrazů utvořených od stejného základu, zejména slovesného. J. Hoffmannová totiž velice **zřídka** užívá výrazy **více než jednou**. Jedinou výjimkou je sloveso *ztotožnit* a jeho deriváty – *ztotožňuje populárního umělce s postavou* (s. 197), *postavu zcela ztotožňuje* (s. 198), *je ztotožnění provedeno* (s. 199), *ztotožní si svůj herecký idol* (s. 201), *ztotožňovat vnitrotextový subjekt* (s. 201). Jinak můžeme říci, že se zřetelně projevu autorčin úmysl vyjadřovat se **kreativně**.

### 5.3.3 Hledisko kompoziční výstavby

I u kompozice zkoumaného textu budeme moci vysledovat tendence, které u tradičních vědeckých textů nejsou a jež jsou dalším projevem autorovy orientace na čtenáře. Jednotlivě se opět zastavíme u horizontálního členění textu, vertikálního členění textu, jeho grafického uspořádání a prostředků podporujících kohéznost textu.

#### 5.3.3.1 Horizontální členění textu

Stejně jako dva předchozí zkoumané texty je i studie J. Hoffmannové **článkem** ve vědeckém jazykovědně zaměřeném časopisu. Autorka ve svém příspěvku také rovněž provádí analýzu vybraného problému, kterou dokládá konkrétními příklady.

Z textu je opět možné vydělit **úvod**, **vlastní stat'** a **závěr**. Za nekonvenční lze považovat první věty úvodu, jimiž jsou otázky, jejichž funkci jsme se věnovali výše (viz oddíl 5.3.1). Důležitá je také formulace *řekněme si rovnou, k čemu směřujeme*, kterou autorka dále explicitně pojmenovává a vymezuje předmět zkoumání jako *jazykovou reflexi* (s. 197). Rovněž pro text platí, že jako nejmenší výstavbové jednotky se uplatňují odstavce, na které autorka text dělí. Text je však velmi zhuštěný, protože autorka odstavce či sdružené odstavcové celky neodděluje mezerou. Díky tomu opět článek vypadá jako **jednoduchý, nepřiliš členěný text**. Užívání meziodstavcových mezer je přitom plně v kompetenci autora (viz dále *Pokyny pro autory*).

Zaměříme-li se již na **sít' textových orientátorů** uplatňujících se v horizontální rovině textu, zjistíme, že autorka výrazy plnící tuto funkci prakticky neužívá, neboť celkově najdeme pouze dva příklady orientátorů, a to odkazujících časově – *řekněme si rovnou* (s. 197), *tak se postupně dostáváme* (s. 198).

Minimálně se vyskytují také **metatextové formulace** – např. *ukážeme si to na příkladech* (s. 197).

Zároveň tak jako první dva texty **neobsahuje** studie J. Hoffmannové **meztitulky**. Co se však týče **hlavního titulku**, jistě na první pohled čtenáře zaujme, že je formulován jako otázka. Tento způsob „titulkování“ není ve vědeckých textech nijak neobvyklý, ale jestliže autorka pojmenuje svůj příspěvek *Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin?*, který tak explicitně nevyjadřuje předmět zkoumání, jako je tomu u textů tradičních, porušuje jednu z hlavních zásad při psaní vědeckých textů, a to v titulku „adekvátně vyjádřit téma“ (Čmejrková a kol., 1999, s. 63). Že si autorka tuto skutečnost sémanticky neprůhledného titulku uvědomuje, dává najevo podtitulkem umístěným v závorce, který již v duchu autorské skromnosti volbou předložky *k* odpovídá vlivu německých vědeckých textů a zní – *K anotacím filmů v televizních programech*. Celkově lze říci, že titulek je na vědecký text vlastně „odvážný“, avšak čtenářsky velice přitažlivý.

### 5.3.3.2 Vertikální členění textu

Z hlediska vertikálního členění výrazně dominují ve studii J. Hoffmannové **příklady**, které, jak již víme, jsou významnou součástí doplňujícího textu. Autorka příklady filmových anotací uvádí následovně:

- v kulatých závorkách: („*Sophie Lorenová je nechtěně zatažena do špiónážních intrik*“; „*Sissy Spaceková je sama s dětmi v opuštěném domě a každá noc se mění v nekonečné hodiny strachu*“; „*Někdo zabíjí, ale nikdy po sobě nenechá stopy – jedině S. Weaverová tuší, kdo je na řadě*“) (s. 199)
- za dvojtečkou formou výčtu: *Jsou to formulace založené na sponovém slovese ...:*
  - *Josef Bláha je tatínek do nepohody;*
  - *Arnold Schwarzenegger – antický hrdina...;*
  - *Lino Ventura nájemným vrahem* (s. 197–198)
- zakomponované do hlavního textu: *Sympatie publika přeci musí být na straně hrdinů, mstitelů – jako když „Claude Brasseur mstí nesmyslnou vraždu své rodiny“, „Clint Eastwood přichází pomstít nespravedlnost v malém zlatokopeckém městě“, „John Wayne odložil bačkory, zapomněl na svůj věk a vydal se do boje“ či „Rutger Hauer rázně zatočí s arabskými teroristy“.* (s. 198)

Všimněme si, že ve velké většině případů uvádí autorka příklady v uvozovkách a neužívá, jak bývá zvykem, kurzívu. To můžeme přisuzovat faktu, že kurzívu autorka dále

využívá v rámci samotných příkladů k označování dílčích komponentů, na které se snaží detailněji poukázat – např. J. P. Belmondo *jako* bravurní lupič...; V. Preiss *jako* slavný český písničkář, herec a kabaretiér K. Hašler...; G. Phillipe *jako* svědce chce dobýt Paříž prostřednictvím Pařížanek... (s. 198). Tento způsob uvádění příkladů tedy můžeme označit jako **nekonvenční**.

Dále text obsahuje pouze dvě **poznámky pod čarou** (s. 199, 201), ve kterých J. Hoffmannová konkrétněji rozvádí či komentuje fakta z textu. Dodejme, že čtenář menší výskyt patových poznámek jistě ocení.

Výraznou orientační pomůckou je však pro čtenáře **číselné označení** jednotlivých odstavců (resp. skupiny odstavců) zpracovávajících autorkou vymezené typy možných formulací anotací k filmům. Číslice v rozmezí 1–6 fungují pro čtenáře jako průvodní signál, kterým autorka explicitně dává najevo, že přechází k dalšímu tematickému oddílu.

### 5.3.3.3 Grafické uspořádání textu

V tomto pododdílu se budeme věnovat pouze analýze písma, neboť text nevyniká žádnými dalšími jevy, které by si zasloužily zvláštní komentář.

Doménou základního textu je u J. Hoffmannové opět písmo **standardní**. Dalším typem písma je **kurzíva**, kterou autorka, jak jsme naznačili výše u analýzy příkladů, užívá do jisté míry specificky. V zásadě se kurzíva vyskytuje ve třech různých funkcích. V prvním případě ji autorka užívá ke zvýraznění obrátů v příkladech, na které v rámci daných skupin anotací upozorňuje jako na charakteristický rys – např. R. Hrušínský *v titulní roli* oscarového filmu Gándhí (s. 197), *hlavní roli* Alfonse Karáska *ztvárnil* M. Kopecký (s. 197), Lída Baarová *alias* Maskovaná milénka se rozhodla již nikdy se nevázat (s. 198). Dále se kurzíva uplatňuje v příkladech jako „dovysvětlující“ prvek, tedy jako hlavní text formálně umístěný do kulatých závorek – např. Yves Rénier (*skutečnost*) vyšetřuje smrt přítele (*fikce*) (s. 200), či pomocí těchto komentářů v podobě řečnických otázek poukazuje na nejednoznačnosti některých anotací – např. „Prožili spolu vzrušující dny, na které se nezapomíná: Clint Eastwood a Meryl Streepová v trpké milostné romanci“ (*skutečnost? fikce? záměrná fikce?*). V neposlední řadě autorka užívá kurzívu ve spojení „dvojznačnost výrazu *protagonista*“ (s. 201) k odlišení termínu. Tyto způsoby užití kurzívy jsou výrazem autorčiny vlastní invence, díky které rozšiřuje užití tohoto fontu. Naopak v autorčině kompetenci není rozhodování o užití **tučného** a **proloženého písma**, neboť *Naše řeč* pravidla jejich užívání v příspěvcích jasně vymezuje v *Pokynech pro autory* (viz <http://nase-rec.ujc.cas.cz/index.php?id=8>). To, že je autor svázán předem stanovenými publikačními

normami, potvrzuje i to, že J. Hoffmannová užívá tučné písmo pouze pro nadpisy a podnadpis a proložené písmo pro termíny či výrazy, které chce zvýraznit, jako např. „směšování s k u t e č n o s t i a f i k c e“ (s. 200), „subjekt r o m á n u“ (s. 201). Z toho tedy vyplývá, že autorka dbá předepsaných pokynů.

#### 5.3.3.4 Prostředky podporující kohéznost textu

Pro text J. Hoffmannové je charakteristický vysoký podíl **deiktických výrazů**. Celkově se jich v textu věnovanému anotacím k filmům vyskytuje 22, z toho 19 zájmen (ukazovacích) – např. *reflexi tohoto úkazu* (s. 197), *těchto možností* (s. 197), *tyto formulace* (s. 198), *ty případy* (s. 199), *toto směšování* (s. 200), *tento pozoruhodný úkaz* (s. 201), a pouze 2 zájmenná příslovce – *herci* – *takto identifikovaní* (s. 199), *po takto postavené první větě* (s. 200). Samostatně ještě uveďme spojení *onen známý úkaz* (s. 197) a *táž věta* (s. 200), ve kterých můžeme užití zájmena *onen* a *týž* považovat za důkaz **knižnosti**. Souhrnně můžeme z uvedených příkladů vyvodit, že se deiktické výrazy uplatňují hlavně ve funkci shodných atributů, zanedbatelně pak v kontextové deixi. V průměru se pak ve studii J. Hoffmannové vyskytuje přibližně 5 deiktických slov na stránku. Na základě této frekvence (v porovnání s předchozími texty tradičními) tak lze studii J. Hoffmannové prohlásit za text s **vysokým stupněm deixe**.

Vyšší kohéznosti autorka dále dosahuje užíváním **částice tak**, i když v menší frekvenci, např. *tak se postupně dostáváme k...* (s. 198), *herci tak někdy přijdou k zajímavým atributům* (s. 199), *ztotožňování je tak zkomplikováno* (s. 201).

#### 5.3.4 Hledisko spisovnosti a formálnosti textu

Uvedli jsme, že v tradičních vědeckých textech A. Macurové a J. Kořenského je důsledně zachována spisovnost, tj. autoři užívají pouze spisovné tvary. To platí i pro studii J. Hoffmannové. Co se týče formálnosti, najdeme ve zkoumaném textu lexikální jednotky, které formálnost snižují a jichž jsme se dotkli již při popisu lexika (viz pododdíl 5.3.2.3). Dalším spojením blížícím se spíše neformálnímu vyjádření je *řekněme si rovnou* (s. 197), ve kterém autorka užila zdůrazňovací částici charakteristickou spíše pro styl prostěsdělovací. Sníženou formálnost vyjadřování lze přitom považovat za rys uvolněného verbálního projevu, jenž je čtenáři bližší z běžné komunikace.

## 5.4 Josef Šimandl: *Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?*

Poslední text, který bude v této diplomové práci analyzován za účelem zjištění stylových tendencí současných vědeckých textů, se nazývá *Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?* Autorem této případové studie je Josef Šimandl a v roce 2010 jí přispěl do 2. čísla lingvistického časopisu *Korpus – gramatika – axiologie*. Zároveň v této podkapitole budeme komparovat jak výsledky analýzy textu J. Hoffmannové s výsledky zkoumání studie J. Šimandla, tak tyto dva texty současné s texty tradičními.

### 5.4.1 Hledisko srozumitelnosti v užším smyslu

I u J. Šimandla najdeme doklady jazykového vyjádření poukazující na **interakci autora se čtenářem**. Celkem šestkrát (s. 70, 75–78) se v Šimandlově studii vyskytuje **řečnická otázka**, kterou autor pokládá nejen sobě, ale také čtenáři s cílem přimět ho ke společnému přemýšlení, jako např.:

*Vyjde vstříc potřebám této dorozumívací sféry – a mnoha dalších: srov. výše – spíš bezhodnotový popis (s připomenutou hepatitidou i hepatitídou, s genitivem Kmětíněvsi/Kmětíněvse/Kmetiněvsi/Kmetiněvse a v budoucnu třeba i Kmetiněvesu/Kmětinevesu plus varianty s psaným -ty-, neboť piš, jak slyšíš), anebo soubor axiologicky ukotvených doporučení, kde se u variant uvedou rozdíly, které mezi nimi jsou?* (s. 78)

Dalším projevem implicitní interakce čtenáře a autora jsou opět formy **inkluzivního plurálu**, jejichž užívání lze na základě analýzy všech čtyř textů označit jak ve vědeckých textech tradičních, tak současných za **běžné**. Jmenovat můžeme např. *než přistoupíme k meritu věci* (s. 68), *sepíšeme a kvantifikujeme všechno, co...* (s. 69), *poznamenejme spravedlivě, že...* (s. 70), *v korpusech se můžeme přesvědčit, že...* (s. 73), *podržíme systémový vztah* (s. 74) apod. Řidčeji se pak vyskytují také tvary od osobního zájmena *my*, jako např. *tam nás přístup LLA osvobozuje* (s. 71), *hned na začátku našich úvah* (s. 72). V neposlední řadě je interakce patrná ze slovesných tvarů v **imperativu** (podrobněji viz dále). Důkazem snahy o **navázání kontaktu** se čtenářem je také **nepřímé oslovení** pomocí výrazu „čtenář“ – *čtenář si jistě doplní další paralely* (s. 76; zvýraznila autorka DP), které je jednou z komunikačních strategií, již můžeme, i když v nevelké míře, v současných vědeckých

textech objevit. Jako další prostředek obratu ke čtenáři lze považovat výraz *prosím* ve spojení většinu příznaků lze objektivně zjistit – **prosím** neztotožňovat s měřením – tak, že... (s. 78; zvýraznila autorka DP). Autor se touto formulací vlastně čtenáři snaží explicitně vysvětlit, jak má dané tvrzení chápat.

Orientaci autora na čtenáře v ohledu na vyšší srozumitelnost opět také dokládá vysoký výskyt **komentářových** a „dovysvětlujících“ **prvků**, kterými autor přibližuje a upřesňuje primární sdělení. Tyto prvky se v textu nachází v těchto formálních podobách:

- v závorkách: *podepsal ho rekordní počet občanů (více než pětina proti americkému radaru v Brdech)* (s. 68), *mohli bychom hlouběji zkoumat typy chyb a okolnosti (zvláště interně jazykové jako kontext atd.)* (s. 72), *příprava profesionálních uživatelů češtiny (dnešní stav jejich přípravy nedává důvod ke spokojenosti)* (s. 77), *tuto zásadní (nekorpusovou) informaci* (s. 74)
- oddělené pomlčkami: dvojice [...] domalovala – **bezpochyby za použití šablon a po rozměření náležitého umístění** – nápis... (s. 72), *zmapuje se reálná společenská praxe – lingvistickou paralelou je mapování Ú/K – a z výsledku se pak...* (s. 75)
- s uvozovacím výrazem tj.: a) oddělené pomlčkami (pouze 1 případ): *očima těch, kdo se na popis obracejí – tj. očima uživatelů jazykových příruček – ...* (s. 72); b) oddělené čárkami (pouze 3 případy): *směřuje k monokolokabilitě, tj. k užívání jen v označení Kmetiněvská výzva* (s. 70), *dokud poznáváš, tj. neoklešťuj si pozorovaný jazyk [...], když informuješ, tj. nezamlčuj rozdíly...* (s. 77)
- oddělené čárkou/čárkami: *od jiné dvořákovské lokality, od Zlonic* (s. 67), *jazyk představuje hodnotu, že ho máme hájit a že zasluhuje pěstování, latinsky culturam* (s. 76)
- s uvozovacím výrazem resp.: a) v závorkách (pouze 1 případ): *jižní výspou je... u Kozolup (resp. u Města Touškov)* (s. 66); b) oddělené čárkami (pouze 1 případ): *zpytujeme i jejich kvalitu, resp. kvalitu textů* (s. 73)
- s uvozovacím výrazem tedy: *budeme trvat na oficiální podobě [...], tedy Kmetiněves* (s. 74), *popis jazykové praxe, tedy inventarizace Ú/K* (s. 76)

Komentování sdělení z hlavního textu probíhá také v **poznámkách pod čarou** – např. *v korpusových textech je vidět kolísání genitivu<sup>5</sup>* (s. 67), *popis bude vypracován jen na základě měřitelného;<sup>14</sup>* (s. 71).

I z těchto příkladů je více než patrné, že pro tradiční i současné vědecké texty je charakteristická velice vysoká míra těchto prvků, jedná se tedy o další **konvenci** ve vědeckém vyjadřování. Nicméně výskyt těchto prostředků nemusí být vždy nutně chápán jako gesto směrem ke čtenáři, ale také jako autorova snaha po přesném a jednoznačném jazykovém vyjádření požadovaném ve vědeckém stylu. Jinými slovy, aby autor zabránil ambivalentnímu sdělení.

## 5.4.2 Hledisko jazykových rovin

Vzhledem k tomu, že článek J. Šimandla je ze všech dosud zkoumaných textů nejnovější, lze očekávat v rovině morfologické, syntaktické a lexikální projevy nejmodernějších stylových tendencí, jež pronikají do soudobého vědeckého vyjadřování, přestože autorův výrazný individuální styl je dobře patrný již z jeho starších textů.

### 5.4.2.1 Morfologická rovina

První silný projev novodobé tendence je patrný hned z prvního kritéria zkoumání morfologické roviny – **podílu substantiv, adjektiv a verb**. Dosud jsme si mohli všimnout, že zatímco jsme se v analýze posouvali směrem od textů tradičních k textům současným, přibývala ve studiích verba a naopak se snižoval podíl substantiv či adjektiv. U J. Šimandla můžeme „vyvrcholení“ této tendence spatřovat v tom, že po substantivech, která jsou v textu opět zastoupena z největší části ( $\pm 1195$ ), následují verba ( $\pm 572$ ) a až po nich adjektiva ( $\pm 511$ ). Z těchto údajů tedy dostáváme výsledný poměr substantiv a adjektiv ke slovesům v přibližné hodnotě 3 : 1. Substantiva mají pak nad adjektivy více než dvojnásobnou převahu. Z uvedených údajů tedy lze vypočítat tendenci ke **snížující se nominálnosti** vědeckého textu. Připomeňme, že vysoký podíl sloves v textu je typický pro anglosaský vědecký styl. Přísudky stejně jako u J. Hoffmannové tvoří především jednoduché určité slovesné tvary, nicméně i zde najdeme slovesně jmenné predikáty charakteristické pro vědecký styl. Opět se jedná o přísudky s jádrem přičestí trpného, jako např. *a to je i doloženo u Profouse* (s. 66), *je překonáno* (s. 70), *popis bude vypracován* (s. 71), *nebyly spojeny* (s. 85), adjektiva, jako např. *jméno vsi není kratší* (s. 66), *je správnější/vhodnější* (s. 70), či substantiva, jako např. *korpusy jsou reprezentací úzu* (s. 69), *bude výstup [...] aktem kultivace jazyka* (s. 73). Z neurčitých slovesných tvarů se **hojně** vyskytují **infinitivy**. Potvrzuje se tak jejich **vyšší frekvence** ve vědeckých komunikátech **oproti běžným textům**. Pro ilustraci opět dokládáme příklady infinitivu v pozici přísudku, především v kombinaci s modálním výrazem, kde je jeho užití nevyhnutelné, jako např. *lze dospět* (s. 74), *genitiv se dokáže spojovat s...* (s. 74), *může náhle*

stoupnout (s. 67), *můžeme pozorovat* (69), *nemusíme čekat* (s. 69), dále v pozici podmětu, opět často v modalizovaných spojeních, jako např. *popis jazyka není dobré vystavovat* (s. 70), *může být zajímavé vědět* (s. 72), *úkol je abstrahovat systém* (s. 73), v pozici přívlastku, jako např. *bez povinnosti léčit se* (s. 66), *snaha vytvořit* (s. 68), *nutnost přeučovat se* (s. 70), *bádání je výzvou vyrovnat se s...* (s. 71), a v pozici předmětu, jako např. *korpusy umožní [...] ověřit* (s. 70), *doporučíme užívat adjektivum* (s. 74). V jednom případě z neurčitých tvarů zaznamenáme také přechodník *nemluvě* (s. 78), který ve vědeckých textech není neobvyklý.

U kategorie **pádu** se opět nezdržíme, neboť lze říci, že v textu J. Šimandla všechny pádové formy odpovídají dnes obvykle preferovaným tvarům.

Velice podobné výsledky jsou jako u J. Hoffmannové u kategorie **slovesného rodu**. V textu J. Šimandla je více než 520 tvarů v aktivu a téměř 50 tvarů v pasivu, což znamená, že podíl aktiva k pasivu je přibližně 11 : 1. (Vzpomeňme, že v textu J. Hoffmannové byl výsledný poměr 9 : 1.) Z toho lze vyvodit, že současné vědecké texty se oproti vědeckým textům tradičním zcela evidentně vyznačují **vysokou mírou aktiva a úbytkem pasiva**. Vyšší podíl aktiva přitom souvisí s frekventovaněji užívaným inkluzivním plurálem a 1. osobou singuláru, dále také s preferencí jednoduchých predikátů. Na tomto místě je jistě také zajímavé uvést spojení, ve kterých by bylo možné namísto aktiva užít pasivum, jako např. *Ú/K [...] zahrnuje i chyby* (s. 71) // *i chyby jsou zahrnuty v Ú/K; výraz [...] by reprezentoval úzus* (s. 74) // *úzus by byl reprezentován výrazem; jakou pokládá společnost* (s. 75) // *jaká je pokládána společností; co vyjadřuje cultura* (s. 79) // *co je vyjadřováno kulturou; lingvista ho svou prací vytváří a etabluje* (s. 80) // *(systém) je vytvářen a etablován prací lingvisty* atd. Text J. Šimandla je také dále specifický v užívání pasiva. V jeho studii totiž více než 1,5násobně převládá zvrtné pasivum ( $\pm 30$ ) nad pasivem opisným ( $\pm 17$ ). Celkově tedy Šimandlův článek charakterizuje „dynamické“ vyjadřování. Souhrnně jako příklady slovesného rodu uvedme:

- aktivum: *patří k nejstarší vrstvě osídlení* (s. 65), *tvorí areál* (s. 65), *jde o výslovnost* (s. 67), *nastartoval a zapříčinil nárůst* (s. 69), *zaznamenáme genitiv* (s. 69), *poznamenejme* (s. 70), *pojímají svou práci tak zastarale* (s. 70), *zdanlivost spočívá v tom, že...* (s. 71), *chyby jsou původní jev jazykového chování* (s. 72)
- opisné pasivum: *je případová studie rozvinuta do...* (s. 65), *je totiž petice pojmenována* (s. 67), *byl výstižně nazván* (s. 71), *nemůže být dosazen* (s. 76), *systém totiž není dán* (s. 80), *kultivaci jazyka je tento časopis otevřen* (s. 80)

- zvrtné pasivum: *se tam našla mrtvola* (s. 66), *co všechno se říká/píše* (s. 71), *detekce [...] se nejefektivněji provádí* (s. 71), *zmapuje se reálná společenská praxe* (s. 75), *z výsledku se pak vyvozuje, co...* (s. 75), *při naplňování těchto ambicí se nejuje smysl normativních příruček* (s. 76), *místo nich se nabízí bezhodnotová deskripce* (s. 76), *skrze slovo vůle se nám připomíná, že...* (s. 77), *se těmito snahám dostalo nebyvalé podpory* (s. 78), *proč se to odnepaměti dělalo* (s. 78), *teorii jazykové kultury se mimo jiné vytýká* (s. 79)

Stejně jako u ostatních analyzovaných textů je i většina textu J. Šimandla napsána v **prézentu** – např. *ukazuje přehledku* (s. 73), *potíže začínají* (s. 76), *existují oblasti* (s. 78). Potvrzuje se tedy, že **prézens** je ve vědecké komunikaci až dodnes skutečně časem **základním**. Dále autor užívá **préteritum**, a to zejména v souvislosti s odkazováním k událostem, které se staly v minulosti, jako např. mediální kauza Kmetiněves – *se našla* (s. 66), *znásilnil a zavraždil* (s. 66), *byl propuštěn* (s. 66), obecně k odkazování do historie, jako např. *výslovnost [kmetiněves] byla samozřejmostí* (s. 67), *se obtěžovali* (s. 67), *vyskytla se* (s. 67), *doputoval i na facebook* (s. 68), *podepsal ho rekordní počet občanů* (s. 68), či k rekapitulaci již řečeného/provedeného, jako např. *viděli jsme...* (s. 74). **Futurum** pak autor užívá ve smyslu svých budoucích prognóz – např. *popis jazyka [...] se tak nezbaví význačných negativ* (s. 70), *zůstane zastarávající a proměnlivý* (s. 70), *tím vznikne popis jazyka, který bude pořízený lege artis* (s. 72), *se možná budeme muset smířit s představou* (s. 73), či k vysvětlení následujících kroků – např. *budeme odkazovat symbolem Ú/K* (s. 69), *budeme trvat na oficiální podobě* (s. 74), *o ostatních podobách bude řeč jen...* (s. 74).

Další stylová tendence, která se v současnosti ve vědeckých textech pomalu a jistě ukotvuje, souvisí s kategorií **osoby**. Lze totiž sledovat pronikání slovesných tvarů v **1. osobě singuláru**, která je typická pro texty psané anglosaským intelektuálním stylem a již J. Šimandl užívá průběžně v celém textu. Pokud se totiž 1. osoba singuláru vyskytovala již ve starších vědeckých textech, bylo to zejména v úvodních partiích článku. Zkoumaná studie je tak důkazem odstraňování oslabené prezence autorského subjektu, neboť autor v ní dává čtenáři explicitně najevo vědět o své existenci – např. *připomínám je kvůli...* (s. 66), *jsem toto tvarové kolísání nezaznamenal* (s. 67), *jsem podobu Kmetiněvská výzva zaznamenal* (s. 68), *za závažnější pokládám uvážit [...]*. Podobně *pokládám za závažnější...* (s. 72), *za všechny uvedu aspoň texty odborné* (s. 78). Frekvence této osoby je však stále vcelku nízká a opět má největší zastoupení **3. osoba sg./pl.** a **1. osoba plurálu** jako **plurál inkluzivní**. Nakonec si komentář ještě zaslouží úsek textu, z části uvedený mezi příklady komentářových prvků, který

je formulován ve **2. osobě singuláru** – *dokud poznáváš, tj. neoklešťuj si pozorovaný jazyk [...], když informuješ, tj. nezamlčuj rozdíly... Tvé informace potřebuje...* (s. 77). Z kontextu je patrné, že autor se volbou 2. osoby singuláru snaží dát najevo obecnou platnost uvedených tvrzení (srov. formulování obecných naučení typu *dvakrát do téže řeky nevstoupíš*, Griceových konverzačních maxim, jako např. *Mluv přiměřeně!* atd.). Vzhledem k tomu, že se autor tedy tímto způsobem snaží vysvětlit své přesvědčení jako něco obecně platného, neuvedli jsme tyto příklady jako prostředek, jimiž autor interaguje se čtenářem, neboť v tomto případě se nejedná o oslovení čtenáře. Jistě však jde o prostředek, kterým se čtenáři autor snaží přiblížit. V jednom případě u J. Šimandla také ve 2. osobě singuláru najdeme ustálené spojení z běžné mluvy *piš, jak slyšíš* (s. 78), též ve funkci obecně platného vyjádření.

U kategorie **způsobu** se jako v případě výše zkoumaných textů potvrdilo, že **indikativ** je ve vědeckých textech způsob stále **základní** a **neutrální**. Dalším **konvenčním** rysem přetrvávajícím ve vědeckém stylu až do současnosti je **imperativ** v 1. osobě plurálu – např. *podívejme se na...* (s. 68), *všimněme si* (s. 70), *odložme řešení této námítky* (s. 72), *zeptejme se* (s. 72). U kategorie osoby jsme se také zmínili o formulacích ve 2. osobě singuláru, z nichž celkem čtyři tvoří imperativy – *neoklešťuj* a *nezamlčuj* (s. 77), *piš* a *slyšíš* (s. 78), jež jsou čtenářsky nekontaktové. V jednom případě se ve zkoumané studii také setkáme s knižním až archaickým imperativem od slovesa *být*, a to v Šimandlově překladové interpretaci přístupu *Leave the language alone*, která zní *budiž nám dovolen toliko bezhodnotový popis* (s. 77). Ve **vyšší míře**, než bývá u vědeckých textů zvykem, se však vyskytuje **kondicionál**. Jako příklad úseku s vysokou frekvencí vyjádření hypotetického děje uveďme:

*Představme si, že by některý sociolog zmapoval společenskou realitu kradení a okrádání (což by jistě bylo záslužné), ale to by mu nestačilo: prosazoval by naměřený stav k uzákonění, přičemž by hlasitě napadal platné právní úpravy jako neobjektivní, odtržené od reality a vědecky neobhájitelné.* (s. 75).

Autor jej však také značně užívá v modalizovaných vyjádřeních, o kterých se zmíníme dále.

#### 5.4.2.2 Syntaktická jazyková rovina

V syntaktické jazykové rovině se u J. Šimandla výrazně uplatňují prostředky **syntaktické kondenzace**. Na tomto charakteru větné stavby se přitom podílejí:

- konstrukce infinitivní: *při nemožnosti matematicky vyjádřit* (s. 71), *pokládám uvážit* (s. 72), *doporučíme užívat* adjektivum (s. 74), *snad nikoho nenapadne*

*klnout [...] a navrhovat* (s. 76), *by bylo pro obor přínosné pořizovat z dokladů* (s. 76)

- konstrukce s deverbativními adjektivy: *promítající [...] výslovnost* (s. 67), *pozorovaný úzus* (s. 69), *v období zahrnujícím rok 2010* (s. 70), *naměřený stav* (s. 75), *odpovídající ortoepickým zásadám* (s. 74), *dnes zastávané* (s. 77), *spojené s dbalým užíváním jazyka* (s. 78), *založené na [...] studiu* (s. 79), *zjištěná data* (s. 80)
- konstrukce s dějovými substantivy: *kvůli korigování* (s. 66), *přecházení* substantiv (s. 67), *se setrváváním* substantiva (s. 67), *otázka způsobu reprezentování* (s. 69), *zavádění změn* (s. 70), *negativum se [...] oslabí doplněním* (s. 71), *vyjádřením sdělovaného obsahu* (s. 72), *způsob skloňování* (s. 73), *je zde neodlišíme jejich posouzením* (s. 74)

Statisticky jsou pak nejvíce zastoupeny konstrukce s deverbativními adjektivy a dějovými substantivy, nejmenší zastoupení mají konstrukce infinitivní. Všimněme si, že oba současné zkoumané texty prokázaly úbytek infinitivních konstrukcí oproti textům tradičním. Celkově však pro oba současné texty také platí, že autoři využívají syntaktické kondenzace hojně. Z tohoto hlediska tedy můžeme mluvit o **konvenčním charakteru syntaxe**.

Často se také objevuje **zmnožení syntaktické pozice**, které rovněž, i díky předchozím textům, můžeme ve sféře vědeckého vyjadřování označit za typické. Příkladem několikanásobného větného koordinačního vztahu je např. *přesvědčení, že jazyk představuje hodnotu, že ho máme hájit a že zasluhuje pěstování* (s. 76), větněčlenského pak např. *bez povinnosti léčit se a bez záznamu v trestním rejstříku* (s. 66), *zůstane zastarávající a proměnlivý* (s. 70).

Komplikovanou syntax dále zapříčiňují také **vsuvky** – např. *dvojice [...] domalovala – bezpochyby za použití šablon a po rozměření náležitého umístění – nápis...* (s. 72), a **výčty** (př. s. 68), jež jsou rovněž pro vědecké texty příznačné.

Jako souhrnný příklad vysoce syntakticky kondenzovaného souvětí lze uvést:

*Právo, které podle tradovaného sarkastického vymezení představuje institucionalizované bezpráví, chce být optimalizovaným nástrojem usměrňování lidského konání tak, aby se co možná pojistily uznávané hodnoty jako svoboda jednotlivce vyvážená jeho závazky nebo rovnost jednotlivců vyvážená tou měrou hierarchizace, jakou pokládá společenství toho kterého časoprostoru za přirozenou, danou transcendentně, vybádanou*

*filozoficky, vzešlou z nařízení uznávaného vládce, založenou na obecném konsenzu apod.*  
(s. 75)

U otázky **podílu jednotlivých typů vět v textu** se dostáváme k následujícím výsledkům: Ve studii J. Šimandla se ve značné převaze uplatňují souvětí. Jejich počet (133) v textu převládá nad jednoduchými větami (44) přibližně trojnásobně. Množství souvětí podřadných (112) výrazně převyšuje souvětí souřadná (21), a to více než 5krát. Celkově tedy můžeme vyvodit závěr, že i v současnosti zůstávají ve vědeckém stylu **doménou** syntaxe **souvětí**, zejména **hypotaktická**. Z toho vyplývá, že autoři stále kladou velký důraz na co nejpřesnější vyjadřování myšlenkových a logických vztahů. V hypotaktických souvětích dominuje podobně jako u J. Hoffmannové vztažné zájmeno *který* či *jak* uvozující přívlastkové vztahy a spojka *že* ve větách předmětných. Nemálo se vyskytuje také spojka *protože* ve větách příčinných, podmínkové spojky *-li*, *když* či účelová spojka *aby*. Relativně frekventovaná jsou také vztažná zájmena *kdo* a *co/což*. Ze spojovacích výrazů knižního charakteru jsou zastoupeny tvary zájmena *jenž*, jako *jemuž*, *nichž*, *níž*, či výraz *příčemž*. Nízké zastoupení mají zájmenná příslovce *kde*, *kdy*, *zatímco*. Z parataxe J. Šimandl nejčastěji vyjadřuje vysvětlovací vztahy spojkou *vždyť*, *totiž*, důvodové vztahy spojkou *neboť*. Méně pak používá spojkou *přesto(že)* vyjadřující přípustkové vztahy, *ale* i v poměru stupňovacím a spojkou odporovací *ale*. Jako parataktickou spojkou knižního charakteru můžeme uvést *nýbrž* či nejednou užitě *ba*. Zajímavé je také asyndetické spojení vět. To není typické jen pro vztahy slučovací, ale také pro vyjádření vztahů důvodových (viz také pododdíl 5.1.2.2) – např. *Svíj jazyk pokládáme za hodnotu, na jazyku nám záleží; nejsme permissivní vůči kdejaké, i třeba nahodilé inovaci.*(s. 73). U slučovacích vztahů najdeme také dvojici spojek *jednak – jednak*. Větné členy jsou vzájemně hojně spojovány asyndeticky, dále pomocí spojky *a*, *nebo* (ve slabé i ostré disjunkci) či *než*.

Skutečností, že syntax textu J. Šimandla je spíše v duchu tradičních vědeckých textů, odpovídají i data týkající se **počtu klauzí v jednotlivých souvětích a délka vět**. Největší zastoupení mají souvětí o dvou (46), třech (25), čtyřech (21) a pěti klauzích (17). Méně frekventovaná pak jsou souvětí o šesti (9), sedmi (1), osmi (1), deseti (1), dokonce až jedenácti (11) klauzích. Díky výše zmíněným prostředkům se tato souvětí nacházejí často ve značně dlouhé podobě – např. souvětí o šesti klauzích (srov. př. souvětí o osmi klauzích v pododdílu 5.3.2.2):

*Onomastika se u nás v posledních letech stala příkladem lingvistické disciplíny, která se sice dokáže prezentovat i v žánru edutainmentu vedle roztodivných laických názorů na*

*původ toho kterého místního jména – ale snad žádného onomastika by nenapadlo, že by bylo pro obor přínosné pořizovat z dohadů databázi (i korpus je v podstatě databáze), tu pak statisticky takzvaně vytěžovat a frekvenčně silné výsledky pak dosadit na místo, které dříve zaujímaly vědecky podložené, o historické doklady opřené hypotézy o původu místních jmen.* (s. 76)

Na druhé straně však najdeme také souvětí, např. o pěti klauzích, která jsou naopak minimálně rozvitá a připomínají spíše styl anglosaských vědeckých textů:

*Konflikt však může založit i modelování systému; systém totiž není dán a priori, nedá se odečítat z  $\dot{U}/K$  ve formě ověřitelných dat, nýbrž lingvista ho svou prací vytváří a etabluje.* (s. 80)

Inspiraci anglosaským intelektuálním vyjadřováním můžeme také vidět u některých jednoduchých vět, pro které je příznačná jejich krátkost – např. *Profousovo kompendium zaznamenalo takových jmen kolem šedesáti.* (s. 66), *Připomínám je kvůli korigování možné představy o naprosté perifernosti jevu.* (s. 66), *Nyní krátce o mediálním případě Kmetiněves.* (s. 66), *Hodnotou se jeví národní jazyk.* (s. 73), *Rozdílnou hodnotu může mít i výstup naší práce.* (s. 73). Tato tendence však u J. Šimandla není silná.

Z hlediska druhů **vět podle postoje mluvčího** se ve většině případů uplatňují věty **oznamovací**. Můžeme je tak i s jejich hlavní **prostě sdělnou funkcí** (charakteristickou rovněž jako u J. Hoffmannové pro řečnické otázky; také pro věty s imperativy ve 2. osobě singuláru vyjadřující obecnou platnost) označit jako rys, který se ve vědecké komunikaci **nemění**. Dále studie J. Šimandla potvrzuje jako stabilní a konvenční prvek vědeckých komunikátů přítomnost výzvových **imperativních** vět v 1. osobě plurálu s **komunikační funkcí výzvovou** – např. *přijměme představu* (s. 69), *poznamenejme* (s. 70), *odložme řešení* (s. 72), *zhodnoťme* (s. 74), *všimněme si* (s. 75), *představme si* (s. 75), *připomeňme* (s. 77).

#### 5.4.2.3 Lexikální rovina

Po lexikální stránce je text J. Šimandla vysoce **terminologicky nasycený**. Na jeho stavbě se výrazně uplatňují termíny, a to cizojazyčné – mezinárodní povahy, což znamená, že se výrazně projevuje tendence k internacionalizaci. Jako v případě předchozího textu tvoří odbornou terminologii zejména substantiva a adjektiva, dále verba a adverbia. (Pozorný čtenář si jistě všimne, že u tradičních textů odborné termíny jako třetí v pořadí zastupovala adverbia a až po nich následovala verba. Zde můžeme vyšší podíl verb jistě přisoudit zmíněné tendenci ke snižující se nominálnosti textu.) Konkrétně můžeme jmenovat:

- cizojazyčné – oborové: substantiva a adjektiva – o *axiologických* principech (s. 65), Profousovo **kompedium** (s. 66), vztahové **adjektivum** (s. 66), doklady lidového **úzu** (s. 66), **lingvistický případ** (s. 67), v **korpusech** (s. 67), **substantiva** (s. 67), v [...] **diskurzu** (s. 67), **genitivu** (s. 67), od **lingvistů** (s. 70), **kodifikaci** (s. 70), *byl výstižně nazván* **scientismem** (s. 71), **harmatologie** (s. 71), *s* **kodifikovanou normou** (s. 71), v *dosavadní* **korpusové lingvistice** (s. 72), **axiom** (s. 72), **axiologii** (s. 73), **derivát** nebo **kompozitum**
- cizojazyčné – mezioborové: a) substantiva – **komponent** (s. 65), **areál** (s. 65), *tento fakt by zasloužil* **reflexi** (s. 67), *sledované* **varianty** (s. 67), *během* **kauzy** (s. 67), **petice** (s. 67), *zkostnatělý* **konzervatismus** (s. 70); b) adjektiva – *na oficiálních stránkách* (s. 67), **rekordní** počet občanů (s. 68), **nekorektní** (s. 70), **indiferentní odpověď** (s. 70), **marginální** (s. 74), **relevantní** prameny (s. 76); c) verba – **diskutovat** (s. 67), **ostrakizovat** (s. 70), **argumentovat** (s. 70), **abstrahovat** (s. 73), *by* **reprezentoval** (s. 74); d) adverbia – **frekvenčně** (s. 67), **standardně** (s. 70), **objektivně** (s. 74), **dynamicky** (s. 76), **statisticky** (s. 76)
- domácí – oborové: a) substantiva a adjektiva – *k* **jazyku** (s. 70), **řečová zkušenost** (s. 70), **spisovnou normu** (s. 70), *klienti* **jazykové poradny** (s. 70), **jazykové chování** (s. 72), *k místnímu jménu* (s. 72), **dobří autoři** (s. 72), **mluvnicemi** *tradovaný způsob* **skloňování** (s. 73), **jazykové kultury** (s. 73); b) adverbia – **jazykově** (s. 71)

Opět je velice patrné, že J. Šimandl pracuje s předpokladem počáteční čtenářské znalosti termínů. Najdeme však také doklady, jimiž se snaží případnou čtenářovu neznalost eliminovat, jako např. ve spojení *axiologii jako nauku o hodnotách* (s. 73).

Krátce však věnujme pozornost jinému terminologickému jevu, který se u J. Šimandla vyskytuje. Jedná se o terminologická latinská spojení, která jsou bezprostředně zakomponována do textu a jež připomínají texty z právní oblasti – např. *Chyby jsou průvodní jev jazykového chování – quod erat demonstrandum.* (s. 72; zvýraznila autorka DP), *vznikne popis jazyka, který bude pořízen lege artis, objektivně, nenapadnutelně, také pohodlně...* (s. 72; zvýraznila autorka DP), *Potíže začínají příliš velkými ambicemi stát se z pomocné vědy lingvistické jakousi lingvistikou sui generis a s vlastním étosem oboru.* (s. 76; zvýraznila autorka DP), *vyslovuji, sit venia verbo, svoje přesvědčení* (s. 77; zvýraznila autorka DP). Lze říci, že výskytem těchto latinismů, jakožto prostředků jiného jazykového kódu, se stupňuje vědeckost Šimandlova příspěvku. Zabudováním těchto obrátů do textu však autor dosahuje

ztížené čtenářovy percepce textu, neboť tyto výrazy zvlášť nevysvětluje a ani z kontextu nemusí být čtenáři zcela jasné, jaký je jejich přesný význam, tudíž je nucen si je sám vyhledat. Konečně můžeme předpokládat, že autor se tímto způsobem (vzhledem ke svému klasickému filologickému vzdělání) snaží zdůraznit místo latiny v rámci všeobecného vzdělání.

Ve třech případech se také vyskytují anglická spojení označující konkrétní dílčí přístupy lingvistiky, přičemž jejich užitím J. Šimandl opět zvyšuje odbornost příspěvku. Tentokrát je však jejich význam z textu patrný – *i jistý segment dnešní korpusové lingvistiky proklamuje své přesvědčení, a sice „Leave the language alone, budiž nám dovolen toliko bezhodnotový popis“*. (s. 77), *volbu mezi pojetím leave a do not leave je třeba usměrnit k rovnováze zdůrazněním potřeby toho druhého...* (s. 77).

Na druhé straně však toto vysoce intelektualizované a stylově neutrální vyjadřování zastiňují výrazy, které jsou ve vědeckém diskurzu chápány jako expresivní a čtenáři jsou známé spíše z běžné mluvy. V oblasti lexika tedy vedle sebe koexistují dvě různé tendence, přičemž výsledkem první z nich je percepčně složitější lexikum výrazně intelektuálního rázu, druhé z nich pak výrazivo, které se přibližuje běžné komunikaci, tedy rozvolňuje „strnulou“ oblast lexika. To je jedním z dalších důkazů autorovy orientace na čtenáře. Máme zde na mysli následující rétorické figury, jejichž důsledkem je čtenářsky zajímavější text:

- frazeologická vyjádření: *aby mluvil/psal jak mu zobák narost* (s. 70), *v souvislosti s jazykem se říká, jak jim zobák narost* (s. 76)
- obrazná vyjádření či přirovnání: *„chybičky se vloudily“* (s. 72), *bludný kruh* (s. 72), *kteří by takového sociologa, řečeno slušně, odkázali do patřičných mezí* (s. 75), *nejprve zmapujeme všelike rytmičné vrtění, které na tanečních parketech předvádějí lidé podle toho, jak jim narostly nohy* (s. 76), *kdyby se kultivovaný jazyk dal nakrájet „jedním nožem“* (s. 79), *formou tabulky bijící do očí* (s. 79), *máme poměrně čerstvé příklady* (s. 80), viz také odstavec (s. 76), ve kterém autor metaforicky spojuje lingvistickou problematiku s učením se společenského tance – argentinského tanga
- ustrnulé příslovce: *skrže adjektivum patřičný nám do hry volky nevolky vstupuje vědomí hodnot* (s. 75)
- slovní hříčky založené na oxymoru: *aby nás vystavil svévoli jazykově bezstarostných starostí* (s. 71), *příp. taková shoda-neshoda* (s. 72)

- opakování zesilující význam: *odpověď* „*může se tak i tak i tak*“ (s. 70), *přestaňme se bát označovat chyby za chyby* (s. 72), *vždycky bylo a vždycky bude* (s. 73), *...konstatování, že ne všechno uzuální - [...] – je systémové. (Platí samozřejmě i naopak, že ne všechno systémové je uzuální, [...], že ne všechno, co bychom vyvodili ze systému, skutečně žije v úzu.)* (s. 73)
- expresivní výrazy: *snahy pospisovňovat* (s. 78), *zmasovění psané komunikace* (s. 78), *tlacháním s vrstevníky a brouzdáním po netu* (s. 78)

Velice ojediněle se autor snaží expresivitu výrazu „omluvit“ uvozovkami (podrobněji viz dále). V jedné formulaci se pak J. Šimandl snaží expresivitu oslabit verbálně – *právníci, kteří by takového sociologa, řečeno slušně, odkázali do patřičných mezí* (s. 75; zvýraznila autorka DP).

Objevují se také výrazy, které jsou vysoce frekventované zejména v běžné mluvě mladších lidí jako *facebook* (s. 68), *netu* (s. 78). Autor se tedy snaží využívat také tzv. **módní lexikum**.

Podobně jako u J. Hoffmannové se u J. Šimandla **sekundární předložky** vyskytují minimálně. V celkem rozsáhlém textu najdeme pouze šest sekundárních předložek, z nichž má největší zastoupení předložka *na základě* (s. 71, 75, 79), dále pak po jedné předložka *v souvislosti s* (s. 76), *na rozdíl od* (s. 78) a *ve smyslu* (s. 68). Analýza výzkumného vzorku textů tedy ukázala, že sekundární předložky jsou typické spíše pro texty tradiční než pro texty současné.

Co se týče prostředků vyjadřujících **modalitu** sdělení, objevují se u J. Šimandla výrazy **modality voluntativní** vyjadřující:

- modální význam nutnosti/nenutnosti: *je třeba vzít v potaz* (s. 71), *detekce se nutně musí dít* (s. 71), *je však nutné* (s. 73), *je [...] zapotřebí* (s. 75), *je třeba usměrnit* (s. 77), *nemusíme čekat* (s. 69), *není nutné měřit* (s. 74), *není důvod přestat* (s. 78),
- modální význam možnosti/nemožnosti: *lze čekat* (s. 66), *můžeme pozorovat* (s. 69), *nelze v duchu LLA ani nastolit* (s. 70), *lze objektivně zjistit* (s. 78), *nelze sledovat* (s. 67), *nedá se odečítat* (s. 80)

Své zastoupení mají také prostředky **modality epistémické**, které vyjadřují:

- autorovo přesvědčení o pravdivosti tvrzení: *je však zjevné, že...* (s. 68), *nesporné je například to* (s. 70), *nesporné dále je...* (s. 70), *co se však jeví jako nepochybné, je*

*existence chyb* (s. 72), *bezpochyby za použití šablon* (s. 72), *platí samozřejmě i naopak* (s. 73), *čtenář si jistě doplní* (s. 76)

- oslabené autorovo přesvědčení o pravdivosti tvrzení: *není vždy jasné* (s. 66), *vzniklá pravděpodobně* (s. 66), *takové pojetí je, bylo a nejspíš zůstane* (s. 70)

Celkově lze tedy říci, že **stupeň modalizovanosti** příspěvku je **relativně vysoký**, podobně jako tomu bylo u tradičního textu J. Kořenského.

Zanedbatelný je u J. Šimandla stejně jako u předchozích textů výskyt **multiverbizovaných pojmenování**. Jako příklad můžeme uvést spojení *popis bude vypracován* (s. 71) // *bude popsáno* či *detekce se děje* (s. 71) // *se detekuje*.

Vzhledem k tomu, že analyzovaná studie je mnohem rozsáhlejší než první tři zkoumané texty, pravděpodobně bychom očekávali, že u J. Šimandla se výrazně projeví rys **opakování** (nepočítaje výše zmíněný typ rétorické figury). Při důkladném čtení však zjistíme, že J. Šimandl opakuje stejné výrazy či formulace **méně** než např. J. Kořenský ve svém značně kratším příspěvku (viz pododdíl 5.2.2.3). K více opakováním výrazům patří tvary slovesa *zaznamenat* – *kolísání nezaznamenal* (s. 67), *zaznamenáme různé výslovnosti* (s. 69), *zaznamenáme genitiv* (s. 69), *zaznamenali bychom* (s. 70), *zaznamenáme adjektivum* (s. 70), *zaznamenáme třeba* (s. 72) apod. Frekventovaněji užívaná substantiva jsou pak především klíčová slova.

### 5.4.3 Hledisko kompoziční výstavby

Článek J. Šimandla představuje po kompoziční stránce velice propracovaný celek. Že tomu tak skutečně je, dokážeme v již zavedených bodech v rámci tohoto hlediska.

#### 5.4.3.1 Horizontální členění textu

Samotný J. Šimandl svůj příspěvek uvádí jako případovou studii, která je „rozvinuta do jistého manifestu nebo výzvy k diskusi o axiologických principech v gramatice založené na korpusu“ (s. 65). Nejedná se tedy jen o zamyšlení autora nad vybraným problémem, ale také o explicitně formulovanou výzvu ke čtenářům v podobě rozsáhlejšího uceleného **článku**.

Na rozdíl od zde zkoumaných tradičních vědeckých textů lze shledat příspěvek J. Šimandla jako **přehledný a výrazně členěný** text. Čtenář na první pohled rozpozná úvodní i závěrečné partie vědeckého článku, neboť jsou jasně vyděleny, přestože nejsou opatřeny označením „úvod“ a „závěr“. Vnitřně je pak dále text členěn na menší tematické úseky, které J. Šimandl nazývá „části“. Nejmenšími výstavbovými jednotkami jsou jako u všech dosud analyzovaných textů odstavce, mezi které jsou kvůli zvýšení přehlednosti kladeny mezery.

Výrazně propracovanou horizontální linii textu dokládá také **abstrakt**, který, jak říká S. Čmejrková (1999, s. 72), je stručným shrnutím obsahu a představuje velice důležitou složku vědeckých textů. Obvykle bývá psán v angličtině, případně v angličtině i češtině. Jeho přítomnost ve vědeckých textech můžeme chápat jako snahu vzbudit zájem o zkoumanou problematiku také na poli mezinárodním, neboť podle abstraktů jsou např. vybírány a zařazovány referáty na kongresy či konference (Čmejrková a kol., 1999, s. 72–73). Příspěvek obsahuje také **seznam literatury** na konci textu, který je dnes již jako formálně osamostatněný celek téměř nedílnou součástí vědeckých příspěvků, což má souvislost se změnou normy ve většině časopisů v průběhu posledních desetiletí, kdy lze zaznamenat přechod od odkazování na zdroje v poznámkách pod čarou k uvádění použité literatury v seznamu za příspěvkem. Povinnou součástí příspěvků v periodiku *Korpus – gramatika – axiologie* není však jen seznam literatury, ale také již zmíněný abstrakt (viz přílohu č. 5).

Obzvláště bohatý je Šimandlův text na **sít' orientátorů**. Tu podporují jednak výrazy odkazující časově – např. *yní krátce* (s. 66), *než přikročíme k* (s. 68), *první, co je třeba vzít v potaz* (s. 71), *vnitřní rozpory opět nechme nyní stranou* (s. 75), jednak výrazy odkazující místně – např. *viz níže* (s. 67), *tady začíná náš lingvistický případ* (s. 67), *nás zde kvalita tohoto prvotního textu zajímá* (s. 68), *viz příslušnou pasáž části 4* (s. 70), *jak je nastíněno ob odstavce výše* (s. 71), *srov. také pozn. 6* (s. 72), *viz (2)* (s. 73), *srov. pozn. 12* (s. 74), *viz údaje ke jménu Kmetiněves v části 1* (s. 78), *žijí v danostech nastíněných v předchozím odstavci* (s. 78), *srov. výše* (s. 78). Funkci orientátoru usnadňujícího porozumění plní také spojení *jinak řečeno* (s. 68).

Autor také nešetří **metatextovými prostředky** explicitně vyjadřujícími kroky uvažování a postupování – např. *sepíšeme a kvantifikujeme všechno, co jsme v Ú/K našli, čili uvedeme...* (s. 69), *zhodnotíme nyní jevy A-C* (s. 74), *připomeňme okolnosti, v nichž a navzdory nimž budeme o axiologicky ukotvený popis usilovat* (s. 77).

Lepší orientaci v textu také napomáhají zmíněné **mezititulky** neboli nadpisy jednotlivých částí textu, jež shrnují náplň nadcházejícího úseku textu. Komentář si zaslouží rovněž hlavní titulek, který podobně jako u J. Hoffmannové můžeme shledat jako progresivní, přičemž ho můžeme rozdělit na dvě části. První část titulku *Případ Kmetiněves* představuje běžně ve vědeckých textech užívanou jmennou frázi v 1. pádě, která zároveň čtenáři slůvkem *případ* napovídá, že půjde o případovou studii. Druhá část titulku za dvojtečkou, ve které se obvykle autoři snaží téma zpřesnit, *Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?* je zajímavá hned z několika aspektů. Jednak se v něm mísí **dva** různé

**jazykové kódy** – čeština a angličtina, jednak je druhá část titulku formulována jako **řečnická otázka**, kterou se autor snaží u čtenáře vzbudit zájem o přečtení textu. V neposlední řadě nelze říci, že by druhá část titulku upřesňovala či čtenáři obsahově přibližovala náplň textu. Do jisté míry je stejně jako u J. Hoffmannové titulek tedy sémanticky neprůhledný, aby více podnítil čtenářovu zvědavost.

Celkově můžeme prohlásit, že text J. Šimandla je velice důsledně propracován z hlediska horizontálního členění textu.

#### 5.4.3.2 Vertikální členění textu

Studie J. Šimandla je důsledně hierarchizovaná nejen v rovině horizontální, ale, jak uvidíme, také po stránce vertikální.

Z doplňujícího textu se opět výrazně uplatňují **příklady**, které se (podle zvyklosti psané kurzívou) vyskytují v následující formální podobě:

- v kulatých závorkách: (*Milčeves: Milkova/Milcova/milcova ves*) (s. 66), (*např. Ctiněves*) (s. 66), (*ctiněveský; šestislabičné otročiněveský*) (s. 66), (*podobně jako u jmen Botič, Štefánikův most*) (s. 67)
- jako samostatný odstavec mezi hlavním textem (pouze 1 případ):  
*Lichoceves, Libčeves, Budčeves, Radičeves, Miličeves, Stehelčeves, Milčeves, Vlčeves/Vlčoves, Hovorčeves, Hněvčeves/Hněvčoves, Nemyčeves, Vítějeves, Hostějeves* atd. (s. 66)
- jako součást věty: *bezproblémové podoby jeviněveský, uhříněveský, kmetiněveský* (s. 66), *např. s. 95 hepatitida i hepatitída* (s. 69), *...nebo ted', ted'ka<sup>29</sup>, ted'ko, ted'ky, ted'kon, ted'konc, ted'kom...* (s. 77)
- jako poznámka pod čarou: <sup>2</sup> *...neuvádím Olivou vyznačené lidové podoby, např. Jeněves (pro Jeviněves), Ouřinoves (pro Uhříněves), Kmetňoves, a nezapočítal jsem jméno Ládvěs* (s. 66), <sup>32</sup> *Např. uběhlo tich pět let, vývar bez tich mas, do tich Alp, přehršle tich řemeslníků, různý druhy tich genů.* (s. 79)

Nemálo také autor využívá **poznámky pod čarou**. Vedle uvádění příkladů v nich J. Šimandl cituje z využitě literatury (s. 73, 76), ve velké většině v nich pak dále komentuje či rozvádí informace uvedené v hlavním textu (s. 66–80). I v nich autor někdy volí takové obraty, které rozhodně nelze nazvat jako stylově neutrální: a) obrazné vyjádření – např. *zejména v baroku čeština obrostla bujně tvořenými sekundárními imperfektivy* (s. 73); b) vyjádření s expresivními obraty – např. *Světový hit, ve kterém jakýsi pořez pořvává*

*rockersky nakvašeně na učitele Hey! Teacher! Leave the kids alone! a dětičky se od něho ochotně učí heslo i vulgární angličtinu we don't need no education [edjukajšn], vznikl bezpečně později, ale vyšel z téže líně hodnot.* (s. 77).

Doplňující text dále tvoří seznam literatury skládající se z **bibliografických citací** odpovídajících příslušné citační normě.

K přehlednému vertikálnímu třídění přispívají **odkazy**, a to **číselné** (1–6), které autor užívá pro nadpisy jednotlivých částí textu, a v podobě velkých písmen (A–C) ve druhé části článku nazvané *Jevy zaznamenané letos v úzu*. Snadnější orientaci v textu podporuje také **číselné řazení výčtu** ve čtvrtém úseku příspěvku *Přístup zohledňující axiologii*. Dodejme, že toto členění je v plné kompetenci autora a není po autorech vyžadováno, pouze jim je doporučováno (viz přílohu č. 4).

#### 5.4.3.3 Grafické uspořádání textu

Z grafického hlediska stojí za povšimnutí užívání **zkratk** *Ú/K* a *LLA* vyskytujících se téměř v celém textu. Vzhledem k tomu, že autor používá právě pouze tyto dvě zkratky, nedochází u čtenáře k problémům s percepcí, neboť jejich význam je schopen si snadno zapamatovat.

Dále zmíníme **uvozovky**, které se vedle bezpříznakových formulací přímé řeči vyskytují rovněž i u výrazů, jejichž pozice mimo stylovou neutralitu si je autor dobře vědom – např. *výsledek je „takový, jaký je“, neboť „chybičky se vloudily“* (s. 72), *nakrájet „jedním nožem“* (s. 79). Přestože, jak jsme uvedli výše, se v textu nachází takových formulací více, najdeme uvozovky pouze v těchto třech případech. Dále se uvozovky vyskytují u výrazů, které autor v daném kontextu myslí spíše obrazně – např. *nehledě na starobylost „šizení“* (s. 74), *do sfér, kde je s „mateřštinou“ načerpanou hovory v kuchyni, tlacháním s vrstevníky a...* (s. 78), nebo se jedná o neobvykle ustrojené slovo – např. *„superměkká“ varianta* (s. 67), *apeluje spíš na plauzibilitu než na „přeměřitelnost“* (s. 80).

Pokud jde o **písmo**, vyskytuje se v textu písmo standardní, tučné a kurzíva. **Standardní** písmo je charakteristické pro text základní, **tučné** písmo pak pro nadpisy. Ve více funkcích se uplatňuje **kurzíva**. V první řadě ji autor využívá pro uvádění příkladů, které tak lze snadno odlišit od základního textu. Dále ji využívá i v textu základním – a) k vyznačení konkrétních tvarů slov, jako např. nad podobou *kmetiněveská* (s. 67), frekvence adjektiva *kmetiněveský* v podobě *kmetiněvská* (s. 69), adjektivum *vamberecká krajka* (s. 70), latinsky *culturam* (s. 76); b) pro vlastní jména, jako např. severovýchodní výspu tvoří *Chotiněves* a *Tetčiněves* (s. 66), petice pojmenována *Kmetiněvská výzva* (s. 67),

k místnímu jménu *Spytihněv* (s. 72); c) k citování z dokumentu/pramenu, jako např. *Kmetiněvská výzva* (s. 68). Doplňme, že autorovi nejsou ze strany redakce diktovány ohledně užití tučného písma nebo kurzívy tak přísné požadavky jako v případě *Naší řeči* a *Slova a slovesnosti* (viz výše). Proto lze tvrdit, že autor by mohl častěji použít tučné písmo, které by čtenáři signalizovalo důležitost vybraného sdělení. Pro **velikost písma** platí totéž, co pro dosud analyzované texty (viz např. pododdíl 5.1.3.3)

#### 5.4.3.4 Prostředky podporující kohéznost textu

Na soudržnosti textu se opět z **deiktických slov** (v celkovém počtu 56) významně podílejí zájmena a zájmenná příslovce. Zájmena (ukazovací) se přitom jako konektory uplatňují v padesáti případech – a) v kontextové deixi, jako např. *ten byl po vyšetřování* (s. 66), *ta by v období* (s. 70), *tím vznikne popis jazyka* (72); nebo b) v pozici shodného atributu, jako např. *tato jména* (s. 66), *tyto úkazy* (s. 68), *kvalita tohoto prvotního textu* (s. 68), *tímto způsobem* (s. 69), *takové pojetí* (s. 73), *tuto zásadní [...] informaci* (s. 74), *tyto projevy* (s. 74). Zájmenná příslovce pak najdeme pouze v šesti případech, jako např. *tady začíná...* (s. 67), *takto nazvaný dokument* (s. 67), *tam nás přístup LLA osvobozuje* (s. 71). Průměrně tedy příspěvek J. Šimandla obsahuje 4,4 deiktických výrazů na stránku, což je stejně jako u J. Hoffmannové vyšší hodnota než u textů tradičních. Text se tedy vyznačuje **vyšším stupněm deixe**.

Na kohéznosti textu se také významně podílejí **částice**, které rozvolňují „sevržené“ sdělení. Největší zastoupení má částice *třeba* – např. *třeba jako integrál* (s. 71), *říkejme mu třeba hamartologie* (s. 71), *zaznamenáme třeba v...* (s. 72), *přece* – např. *argumentovat, že přece nejsme...* (s. 70), *aspoň* – např. *...nebo aspoň nepřinášejí nic nového* (s. 77), *ale komunikujeme – aspoň ústně – smíšeným kódem* (s. 77).

#### 5.4.4 Hledisko spisovnosti a formálnosti textu

U textu J. Šimandla můžeme vypozařovat pronikání novodobých stylových tendencí také v rámci posledního zkoumaného hlediska. V několika případech je totiž v analyzované případové studii **narušena spisovnost** jakožto jeden ze základních konstitutivních faktorů vědeckého stylu. Konkrétně se jedná o užití slovesných tvarů *narost* (s. 70, 76) a *nedorost* (s. 70) bez koncového *-l*, které takto J. Šimandl použil z důvodu, že jde o ustálenou podobu fráze a následný rým. Dále se jedná o částici *prostě* ve spojení *prostě proto* (s. 75), které je nám jistě dobře známé z běžné komunikace. Při čtení tohoto textu jsme tedy svědky kontaktu

vědeckého stylu se stylem prostěsdělovacím. Zachování těchto tvarů v textu můžeme přisoudit autorem zamýšlené autentičnosti sdělení.

S ne kompletně spisovným textem souvisí také **snížená formálnost** Šimandlova příspěvku. Té je dosaženo několika způsoby. Jednak právě zmíněnými nespisovnými tvary, dále také volbou lexika (viz pododdíl 5.4.2.3) – obraznými či expresivními vyjádřeními a dalšími specifickými rétorickými figurami.

Souhrnně můžeme tuto tendenci chápat jako projev autorovy snahy přiblížit text čtenáři tak, že čtenáři jsou předložena exaktně zjištěná fakta, avšak jsou podána zajímavou formou.

## Závěr

V této diplomové práci byla provedena analýza a následná vzájemná komparace čtyř vybraných studií, jež rovnoměrně reprezentovaly tradiční a současné české vědecké texty. Z textů tradičních byly konkrétně zkoumány studie od A. Macurové a J. Kořenského, z textů současných pak příspěvky od J. Hoffmannové a J. Šimandla. Na základě výsledků této analýzy můžeme nyní zodpovědět stanovené výzkumné otázky a pokusit se tak formulovat stylové tendence projevující se v současných vědeckých komunikátech. Dovolím si zde upozornit, že níže definované tendence nelze v plném rozsahu vztáhnout na celý současný domácí vědecký diskurz (jako je to možné v případě analyzovaných textů), neboť v současných vědeckých textech se tyto tendence odrážejí v různé míře.

Na první dvě otázky *V jakých jazykových rovinách podléhají české vědecké texty trendu anglosaského vyjadřování?* a *Do jaké míry jsou stylové rysy tradičních vědeckých textů v rámci zkoumaných jazykových rovin na ústupu a do jaké míry jsou zachovány? Které to jsou?* můžeme odpovědět následovně: Analýza morfologické jazykové roviny ukázala, že v současných vědeckých textech zřetelně ubývají adjektiva, méně pak substantiva, a naopak přibývají verba, přičemž u sloves se projevil zvyšující se podíl aktiva, jenž jistě také souvisí s preferencí jednoduchých slovesných tvarů v predikátech. Právě tyto rysy lze přisoudit vlivu anglosaského vědeckého stylu, pro který je vyšší frekvence sloves a výrazná dominance aktiva typická. Souhrnně tuto tendenci můžeme nazvat jako **tendenci k dynamickému vyjadřování**. Působení anglosaského stylu neunikla ani kategorie osoby, ve které se zřetelněji než u tradičních textů uplatňuje 1. osoba singuláru či 2. osoba plurálu. Naopak odchylky nebyly zaznamenány u kategorie pádu (s rozdílem ustoupení od knižních rysů zjištěných u tradičních textů), u kategorie času, kde je stále za základní a stylově neutrální čas považován přezens, a u kategorie způsobu, ve které beze změny zůstává primárním modelem indikativ. V rovině syntaktické jsme již tolik novodobých projevů nezaznamenali, nicméně i v té lze spatřit pronikání anglosaských norem. Konkrétně máme na mysli **tendenci ke zkracování vět**, která zvolna narušuje stále výrazný rys užívání delších a rozvitých vět. Dále již současné vědecké texty víceméně zachovávají charakter vědeckých textů tradičních s četnými syntaktickými kondenzacemi, výrazně převládající hypotaxí a širokým repertoárem spojek se stále se uplatňujícími spojovacími výrazy knižního charakteru. Dominantní postavení si také stále udržují věty oznamovací s komunikační funkcí prostě sdělnou. Pokud jde o lexikum, projevil se zřetelný úbytek sekundárních předložek a multiverbizovaných pojmenování, což můžeme chápat jako další projev zmíněné **tendence k dynamickému**

**vyjadřování.** Zaznamenáno bylo také kolísání v užívání modálních prostředků, které se u J. Šimandla vyskytují stále relativně hojně, nicméně u J. Hoffmannové mají velice nízké zastoupení. Jak pro terminologii tradiční, tak současnou jsou charakteristické cizojazyčné termíny, které v menší míře autoři také vysvětlují. Více se již v jazykových rovinách zkoumaných textů anglosaské normy neprojevily. Z těchto výsledků je tedy patrný jak anglosaský vliv, tak respekt k domácí tradici.

Jako třetí jsme formulovali otázku *Jak se české vědecké texty mění z hlediska srozumitelnosti v užším smyslu v závislosti na pronikání anglosaských norem? Jakými prostředky se zvýšení srozumitelnosti dosahuje?*; s ní je úzce spojena také čtvrtá otázka *Mění se v současných vědeckých textech role autora? Pokud ano, jak?* Zde přinesla analýza současných textů zajímavé výsledky. Při zkoumání hlediska srozumitelnosti v užším smyslu se vliv anglosaského intelektuálního stylu projevil v rámci vnitrotextové komunikace autor – čtenář. Analýza prokázala zvýšený nárůst prostředků, kterými autor dosahuje interakce se čtenářem a navazuje s ním kontakt. Souhrnně tuto tendenci můžeme nazvat jako **tendenci ke kooperaci autorského a čtenářského subjektu**. Vedle implicitně dosahované interakce inkluzivním plurálem či imperativem v 1. osobě plurálu (dobře známým i z tradičních textů) se tato tendence projevuje zejména frekventovaněji využívanými řečnickými otázkami a formulacemi ve 2. osobě plurálu, tj. explicitním kontaktováním čtenáře. Kromě takto realizovaného přímého oslovení se v současných vědeckých textech objevilo také oslovení nepřímé pomocí výrazu „čtenář“. Právě oslovení vnímatele textu patří k výrazným rysům anglosaského stylu, jímž se dosahuje kontaktovosti. Analýza také dokázala, že se v současných textech, ač pomalým tempem, proměňuje role autorského subjektu, a to frekventovaněji užívanou 1. osobou singuláru, kterou autor dává čtenáři najevo svou plnou odpovědnost za svá tvrzení. Tuto tendenci, kdy se autor výrazně orientuje na čtenáře, můžeme označit jako **tendenci k zesílené prezenci autorského subjektu**.

Pátá otázka se již týkala kompozice a ptali jsme se v ní *Jak se projevuje vliv anglosaských norem v textové a kompoziční výstavbě českých vědeckých textů? Jak se mění forma?* Po kompoziční stránce je u současných textů velice patrná **tendence k usnadnění čtenářovy percepce textu**. Ta se výrazně projevila v horizontálním členění důslednějším užíváním sítě orientátorů a metatextových prostředků. Také prostřednictvím vertikální roviny se autoři snaží čtenáři usnadnit orientaci, a to užíváním číselného třídění či mezititulků. Větší propracovanost se prokázala i u grafického třídění textu, nicméně zde je třeba závěry činit opatrně, neboť jak jsme zmiňovali, grafické uspořádání textů silně ovlivňují normy daných

časopisů. V neposlední řadě percepci čtenáři usnadňuje vyšší kohéznost, jíž autoři dosahují frekventovaněji užívanými deiktickými výrazy a různými typy částic. Celkově tedy forma směřuje k větší přehlednosti.

Zajímavé závěry přináší také odpověď na šestou otázku *V jakých dalších aspektech lze současnou vědeckou komunikaci považovat za inovativní?* Vysokou míru inovace bezpochyby prokázala oblast lexika. Tradiční stylově neutrální lexikum je v současných vědeckých textech zřetelně narušováno vrstvou výrazů expresivní povahy. Ukázalo se, že k těmto výrazům patří různé rétorické figury, jako frazémy, obrazná vyjádření, různé typy přirovnání, slovní hříčky, opakování slov za účelem zesílení významu či ustálené výrazy pronikající z jiného stylu, zvláště z prostěsdělovacího či publicistického. Svě zastoupení mají také tzv. módní výrazy. Jistou míru inovace jsme zaznamenali také u titulků, u kterých autoři přecházejí od „strnulého“ způsobu titulkování k poutavým a zajímavě formulovaným, ač mnohdy sémanticky neprůhledným titulům. Souhrnně můžeme jmenované projevy nazvat jako **tendenci popularizační**. Ta způsobuje, že texty jsou více čtenářsky atraktivní a čtivé, což zároveň znamená, že vědecký styl se přibližuje čtenáři. S volbou těchto obrátů pak také souvisí **tendence ke snižující se formálnosti**.

Na předposlední otázku *Působí některé stylové tendence v současné vědecké komunikaci protichůdně?* můžeme odpovědět, že ano, což jsme již naznačili i během samotné analýzy. Konkrétně se jedná o tendenci v užívání komentářových a „dovysvětlujících“ prvků za účelem doplnění sdělení či eliminování čtenářovy neznalosti, která se prokázala jak v tradičních, tak současných vědeckých textech a tendenci ke zkracování vět, jejímuž prosazení užívání těchto prvků do jisté míry brání.

Poslední otázka, jež je do jisté míry otázkou úvahy, pak zněla *Je charakter současných vědeckých textů spíše anglosaský nebo spíše teutonský?* V části, ve které jsme analyzovali vědecké texty tradiční, se potvrdily rysy, kterými vědecký styl vymezovala Pražská lingvistická škola. Z analýzy současných vědeckých textů je naopak jasné, že tento původní, řekněme konzervativní, charakter vědeckého stylu již dnes v některých aspektech není zcela aktuální. Dovolím si tedy tvrdit, že v současnosti se vědecký styl nachází někde na pomezí mezi intelektuálním stylem teutonským a anglosaským.

Všechny uvedené tendence přitom můžeme chápat pouze jako dílčí a souhrnně je můžeme označit jako projev dominantní **tendence obratu ke čtenáři** neboli **tendence orientace na čtenáře** uplatňující se jak napříč všemi zkoumanými rovinami, tak i v kompoziční výstavbě.

Celkově je z výsledků této práce velice zřetelné, že vědecký styl podléhá výrazným změnám. Ty dle mého názoru nelze přisoudit pouze vlivu anglosaských norem vědeckého vyjadřování, ale také kontaktu s jinými funkčními styly a v neposlední řadě také originalitě a kreativitě vlastního autorova stylu. Vzhledem k tomu, že vliv angličtiny jako základního jazyka nadnárodní vědecké komunikace sílí, a je tedy prakticky nemožné se mu vyhnout, předpokládám, že do budoucna se v českém vědeckém stylu bude etablovat stále více zvyklostí přejatých po vzoru anglosaského vědeckého vyjadřování. Z tohoto důvodu bude jistě zajímavé nadále vědecké texty sledovat a vyhledávat další tendence ukotvující se v našich domácích vědeckých textech, neboť vývoj vědeckého stylu jistě nelze považovat za ukončený proces.

Nakonec bych chtěla říci, že pokládám za důležité, že tato diplomová práce ukázala, že kreativní způsob psaní a vyjadřování na jedné straně nebrání vysoké vědecké prestiži textu na straně druhé.

## **Prameny**

HOFFMANNOVÁ, Jana, 1998. Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin? (K anotacím filmů v televizních programech). *Naše řeč*, roč. 81, č. 4, s. 197–201.

KOŘENSKÝ, Jan, 1971. K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa. *Slovo a slovesnost*, roč. 32, č. 3, s. 208–216.

MACUROVÁ, Alena, 1984. Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze. *Naše řeč*, roč. 67, č. 4, s. 179–184.

ŠIMANDL, Josef, 2010. Příklad Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?. *Korpus – gramatika – axiologie*, roč. 1, č. 2, s. 65–82.

## Seznam použité literatury

### Tištěné zdroje

BARTŮŇKOVÁ, Jana a Alena ZACHOVÁ, 1995. Od textu k hypertextu. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 22. – 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, s. 202–207. ISBN 80-85899-02-7.

CLYNE, Michael, 1987. Cultural differences in the organization of academic texts: English and German. *Journal of Pragmatics*, roč. 11, č. 2, s. 211–247.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008. *Současná stylistika*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČMEJRKOVÁ, Světlá, Jindra SVĚTLÁ a František DANEŠ, 1999. *Jak napsat odborný text*. 1. vydání. Praha: Leda, 255 s. ISBN 80-85927-69-1.

DANEŠ, František, Jarmila BACHMANNOVÁ, Světlá ČMEJRKOVÁ a Marie KRČMOVÁ, 1997. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. 1. vydání. Praha: Academia, 292 s. ISBN 80-200-0617-6.

FILIPEC, Josef, 1955. Rozbor odborného stylu a jeho vnitřní diferenciaci. *Slovo a slovesnost*, roč. 16, č. 1, s. 37–52.

GALTUNG, Johan, 1981. Structure, culture and intellectual style: An essay comparing saxon, teutonic, gallic and nipponic approaches. *Social Science Information*, roč. 20, č. 6, s. 817–856.

HAVRÁNEK, Bohuslav, 1932. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 32–84.

JEDLIČKA, Alois, 1969. Vývojová dynamika současné spisovné češtiny. *Naše řeč*, roč. 52, č. 2–3, s. 79–94.

JELÍNEK, Milan, 1955. Odborný styl. *Slovo a slovesnost*, roč. 16, č. 1, s. 25–37.

JELÍNEK, Milan, 1963. Syntaktické tendence odborného stylu. *Československý terminologický časopis*, roč. 2, č. 2, s. 65–84.

KOMÁREK, Miroslav, 1978. Sémantická struktura deiktických slov v češtině. *Slovo a slovesnost*, roč. 39, č. 1, s. 5–14.

KRAUS, Jiří, 1977. On classifying rhetorical genres. *Linguistica generalia*, roč. 2, s. 125–136.

KRAUS, Jiří, 1994. K současným vývojovým proměnám vědeckého a odborného vyjadřování. *Naše řeč*, roč. 77, č. 1, s. 14–19.

MACHOVÁ, Svatava, 1995. Terminografie. In: *Manuál lexikografie*. Jinočany: H & H, s. 137–157. ISBN 80-85787-23-7.

MAREŠ, Petr, 2007. Některé vývojové tendence současné češtiny. In: *Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 37–47. ISBN 978-80-86642-45-1.

MAREŠ, Petr, 2013. Podoby českého vědeckého stylu. In: *Přednášky z 56. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 45–56. ISBN 978-80-7308-458-5.

MATHESIUS, Vilém, 1982. Jazykozpytné poznámky k řečnické výstavbě souvislého výkladu. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, s. 186–203.

MISTRÍK, Jozef, 1985. *Štylistika*. 1. vydání. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 584 s.

REDAKCE ČASOPISU, 2010. Pokyny pro autory. *Korpus – gramatika – axiologie*, roč. 1, č. 2, s. 106–107.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga, 2005. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: několik zásad pro začátečníky*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 209 s. ISBN 80-86429-40-7.

## **Internetové zdroje**

BOBÁKOVÁ, Hanne-Lore, 2011. Vědecká komunikace v kontextu kultur. In: *Symposium Sychrov 2011: Komunikace ve vědě a výzkumu* [online]. 18. 5. 2011. [cit. 2013-03-08], s. 1–21. Dostupné z: <http://symposiumsychrov.cz/wp-content/uploads/2011/05/Bobakova.pdf>.

REDAKCE ČASOPISU. Pokyny pro autory. In: *Naše řeč* [online]. Bez data. [cit. 2013-07-03]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/index.php?id=8>.

REDAKCE ČASOPISU. Pokyny pro autory. In: *Slovo a slovesnost* [online]. Bez data. [cit. 2013-06-04]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/index.php?id=5>.

## Seznam příloh

**Příloha č. 1** – A. Macurová: Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze

**Příloha č. 2** – J. Kořenský: K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa

**Příloha č. 3** – J. Hoffmannová: Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin? (K anotacím filmů v televizních programech)

**Příloha č. 4** – J. Šimandl: Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?

**Příloha č. 5** – Pokyny pro autory periodika *Korpus – gramatika – axiologie*

A. Macurová: Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze

náme ji však ke slovenskému základu, a to i tehdy, vznikají-li na švu neobvyklé hláskové skupiny. Slovenská místní jména se při skloňování zařazují k jednotlivým českým vzorům většinou podle zakončení a podle způsobu skloňování.

ALENA MACUROVÁ

## Postoje k jazyku stylizované v umělecké próze

(Na materiále jedné Nerudovy povídky)

V současné teorii jazykové kultury zaujímají postoje uživatelů k jazyku (také k řečové praxi a praxi dorozumívací vůbec) důležité místo. Dokládá to např. sborník *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*:<sup>1</sup> problematiky postojů (také postojů k péči o jazyk) se dotýká celkem sedm příspěvků; v jednom referátu je podán její obsáhlý a vyčerpávající výklad.<sup>2</sup>

O postojích, jež provázely vznik a celý proces utváření českého spisovného jazyka, svědčí četné historicky doložené výroky vědců, spisovatelů, kulturních aj. činitelů, jež se na procesu utváření spisovného jazyka aktivně podíleli.<sup>3</sup> Ať jsou takto explicitně formulované postoje v jakémkoli vztahu se skutečným jazykovým chováním svých autorů, mají nesporně svou historickou cenu.

Postoje k jazyku se utvářejí i v umělecké literatuře, zvl. v těch uměleckých dílech, v nichž komunikační jevy mají vůbec důležité místo a funkci. Vnitřní komunikační ustrojení literárního díla je ovšem slo-

<sup>1</sup> *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*, Praha 1979.

<sup>2</sup> Srov. F. Daneš, *Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci*, in: *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*, Praha 1979, s. 79–91. Postoje se zde vymezují takto: „Postoji rozumíme — v běžném smyslu sociologickém — sklon nějaké osoby nebo skupiny osob či celého společenství dávat přednost jistým cílům a způsobům jednání a chování vůbec (a jiné odmítat); tímto sklonem jsou určovány responze osob (jejich skupin) na jednotlivé typy situací — v našem případě situací jazykových“ (s. 81).

<sup>3</sup> K tomu srov. např. A. Jedlička, *K otázce jazykové kultury v třicátých a čtyřicátých letech 19. stol.*, in: *Studie a práce lingvistické 1*, Praha 1954, s. 459–472; V. Macura, *Jazyk v jungmannovském projektu české kultury*, Česká literatura 1982, s. 303–310.

žitě: z komunikačního úhlu pohledu je literární dílo jako společenský znak tvořeno úhrnem složitě hierarchizovaných komunikačních situací a k nim příslušných komunikací; v sémantice základní komunikace primární se ztvárňují komunikace „nižších“ řádů, tj. komunikace sekundární, terciární atd.<sup>4</sup> Hierarchie komunikací ztvárněných v literárním díle a zprostředkující funkce komunikace vyššího řádu (já říkám, že někdo říká, že . . .), jež z této hierarchie vyplývá, umožňuje pak konfrontovat explicitní (verbalizované, tj. vyjádřené) postoje subjektů příslušných ke komunikacím „nižšího“ řádu (postav literárního díla) s jejich postoji implicitovanými, tj. s jejich „skutečným“<sup>5</sup> jazykovým chováním, s jejich řečovou dorozumívací praxí podanou prostřednictvím primární komunikace. Ukazuje se přitom, že často plní verbalizované postoje k jazyku (popř. k dorozumívání vůbec) i vlastní jazykové chování postav, jež se s verbalizovanými postoji shoduje (popř. neshoduje) v uměleckém celku specifické funkce.

Jedním z ústředních problémů, jež v této souvislosti vyvstávají v Nerudových *Povídkách malostranských* (dále PM),<sup>6</sup> je problém postojů ke dvěma odlišným jazykovým kódům v soudobé komunikační praxi užívaným — k češtině a němčině. Kódu němčiny, jeho užívání a zároveň i diferencovaných postojů k němčině a češtině je funkčně nejnapadněji využito v úvodní povídce souboru *Týden v tichém domě*.<sup>7</sup>

V sekundární, popř. terciární komunikaci (v komunikaci postav) zde němčina nese především funkci prestižního jazyka. Ta souvisí (d. cit. v pozn. 6, s. 2) se „sociálním hodnocením němčiny ve vztahu k češtině“ a s názorem, že „čeština neposkytuje takové výrazové možnosti jako němčina“.

Vyhraněně se postoje k češtině a němčině projevují v rozsáhlém se-

<sup>4</sup> K. Hausenblas — A. Macurová, *Stylizace komunikačních jevů v umělecké próze*, in: Československá slavistika, Praha 1983, s. 151—160.

<sup>5</sup> Stále je ovšem třeba mít na mysli, že v obou případech jde o stylizaci: explicitní verbalizované postoje i jazykové chování samo jsou prezentovány v rámci uměleckého textu.

<sup>6</sup> Na beletrii (Jirásek, Herrmann, Němcová) jako dokument jisté jazykové situace ukázal v šíře zaměřeném výkladu P. Trost. Srov. P. Trost, *Strídání kódů*, SaS 7, 1976, s. 1—3.

<sup>7</sup> Není to jistě náhodné: povídka vznikla v období (1867), kdy tyto problémy byly vycitovány nejnaléhavěji. Srov. odkaz v povídce *Figurky* (1877, tj. o deset let později): *Tenkrát bylo ještě všechno německé a mřiž se jmenoval „Hausliche Arzenei“* (M s. 235). Citováno podle J. Nerudy, *Povídky malostranské*, Praha 1952 (1. vyd. 78). K dobové situaci jazykové srov. B. Havránek, *Vývoj spisovného jazyka českého*, in: Československá vlastivěda, řada II, Spisovný jazyk český a slovenský, Praha 1936, s. 1—144, zvl. s. 110n.

sekundárním komunikátu, jenž tvoří VII. část povídky *Týden v tichém domě* a je označen titulem *Kousky zápisů praktikantových* (PM s. 48–55). Sekundárnost tohoto komunikátu (jeho autorství je přiřazeno postavě Václava Bavora) umožňuje v souvislosti s transpoziční<sup>8</sup> funkcí sekundární komunikace explicitně vyjádřit zhodnocení obecně sdílených postojů k oběma jazykovým kódům v soudobém komunikačním kontextu užívaným — češtině a němčině. Vyjadřuje-li pak sekundární komunikující postava, jíž je toto zhodnocení přiřazeno (Bavor jako autor *Zápisů*), zároveň i své postoje vlastní, od postojů obecně sdílených diametrálně odlišné, má to pro celkové významové ustrojení povídky nemalý dosah: jeho postoje k jazyku tvoří v kontrastu s postoji obecněji sdílenými základní sémantickou opozici *Zápisů*, zapojenou bezprostředně do sémantiky celé povídky a zprostředkovaně pak i do celku *Povídek malostranských*. Jednoznačně negativní sekundární interpretace *Zápisů* (jejich posouzení a výklad členy úřadu) se totiž nevztahuje pouze na jejich věcněobsahovou stránku (. . . *jsou prý tam věci strašlivé*, PM s. 47), ale i na jazyk, jehož je v nich užito (. . . *je to české a hanebně psáno*, PM s. 47).<sup>9</sup>

Bavor se ze skupiny subjektů sdílejících oficiálně vyžadované (viz pozn. 9) postoje k češtině a němčině<sup>10</sup> vyčleňuje (po zákazu mluvit česky v úřadě: *Já mluvím po česku dál a hlasitě, všichni se mne štítí*, PM s. 52) a mj. právě i na základě autorství *česky psaných Zápisů* (čeština zde funguje jako kód úřadu „cizí“) je sám obecně

<sup>8</sup> Spočívá v tom, že v rovině sekundární komunikace se vyjadřuje to, co je nevyjádřitelné v rovině komunikace primární (např. to, co je v rozporu se soudobými normami sociálními, zvl. ideologickými, normami literárními, jazykovými atp.), popř. vyjadřuje se v ní explicitně to, co je v rovině komunikace primární pouze implikováno (srov. d. cit. v pozn. 4).

<sup>9</sup> Negativní postoje představitelů a členů úřadu ke kódu *Zápisů* jsou určeny i „mocensky“ — srov. postoje k jazyku a vyjadřování vůbec vyslovené prezidentem úřadu: . . . *děláte slohem svým hanbu našemu úřadu u všech vyšších instancí . . . Pak ale je také vidět, že ani neumíte německy, a já vám řeknu, proč neumíte: protože znáte pořád a pořád česky! A proto zde mocí svého úřadu zapovídám, aby nikdo neodvážil se v úřadě slůvka po česku promluvit, i radím každému co přítel a představený, aby rovněž se choval i mimo úřad a aby hleděl pilným čtením sobě sloh svůj zlepšit*, PM s. 52.

<sup>10</sup> Srov. např. rozmluvu úředníků: . . . *Němčiny potřebujem a dost, jakpak bychom psali! A kdo chce děti nechat trochu franštiny naučit, dobře! . . . J Moje dcera by nepromluvila na ulici česky za žádnou cenu. Když se někdy zapomenu a na ulici na ni jen slovo česky promluví, hned se začervená a řekne mně, „Ale papá, ty na sebe pranic nehleď!“ . . . Ondyno jsem četl v novinách, že chtějí nalézt nějakou řeč universální. To je pitomost! Pánbůh by to ani nedovolil. / Ať se naučí každý německy a je to*, PM s. 53–54.

posuzován jako „cizí“, nežádoucí element úřadu. Proměnlivost atributu „cizí“ × „vlastní“ ve vztahu k Bavorovi na jedné straně (čeština — „vlastní“ × němčina — „cizí“) a zástupcům a členům úřadu na straně druhé (čeština — „cizí“ × němčina — „vlastní“) je základem budování opozice „cizí“ × „vlastní“ (typické ostatně pro *Povídky malostranské* jako celek) přímo v rámci Malé Strany samé, je prostředkem její vnitřní diferenciaci.

Ta se projevuje i ve vztahu ke komunikační činnosti jiných sekundárních účastníků komunikace: užití kódu němčiny je v jejich dorozumívací praxi demonstrací sociální nadřazenosti (srov. rodina domácích Ebra, dámy Bauerovy). I jejich řečová činnost je ovšem v tomto ohledu diferencována (srov. např. *Rozmluva se zapředla a vedla se hned česky, hned zas německy, podle vzletu*, PM s. 27) a sami sekundární účastníci komunikace spojují s užíváním němčiny především jisté „vyšší“ společenské funkce (např. obírání se verši, psaní do památníků, ušlechtilá společenská konverzace apod.).

Užití němčiny má ovšem i s tímto omezením signalizovat příslušnost jejích uživatelů k vyšší sociální vrstvě, než jsou vrstvy, které užívají pouze češtiny. Tato prestižní (sociálně reprezentativní) funkce jazyka je však zároveň charakterem německé konverzace samé zpochybňována. Dva souvislejší německy psané sekundární texty do Týdne zařazené, báseň Matyldina a pamětní lístek Kořínkův,<sup>11</sup> tedy konkrétní projevy jazykového chování, ironizují zpětně postoje svých autorů k němčině<sup>12</sup> i jejich komunikační záměr přiřadit se užitím němčiny k „vyšší“ vrstvě. Platí-li snad totiž obecně, že úroveň soudobé německé poezie je celkově vyšší než úroveň provinciální poezie české, neplatí to — jak dokládají citované příklady — v tomto případě (srov. četné chyby, banální obsah, zvětralou poetiku, otřepané rýmy atd., zvl. ve srovnání se zcela originálními českými psanými básněmi Václava Bavora).

Komunikační záměr spjatý s užitím němčiny (zvýšení společenské prestiže) se zde tak vlastně nenaplnuje.

Užití němčiny jako prostředku signalizujícího jistou sociální vylučnost souvisí

<sup>11</sup> *Roszen verwelken Mirthe bricht / Aber wahrer Freundschaft nicht; / Wahre Freundschaft soll nicht brechen / Bis man einst von mir wird sprechen / Sie ist nicht mer / — PM s. 25. Dein treues Herz und Tugend Pracht / Hat mich in dich verliebt gemacht / Mein Herz ist dir von mir gegeben / Vergiss mein nicht in Todt und Leben. / W. Korzineck, Oberleutenant. — PM s. 29.*

<sup>12</sup> Explicitně jsou vyjádřeny ve způsobu, jímž Kořínek podpisuje svou báseň (W. Korzineck), srov. také „... on se jmenuje Václav, ale nelíbí se mu to. Říká, že se chtěl dát o každé kostelní parádě překlítit“ (Matylda, PM s. 29).

s další funkcí sekundární německé komunikace; ta vyplývá z komunikačního zá-  
 měru šifrovat užitím „cizího“ kódu (němčiny) smysl sdělení a vyčlenit tak z šir-  
 ší skupiny účastníků komunikace „pravého“ adresáta, jemuž lze kód němčiny při-  
 řadit (též na základě jeho sociálního statusu) jako kód „vlastní“. Tuto funkci lze  
 ilustrovat například výrokem domácího Ebra proneseným za přítomnosti většiny  
 obyvatel domu: *Měl byste se toho ujmout vy, pane doktore! Denn diese Leute kennen's  
 nicht!* (PM s. 21). V citovaném případě však Ebrova snaha zčásti selhává — Bavorová  
 umí německy: *jen kdyby můj syn nebyl s tebou v úřadě, já bych ti řekla „kennen's  
 nicht“ bruchla Bavorová pro sebe* (PM s. 21).

Vcelku pak užití němčiny jako prostředku signalizujícího jistou so-  
 ciální výlučnost členů v povídce *Týden v tichém domě* společnost malo-  
 stranskou nejen v souvislosti s opozicí „cizí“ × „vlastní“, ale i s opo-  
 zicí „vysoký“ × „nízký“, jež je s opozicí „cizí“ × „vlastní“ prolnta.

Atribut „vysoký“ přiřazovaný v sekundárně komunikační rovině ně-  
 meckému jazyku (např. rodinou Ebrových) je však zpochybňován ne-  
 jen samotnou komunikační činností sekundárních účastníků komuni-  
 kace (viz výše). I ve vztahu k dalším (i neřečovým) charakteristikám  
 postav, jimž je užívání „vysokého“ kódu přiřazováno (srov. negativní  
 charakteristiky úředníků, Ebrových, Bauerových), a v konfrontaci těch-  
 to charakteristik s převážně kladnými charakteristikami postav užíva-  
 jících kódu „nízkého“ (čeština) je pak atribut „vysoký“ (užívání němči-  
 ny) přehodnocován na atribut n e g a t i v n í, atribut „nízký“ (čeština)  
 na p o z i t i v n í.

Ani toto přehodnocení není ovšem podáno explicitně. Vyrůstá z im-  
 plikované konfrontace aktuální řečové činnosti postav vyjadřující  
 mj. jejich postoje k jazyku, a zároveň podávající jejich skutečné jazy-  
 kové chování (sekundární komunikační rovina) s jejich chováním ne-  
 řečovým a jejich celkovou charakteristikou podanou prostřednictvím  
 komunikační roviny primární. Složitě významové vztahy, jež se mezi  
 primární a sekundární komunikací realizují v k a ž d é m literárním  
 díle, se tak násobí tím, že otázky jazyka, řeči a dorozumívání vů-  
 bec jsou zde — v rámci sekundární komunikace — přímo tématem  
 (*Zápisky*). Celé ustrojení povídky tak klade na čtenáře značné inter-  
 pretační nároky — a to i co se týče jeho postojů k p o s t o j ů m k j a -  
 z y k u v povídce stylizovaným.

Pouhý dílčí pohled na širokou problematiku postojů k jazyku, řeči  
 a vyjadřování, na jednu z dílčích složek složité problematiky komuni-  
 kačních jevů stylizovaných v uměleckém díle, tedy ukazuje, jak zá-  
 važný podíl na utváření smyslu díla stylizované komunikační jevy mají.

Zapojují se, jak je zřejmé, do vnitřní sémantické stavby prózy; zároveň však její rámec přesahují a prostřednictvím poznávací funkce, již nejsou, se stávají jedním z prostředků poznání dobových postojů k jazyku.

EVA MACHÁČKOVÁ

## K některým vyjadřovacím prostředkům pracovních předpisů v kuchařských knihách

Stylizace pracovních návodů bývá především založena na vystižení řady jednoduchých úkonů následujících v čase za sebou. Výrazné vyjádření této závazné časové následnosti umožňuje čtenáři postupovat při práci krok za krokem a v případě potřeby se k jednotlivým krokům vracet.

V první části našeho článku si povšimneme způsobů vyjadřování sledu dějů (činností) v kuchařských předpisech.

Nejčastěji se užívá určitých sloves, a to dnes výhradně 1. osoby množného čísla přítomného času oznamovacího způsobu: *V mléce rozšleháme vejce, přidáme sůl. Pánev vymažeme rozpáleným tukem, lijeme do ní postupně těsto a pečeme po obou stranách silnější omelety.* V dřívější době se užívalo spíše jiných tvarů slovesných; tak v předpisech M. D. Rettigové najdeme například zvrtné pasívum a 2. osobu jednotného čísla rozkazovacího způsobu: *Pro 8 osob se vezme 13 dkg morku a rozdělí se na dva díly, jeden díl se nechá rozpustit a druhý díl se rozkrájí na malé kostky; v tom rozpuštěném usmaží se půl ostrouhané a na malé kostičky rozkrájené žemličky, druhá polovička žemličky se též nakrájí a namočí se ve sladké smetaně, onen na kostky nakrájený tuk se též rozpustí a vychladlý utře, pak se do něho vrazí tři žloutky a jedno celé vejce ... — Uvař doměkka pro osm osob kyselého zelí asi v litrovém hrnku, rozkrájej na kostky 14 dkg vepřového sádla, nech je dožluta rozpustit, pak dej do něho lžíci morky, udělej přižloutlou jišku, vhoď do ní půl velké nebo celou malou, drobně rozsekanou cibuli a nech ji chvilenu škvařit, pak zelí oced, dej je do toho, přilej k tomu 4 lžíce té odcezené vody...*

## 208 K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa

JAN KOŘENSKÝ

Vycházíme z lišení dějových (procesuálních, událostních) významů českých sloves<sup>1</sup> a nedějových, statických, situačních slovesných významů. Dějové významy spínají substanční prvky věty ve smyslu působení, činnosti některého z nich vzhledem k ostatním, ve smyslu změny vztahů, situace syntakticky vyjádřených (ale i nevyjádřených)<sup>2</sup> aktantů a participantů děje a ve smyslu průběhu těchto vztahů. Naproti tomu nedějové významy vyjadřují statické, sémanticky diferencované relace prvků, které sloveso v gramatickém (syntaktickém) i sémantickém smyslu spíná. Sloveso tu má tedy jen funkci relační, což je základní funkce slovesa ve větě dvojčlenné, postrádá však dynamický aspekt této relace, což je základní princip dějovosti.

Strukturu větněsémantických funkcí nedějových významů českých sloves nebudeme chápat pouze ve smyslu tradičně rozlišovaných větních členů (subjekt, objekt, predikát apod.) a sémantických aktantů věty (agens, patiens...), ale ve smyslu určité specifikace takového popisu gramaticko-sémantické struktury věty, již je pojem komplexního větního vzorce (complex sentence pattern – CSP),<sup>3</sup> jehož komponenty jsou gramatický větní vzorec (GSP) a sémantický větní vzorec (SSP). Větněsémantická funkce dějových sloves bude v SSP zapsána jako symbol I, srov. zápis věty *Tatínek píše na zahradě dopis*

ve smyslu CSP jako 
$$\frac{A - I_x - P_r}{(S_{nom}) VF (-S_{acc})}$$
; symbolicky jsou zapsány pouze

prvky *tatínek*, *píše*, *dopis*, nikoli prvek *na zahradě*, neboť z hlediska daného vzorce nejde o prvek nezbytný, obligatorní ve smyslu minimální sémantické a gramatické úplnosti dané věty.<sup>4b</sup>

Cílem této stati je tedy zápis CSP takových českých vět jednoduchých,

<sup>1</sup> Srov. F. Daneš, *Pokus o strukturní analýzu slovesných významů*, zde. s. 193n.

<sup>2</sup> Srov. pojmy jako antecedence a konsekvence děje např. v sborníku *Philosophy of Action*, ed. by R. White, Oxford 1968, nebo pojem presuposice, srov. G. H. von Wright, *Norm and Action*, New York 1963 a F. Daneš, o. c. pozn. 1.

<sup>3</sup> Srov. F. Daneš, *Some Thoughts on the Semantic Structure of the Sentence*, *Lingua* 21, 1968, s. 55–69.

<sup>4a</sup> Funkční význam symbolů SSP:

A – prvek SSP, jehož intence I nutně postuluje (působí na) prvek P.

P<sub>r</sub> – prvek SSP, který je způsobován (způsoben) intencí I prvku A.

I<sub>x</sub> – záměrné působení, které svou podstatou předpokládá existenci prvků A a P<sub>r</sub>.

Funkční význam symbolů GSP:

(S<sub>nom</sub>) – potenciální podmětová pozice obsazená substantivem v tvaru akuzativu

VF – pozice predikátu obsazená verbem finitem

(-S<sub>acc</sub>) – potenciální předmětová pozice obsazená substantivem v tvaru nominativu

<sup>4b</sup> Kritériem minimální sémantické a gramatické úplnosti je povědomí rodilého mluvčího; český mluvčí neoznačí za minimálně úplnou větu *Tatínek na zahradě*, *Na zahradě dopis*, naproti tomu za minimálně úplné označí věty ( ) *píše dopis*, *Tatínek píše ( )*.

jejichž přísudkem (jádrém jejich přísudku) je sloveso s nedějovým významem, neboť tento fakt má zásadní důsledky pro strukturu CSP.<sup>5</sup>

Než přistoupíme ke zkoumání a interpretaci základních nedějových větných struktur češtiny, je třeba pro úplnost připomenout, že vedle dějů a nedějů je skupina modů děje, kam je třeba řadit v širším smyslu slovesa, která mají z hlediska GSP relaci VF → INF, tedy slovesa modální, slovesa „plnovýznamová“ s podobnými sémantickými vlastnostmi, slovesa fázová apod.

Mezi slovesem *chci* a ostatními (*mohu*, *smím*, *mám*, *musím*) je značný významový rozdíl. Všimněme si nejprve tedy slovesa *chci* (*chci žít*, *chci napsat knihu*). Ani samo sloveso *chci*, ani relace *chci* + INF slovesa plnovýznamového, dějového není sémanticky děj. INF tu pojmenovává substančně pojatý děj, sloveso *chci* vyjadřuje antecendenci, ve smyslu závislosti realizace děje na vůli podmětové substance. Totéž platí o ostatních modálních slovesech (*mohu*, *smím*, *mám*, *musím psát knihu*), avšak s tím rozdílem, že jde o vyjádření antecendence vzhledem k podmětové substantii vnější. Volní složka podmětové substance je vzhledem k uskutečnění infinitivem pojmenovaného děje vázána vnějšími faktory. Obecně tedy pro modální slovesa platí, že podmětová substance je uvedena ve vztah se substančně pojatým dějem (gramatickou předností infinitivu je, že dovoluje tento děj substančně pojmenovat spolu s celou valenční sférou), přičemž slovesný relátor vyjadřuje způsob závislosti potenciálního děje na podmětové substantii (*chci*) nebo na faktorech vzhledem k podmětové substantii vnějších (ostatní modální slovesa). Ostatní významové rozdíly mezi modálními slovesy považujeme již za záležitost lexikální sémantiky. Lze tedy užít tento způsob zápisu:

On chce psát knihu

$$\frac{N_{\text{anti-inter}}(I - P)}{(S_{\text{nom}}) VF \rightarrow INF (\rightarrow S_{\text{acc}})}$$

(I — P) = substančně pojatý dějový predikát

Za otevřenou je třeba považovat otázku, zda vedle modálních sloves lze takto vykládat i jiné relace VF → INF, srov. např. *Dítě se bojí chodit*, *Spisovatel zamýšlí psát knihu* apod. Budeme-li i v těchto větných významech považovat slovesa *bojí se*, *zamýšlí* za děje, bude nutné je vyložit v jiných souvislostech, i když pravděpodobně jako dějové módy, dějové antecendence jiných dějů. Dějový a pravděpodobně substituační výklad je nezbytný i u relací jako *Ředitel mi přikázal pracovat*, kde jde o kondenzáty souvětí celků jako *Ředitel mi přikázal, abych pracoval*.

U sloves fázových (*začnu*, *přestanu*, *jmu se*) nejde o neděje, ale naopak o fázi děje; je proto možné zapsat relaci VF → INF v SSP jako  $I_{fáz}$ , srov.

$$\frac{\Delta - I_{fáz} - P_f}{(S_{\text{nom}}) VF \rightarrow INF (\rightarrow S_{\text{acc}})}$$

Spisovatel začal psát knihu

Vlastní nedějové významy českých sloves je třeba chápat z hlediska jejich větnosémantických funkcí jako struktury tvořené predikovaným „jménem“

<sup>5</sup> Výklad je zaměřen na nejfrekventovanější česká slovesa (viz H. Sindlerová, *Seznam nejfrekventovanějších českých sloves*, Praha 1968); jsou zkoumány větné kontexty, v nichž jsou slovesa ve tvaru verba finita activi (bez ohledu na osobu, číslo, čas) a v indikativu.

<sup>6</sup> N — nositel statického relačního predikátu; v rámci dějových SSP symbol N slouží rovněž k označení „nositele procesu“; v obecnějším významu „nositele statického predikátu“ odpovídá např. Brekleho symbolu AFF, ten však odpovídá také patientům jako *bít psa* (= *pes je bít*). V tomto smyslu my užíváme symbolu P se specifikacími indexy. (Srov. H. E. Brekle, *Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der Englischen Nominalkomposition*, München 1970.)

210 (gramaticky nejčastěji substantivum, adjektivum, ale i adverbium) a nositelem tohoto predikátu. V principu je relátor (VF) větněsémanticky prázdný. Toto je základní univerzální schéma, jehož sémantický mechanismus je různě řešen u jednotlivých typů nedějových relací ve vztahu k příslušné struktuře GSP. Základním relátorem je spona (být), a tedy především gramatické relace typu ( $S_{\text{pona}}$ ) Cop  $\rightarrow$  S/A/MOD.<sup>7</sup> Nám ovšem jde o náčrt soustavy nedějových větních významů plnovýznamových sloves, nikoli o popis významů spony; přesto jsou nám relace se sponou východiskem, na jehož pozadí lze ostatní nedějové relace klasifikovat.

Mějme skupinu českých vět:

- (1) (On) je hloupý.
- (2) (On) je hlupák.
- (3) (On) je podobný svému otci.
- (4) (On) je jako stařec.
- (5) (On) je vyšší než já.
- (6) Náklady knih jsou vyšší než sto tisíc.

Budeme dosazovat na místo spony některá plnovýznamová slovesa a zkoumat, jakým způsobem se sémantika věty změní; podstatné přitom bude, zda se nemění staticky relační význam konstrukce na dynamicky, dějově relační. (Srov. (On) je hlupák  $\rightarrow$  (On) se stává hlupákem, (On) se mění na hlupáka.)

Ve větách (1)–(6) lze nahradit sponu slovesy *zdá se*, *jeví se*, aniž by bylo možné říci, že nejde o správné české věty. (Některé z vět však budou méně obvyklé, zejména pokud jde o věty s knižním slovesem *jeví se*.) Přitom sémantický rozdíl mezi (On) je hloupý – (On) se zdá (jeví) hloupý není v protikladu neděj–děj, ale slovesa *zdá se*, *jeví se* vnášejí do konstrukce příznak subjektivního dojmu. Subjekt tohoto dojmu může být ve větě vyjádřen jako fakultativní, derivační prvek – srov. *Zdá se nám hloupý*. Jde tedy i v těchto větách o staticky relační význam, slovesa *zdát se*, *jevit se* mají ve srovnání s lexikálněsémanticky prázdnou sponou lexikálněsémantický obsah naplněný modelem subjektivního dojmu. Oba typy relací však mají z hlediska větné sémantiky význam predikace vlastností. Podobně lze vyložit sémantiku vět jako: *Platí za nejlepšího matematika* vzhledem k *Je nejlepší matematik* nebo *Vyznačuje se velkou trpělivostí* vzhledem k *Má velkou trpělivost* (tedy se sponovým mít) a vzhledem k *Je velmi trpělivý*. Uvedenou dvojici a trojici vět lze považovat vždy za větněsémanticky synonymní, difference se projeví v závislosti na lexikálněsémantickém obsazení relátoru v GSP.

Výše šlo tedy vesměs o příklady na SSP N – Kvalifikátor), přičemž vedle lexikálněsémanticky prázdných relátorů *být*, *mít* (srov. též příklady *Oděv měl úlohu zakrývací*, *Byty měly tehdy jednu místnost*) se jako relátor uplatňují plnovýznamová slovesa jako *zdát se*, *jevit se*, *platit (za)* s příznakem „subjektivního dojmu“, sloveso *vyznačuje se* a jiná.

K větě (3) lze přiřadit větu *Podobá se svému otci*; jde o věty synonymní ve smyslu SSP. Je tu však poněkud jiný vztah mezi sponou a slovesem; nelze říci, že sloveso *podobat se* se liší (při totožném relačním významu) od spony

<sup>7</sup> Patří sem ovšem i relace jiné: Srov. větu *Je mu úzko*, kde jde o strukturu, v níž N odpovídá v GSP  $S_{\text{dat}}$ .

přítomnosti určitých lexikálněsémantických rysů. Stojí proti sobě totiž synonymní dvojice *je podobný* – *podobá se*, obojí jako statický relátor. Otevřenou zůstává otázka, zda považovat podobnost za rys lexikální sémantiky a syntakticky věty vyložit rovněž jako  $N - KVAL$ , nebo, což bude výhodnější pro výklad transformačních vztahů mezi GSP (viz dále), pracovat s relátorem podobnosti, a tedy s SSP „nositele predikátu podobnosti“. Podobně by bylo třeba vykládat i synonymní relace *je totožný* – *ztotožňuje se*, *je vyšší než* – *převyšuje* apod. jako „nositele predikátu totožnosti“, „kvantitativní různosti“ apod.

K větě (4) lze vytvořit paralelu (*On*) *vypadá (vyhlíží) jako stařec*, což můžeme vzhledem k syntakticky relevantnímu prvku jako vyložit SSP  $N - KONFR$ (ontátor). Slovesa *vypadat*, *vyhlížet* jsou svými sémantickými vlastnostmi velmi blízká slovesům *zdát se*, *jevit se* (jsou ostatně z hlediska uvedených významů v SSJC chápána jako synonymní). Proto také v podstatě vyhovují jak vzorci  $N - KVAL$  (*jeví se*, *zdá se*, *vypadá*, *vyhlíží velmi starý*), tak i  $N - KONFR$  (*jeví se*, *zdá se*, *vypadá*, *vyhlíží jako stařec*). U sloves *vypadá*,<sup>8</sup> *vyhlíží* lze proti významu „subjektivního dojmu“ u sloves *jevit se*, *zdát se* mluvit o příznaku „jevové vlastnosti“.

Výše uvedené příklady SSP ukazují, jak různě (tj. v jak různé míře) využívá větná sémantika sémantiky lexikální; zatímco u dvojice *podobat se*, *být podobný* je využita „beze zbytku“, je u významů jako *zdá se*, *jeví se* atp. syntakticky využita jen relační funkce slovesa, uváděné sémantické prvky jsou syntakticky využity jen sekundárně (u *zdát se*, *jevit se* možností fakultativního prvku Persp.).<sup>9</sup> Souvisí to s tím, který prvek (zda relátor, nebo predikovaná substance) je „odpovědný“ za charakter sémantiky ve smyslu SSP. Zbývající (tj. syntakticky nevyužité) sémantické prvky v našem případě „subjektivní dojem“, „jevová vlastnost“ – zůstávají záležitostí lexikální sémantiky.

Zajímavým okruhem nedějových významů sloves (se složitými vnitřními vztahy a se vztahy k jiným větným významům) je význam lokalizace, příslušnosti do třídy prvků a vlastnictví. Příslušnost je v této souvislosti možno chápat jako lokalizaci v abstraktním smyslu. Vlastnictví je blízké dvěma předcházejícím jednak některými slovesy, jednak plynulým přechodem přes příslušnost ve smyslu „nezcizitelného vlastnictví“ (viz dále) a dalšími vztahy, které lze shrnout jako „uvedení ve vztah“ s nejrůznější lexikálněsémantickou specifikací. *Zdá se*, že celou oblast spíná i nedějové mít.

Nejprve postavíme proti čisté relační lokalizaci (*Uhlí je na Ostravsku*) lokalizaci pomocí plovýznamových sloves (*Uhlí se nachází, se vyskytuje na Ostravsku*). Vedle toho postavíme příklady *Fluor je ve skupině halogenů* a *Fluor se vyskytuje, se nachází ve skupině halogenů*. Vzájemný rozdíl mezi příklady se sponou je dán protikladem mezi prostorovou lokalizací a příslušností; „odpovědnost“ za tento rozdíl nese výraz s lokalizačním významem, jeho význam (reálně prostorové lokalizace, abstraktní lokalizace). Je nyní otáz-

<sup>8</sup> Věty jako *Vypadá... velmi staře* nelze považovat patrně za synonymní s (*On*) *je velmi starý* – (*On*) *vypadá velmi starý* (snad jen při nejhrubším třídění významů). Lze navrhnout SSP  $N - MOD$ .

<sup>9</sup> Persp. – fakultativní derivační symbol sémantické struktury věty označující prvek, se zřetelem k němuž je pojata daná statická relace.

ka, jaký význam přináší slovesa *vyskytovat se*, *nacházet se*. Podstatné je, že nejde o příznak dějovosti (pochopitelně nelze v naší souvislosti chápat *nacházet se* jako zvrtné pasívum od slovesa *nacházet*); lze konstatovat, že tato slovesa „opakují“ lokalizační význam, „kde“ pojmenovaný již výrazem  $prS_{cas}$  s lokalizačním nebo příslušnostním významem. — Věty jako *Fluor patří, náleží, přísluší do skupiny halogenů* mají obdobné vlastnosti, slovesa „opakují“ význam abstraktní lokalizace (příslušnosti), vyjádřený již významem  $prS_{cas}$  ovšem ve významu „kam“. Vzhledem ke splývavosti a přechodnosti konkrétní a abstraktní lokalizace a vzhledem ke shodným větněsémantickým vlastnostem předpokládáme zápis jediným SSP N — LOC, popř. s rozlišujícími indexy  $_{abslr}$  -  $_{konkr}$ ,  $_{kde}$  -  $_{kam}$ .<sup>10</sup>

K větnému významu lokalizace má blízko význam vlastnictví. Čistě relační funkci má sloveso *mít* (srov. např.: *mít význam* — vlastnost, *mít hlavu* — „nezcizitelné vlastnictví“, *mít peníze* — vlastnictví atp.). Příslušná větněsémantická kvalita (v našem případě vztah vlastnictví) je dána vztahem levého a pravého substančního komponentu, který je selekcí ze souboru relačních možností relátoru *mít*. Ostatní slovesné relátory vyjadřující vlastnictví (*patřit, náležet, příslušet*) se liší od relátoru *mít* především tím, že v centru pozornosti mluvčího (v podmětové pozici) není possesor, ale substance přivlastňovaná. Tento rozdíl není ovšem relevantní z hlediska SSP; týká se vztahu SSP a GSP, tedy CSP jak celku.

$$\begin{array}{c} \text{Já mám peníze} \\ \text{N — POS} \\ \text{(S}_{nom} \text{) VF} \rightarrow \text{S}_{acc} \end{array}$$

$$\begin{array}{c} \text{Peníze patří mně} \\ \text{POS — N} \\ \text{(S}_{nom} \text{) VF} \rightarrow \text{S}_{dat} \end{array}$$

Je nutné ovšem zjistit, zda relátory *náležet, příslušet* nemají příznak dějovosti ve smyslu procesuality, popř. jiný další význam, který je i větněsémanticky odlišuje od *mít, patřit*. Je tu nepochybně ten rozdíl, že *mít, patřit* v naší souvislosti primárně slouží vyjadřování vlastnictví (ovšem že i *Fluor patří do skupiny prvků halogénů*), zatímco *náležet, příslušet* primárně vyjadřuje význam příslušnosti. Lze počítat s tím, že rozdíl příslušnosti a vlastnictví je vyznačen vlastnostmi CSP, srov.:

*Peníze patří mně*

$$\begin{array}{c} \text{POS — N} \\ \text{(S}_{nom} \text{) VF} \rightarrow \text{S}_{dat} \end{array}$$

*Peníze patří k existenčním prostředkům*

$$\begin{array}{c} \text{N — LOC}_{abstr.kam} \\ \text{(S}_{nom} \text{) VF} \rightarrow \text{prS}_{dat} \end{array}$$

Distinktivnost protikladu  $S_{cas}$  —  $prS_{cas}$  není zcela spolehlivá, srov. významy vět jako *Plat mu právem přísluší* nebo *Výtězek dávek přísluší státu*, kde přes „přivlastňovací“ formu  $S_{dat}$  nelze v izolované větě intuitivně s jistotou rozhodnout, zda jde o vlastnictví, nebo o příslušnost. Přes skutečnost, že

<sup>10</sup> Naše příklady nepostihují stylistické a terminologické rozdíly; terminologicky nelze synonymně užít *Fluor se vyskytuje, nachází se v...*, rozdíly budou mezi abstraktní lokalizací ve skupině halogenů, výskytem v sloučeninách atp. V běžné mluvené jazyce (např. i v odpovědích žáků) lze však se synonymií počítat. Tento problém se již netýká větné sémantiky výrazů N — LOC, ale sémantiky lexikální.

<sup>11</sup> Srov. H. E. Brekle, o. c., s. 115; jeho pojem INALPOS koresponduje s Fillmoreovým pojmem „inalienable possession“, viz Ch. J. Fillmore, *The Case for Case*, *Universals in Linguistic Theory*, New York - Chicago - London 1968, s. 1.

řada mít, patřit, náležet, příslušet<sup>12</sup> jeví rys narůstání procesuality, považujeme je za nedějová, tedy pouze relační. Vzhledem k různým větněsémantickým funkcím sloves patřit, náležet, příslušet je třeba konstatovat, že příslušný význam je dán vztahem levé a pravé substance, který je selekcí ze souboru relačních vlastností daných sloves. Uvnitř významu N – POS lze říci, že (v syntaktickém smyslu) tato slovesa „opakuji“ význam daný vztahem obou substancí přivlastňovatele a přivlastňovaného spolu s přesunutím centra pozornosti z přivlastňovatele na přivlastňovanou substanci.

Výše uvedenými příklady nebyly pochopitelně ani zdaleka vyčerpány všechny typy SSP s pouze relačními, nedějovými významy. Lze zde uvést některé další: význam prosté (absolutní) existence (*Bůh jest, Hmota existuje*), lokalizované existence, kde vedle příznaku „loc“ je i nezbytný příznak „ex“ (srov. *V našem státě existuje moc lidí*). Bohatě rozvrstvený (spíše však lexikálněsémanticky než větněsémanticky) je okruh polohových sloves, kde hlavním problémem je, zda v češtině můžeme mluvit o prosté polohových významech (*Pacient leží*), tedy zda jsou i mimo širší kontext tyto věty minimálně sémanticky úplné. To se týká i sloves viset, sedět, stát.<sup>13</sup>

Význam obligatorně lokalizovaných poloh mají věty jako *Klíč vězí v zámku*, *Král spočíval na lůžku*; jde ovšem o relaci syntakticky vyložitelnou jako N – LOC, neboť rys „způsob polohy“ jako celek i jeho jednotlivé modifikace (poloha těla/tělesa, způsob upevnění a vázání prostředím) lze chápat jako záležitost lexikálněsémantickou.<sup>14</sup>

Krátce budeme ještě věnovat pozornost vztahům mezi CSP navzájem. Jde o vztahy různých GSP, které tvoří CSP s jediným SSP.<sup>15</sup> Domníváme se, že můžeme mluvit o vztazích transformačních, neboť je splněna podmínka významové totožnosti (v našem případě ve smyslu SSP) takového syntaktického paradigmatu GSP. Uvažme vztah mezi větami: (1) *(On) je (velmi) trpělivý*, (2) *(On) má (velkou) trpělivost*, (3) *(On) se vyznačuje (velkou) trpělivostí*. O těchto větách bylo výše řečeno, že vyhovují sémantickému vzorci N – KVAL, tedy:

#### N – KVAL

$$[(S_{nom}) Cop \rightarrow A] \Leftrightarrow [(S_{nom}) V I_{ref} \rightarrow S_{acc}] \Leftrightarrow [(S_{nom}) V I_{ref} \rightarrow S_{instr}]$$

Uvedené operace vyhovují pochopitelně jen některým N – KVAL.

Z hlediska onomaziologického a slovo tvorného půjde na místě KVAL o jména vlastností a stavů,<sup>16</sup> tedy půjde o deadjektivní substantiva; i v tomto rámci budou ovšem rozdíly ve způsobu, jak jednotlivé dvojice A, S využívají výše uvedené trojice GSP. Např. *Fotografie je jasná* – *Fotografie má jas* – *Fotografie se vyznačuje jasně*; *Tato myšlenka je hluboká* – *Tato myšlenka má hloubku* – *Tato myšlenka se vyznačuje hloubkou*; jindy však vyhovuje

<sup>12</sup> Sloveso připadnout (komu), které SSJC uvádí jako „dostat se do vlastnictví...“, chápeme již jako dějové.

<sup>13</sup> Např. věta *Strýc Benedikt sedí* (mající význam „je ve vězení“) je minimálně sémanticky a gramaticky úplná ve významu lokalizace, což zřetelně ukazuje vysvětlující parafráze, nikoli však ve významu polohy.

<sup>14</sup> Brekle pracuje rovněž s obligatorním LOC u stavových sloves, srov. o. c., s. 117.  
<sup>15</sup> O těchto vztazích a vůbec o asymetriích v CSP srov. u F. Daneše, o. c. v pozn. 3, s. 55.

<sup>16</sup> Srov. *Tvoření slov v češtině II, Odvozování podstatných jmen*, Praha 1967, zejm. tabulku na s. 746–769.

- 214 vztah N – KVAL pouze prvému a třetímu GSP, srov. *Tento člověk je pilný* – *Tento člověk se vyznačuje pilí*; *Tento člověk je přímý* – *Tento člověk se vyznačuje přímostí*.

Jde o dva typy transformace (jednostupňovou a dvoustupňovou); v druhé z nich jde o substantivizaci  $A \rightarrow S$ , která je provázena obligatorní změnou spony *být na mít*, druhý stupeň je dán změnou spony *mít na VF<sub>ref</sub> vyznačovat se*, což je provázeno změnou pádového tvaru S, tedy:

$$Abýt \rightarrow S_{mít} \text{ a } VF_{ref} \rightarrow VF_{ref}^{S_{instr}}$$

V první (jednostupňové) jde o substantivizaci, k níž dochází současně se změnou Cop v VF<sub>ref</sub>, tedy

$$\begin{aligned} \text{Cop} &\rightarrow VF_{ref} \\ A &\rightarrow S \end{aligned}$$

Pro ilustraci našeho pojetí vztahu mezi lexikální a větnou sémantikou uvedeme náčrt větnésémantických interpretací slovníkového hesla *mít* (SSJC, s. 12244). Jde o sloveso, které je relátorem sponových vlastností. Vyjdeme z ilustračních příkladů; nebudeme věnovat pozornost frazeologickým a frazeologizovaným jednotkám. Mějme tedy české věty:

- |                                           |                                  |
|-------------------------------------------|----------------------------------|
| (1) Má peníze.                            | N – POS                          |
| (2) Měla na sobě blůzu.                   |                                  |
| (3) Má v moci (město).                    | tj. „ovládá město“               |
| (4) Má devět set měsíčně.                 | tj. „dostává...“                 |
| (5) Má jediného syna.                     |                                  |
| (6) Má někoho na bytě.                    |                                  |
| (7) Má zkoušku za sebou.                  |                                  |
| (8) Má ho za přítele.                     | } tj. „považuje ho za...“        |
| (9) Má ho za bláma.                       |                                  |
| (10) Má hlad (pravdu, smálu, zármutek...) | tj. „hladoví“, —, —, „rmoutí se“ |
| (11) Má dítě k učení.                     | tj. „vede, nutí k...“            |
| (12) Máme chodit včas.                    | N <sub>an-ester</sub>            |
| (13) Dnes máme středu.                    | tj. „dnes je středa“             |
| (14) Mám kabát ušitý.                     |                                  |
| (15) Máme zaseto.                         |                                  |

Některé věty je zřejmě třeba vyložit jako děje (viz parafráze v pravém sloupci). Vedle významů, které již byly výše vyloženy (1), (12), jde dále o „uvedení ve vztah“ v širokém smyslu (5), (13), (10), pokud není vyloženo jako děj. Taková vztahová relace je specifikována vztahem příslušných substantí (*dnes* – *středa*; *on* – *pravda*; *otec* – *syn*).

Objevují se však relace, které jsou větnésémanticky pozoruhodné tím, že jsou vícemístné, ačkoli jde o neděje. Tak např. (2) je lokalizace, nikoli vlastnictví, avšak prvek LOC je rozštěpen tak, že obsahuje z hlediska GSP pozici podmětu i příslovečného určení. Znamená to, že vztah *blůza* – *kde* je viděn z perspektivy „subjektu lokalizace“, který je postaven do centra pozornosti mluvčího. Relátor *mít* pak má dvojí funkci: vyjadřuje relaci N – LOC (*blůza* – *kde*) a relaci rozštěpeného *kde* (*ona* – *na sobě*). Sám SSP lze tedy zapsat takto: N – PERSP/LOC.<sup>17</sup> Komplexně bude věta zapsána jako:

$$\begin{aligned} &\overline{\text{PERSP} - \text{N} - \text{LOC}} \\ &(\overline{S_{nom}}) \text{Cop} \rightarrow S_{acc} (\rightarrow \text{pr} S_{loc}) \end{aligned}$$

Podobnou strukturu má i (6).

<sup>17</sup> PERSP – obligatorní prvek SSP, se zřetelem k němuž je pojata daná statická, nedějová relace.

Vicemístnou interpretaci mají i statické, nedějové relace (14) a (15)<sup>18</sup>

K. Hausenblas mluví v těchto případech o přivlastňovací formě slovesné kategorie výsledného stavu; z toho plyne, že jde o neděj, třebaže o výsledek děje. Výsledný stav *Mám kabát ušitý* může být výsledkem děje pojmenovaného jednak větou *Já* (tj. krejčí) *jsem ušil kabát*, jednak větou *Krejčí mi* (tj. zákazníkovi) *ušil kabát*. — Vzhledem k rodové neutralitě<sup>19</sup> těchto konstrukcí zapíšeme větu *Kabát je ušitý* (která je základním komponentem složitější konstrukce „přivlastňovací formy“ výsledného stavu) jako  $N - KVAL_{rez}$ . Tento výsledný stav je přivlastněn substantí, která je ve větě *Mám kabát ušitý* v pozici podmětu, tedy v centru pozornosti mluvčího. Znamená to, že do centra pozornosti se dostane substance, která je v antecedentní větě *Já* (tj. krejčí) ... rovněž podmětem, ale v antecedentní větě *Krejčí mi* (tj. zákazníkovi) ... je fakultativním recipientem (Rcp), neboť věta *Krejčí mi ušil kabát* vyhovuje SSP  $A - I_z - P_{rez}$ . Znamená to (v druhém případě), že derivační prvek jedné sémantické struktury je v jiné, s ní konsekventně sdružené struktury prvkem obligatorním.<sup>20</sup>

V případě, že výsledný stav *Mám kabát ušitý* je výsledkem děje *Krejčí mi* (tj. zákazníkovi) ..., lze zapsat podmětovou substanti sémanticky jako POS, neboť jde skutečně o přivlastnění výsledku děje; není vyloučen ani příslušný symbol antecedentní věty, tj. RCP. Jestliže však půjde o výsledek děje (*Já*) (tj. krejčí) ..., pak jde o „přivlastnění“ výsledku původci antecedentního děje, je tedy třeba označit podmětovou substanti jako A(gens). Ovšem, takto různě — tedy jako POS/RCP, A — lze podmětovou substanti ve větě (14) interpretovat jen vzhledem k antecedentním větám. Sama věta *Mám kabát ušitý* neříká nic jiného než to, že výsledný stav *Kabát je ušitý* je vztažen k nějaké substanti, což má za následek formální změnu relátoru být na mít spolu se změnou pádové formy „rezultované“ substance. Tato substance, k níž je výsledný stav vztažen, je v centru pozornosti mluvčího, výsledek děje je nazírán „skrze“ tuto substanti. Proto musí být tato podmětová substance označena pouze jako N, tedy:

$$\frac{N - N - KVAL_{rez}}{(\bar{S}_{nom}) Cop \rightarrow S_{acc} \rightarrow A}$$

V této stati podaný návrh jednoho z možných způsobů zápisu větnésémantických vlastností nedějových významů sloves (vyložený na okruhu SSP  $N - KVAL/KONFR$  a okruhu  $N - LOC_{konkr/abstr}/POS$  a ilustrovaný slovníkovým heslem mít) lze uzavřít konstatováním, že větnésémantická relace „vybírání“ modifikaci lexikálního významu z rámce možností slovesa (rámec má charakter

<sup>18</sup> Srov. K. Hausenblas, *Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině*, NR 46, 1963, s. 13–28 a F. Daneš, *Dostal jsem přidáno a podobné pasivní konstrukce*, NR 51, 1951, 269–296; srov. též literaturu v těchto pracích uvedenou.

<sup>19</sup> Otázkou rodových vlastností se zabývá právě F. Daneš, který při tom vychází z pojetí Havránkova (*Genera verbi v slovanských jazycích* I, 1928) a Mathesiova (*Vyjádření pasivní perspektivy v české větě*, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, s. 294).

<sup>20</sup> Podobný problém je častý; např. Zimkovy transformace (R. Zimek, *Die Possessivität und ihre Wiedergabe im Tschechischen und Slowakischen im Vergleich mit dem Russischen*, *Zur grammatischen und lexikalischen Struktur der slawischen Gegenwartssprachen*, Halle 1968, s. 11), v jeho smyslu operace na hloubkových jaderných větách daného jazyka jako (*Naše*) *teta je nemocná* → *Máme tetu nemocnou* ukazují, že přivlastňovací zájmeno, které bychom byli ochotni považovat za derivační prvek, je potenciálním, avšak obligatorním prvkem daného CSP, jinak není transformace možná. Dodejme ještě, že tyto Zimkovy transformace jsou různé od našich výše vyložených operací s GSP, které on sám (s Apresjanem) nazývá lexikálnésémantickými transformacemi; tento termín je i v rámci naší gramatiky vhodný.

limity), přičemž modus lexikálního významu zpravidla jednak „opakuje“ větný význam relace, jednak ho specifikuje. Vztah GSP a SSP napomáhá při odhalení různé větněsemantické funkce slovesa.

## RÉSUMÉ

### On the Problem of the Function of Non-Process and Non-Event Verbs in the Semantic Structure of the Czech Sentence

In Czech non-process and non-event verbs are a grammatical and semantic means which joins the elements of an utterance into a semantic sentence pattern (SSP) having the general meaning of "state of affairs", "state of universe". On the contrary, the verbs with the lexical meaning of a process and event join the elements of an utterance in the sense of a pattern with the meaning of a dynamic change of "states of affairs", process and events. A dynamic change is a result of activity, influence of agent or actor.

The author applies the CSP-Grammar in which the nucleus of a sentence is described, if its semantic sentence pattern (SSP) and a grammatical sentence pattern are formulated: *Otec píše dopis*, *Father is writing a letter*; SSP: A — I<sub>z</sub> — Pr, GSP: (S<sub>nom</sub><sup>-</sup>) VF → S<sub>acc</sub>. The basic type of SSP with non-process and non-event verbs are the localization, appurtenance, property, existence etc. The author investigates the syntactic relevance of lexical meanings of these verbs. He comes to the conclusion that the semantic structure of a sentence is a selection from the set of lexical features of the given verb (such a set has the character of a limit); the lexical meaning both repeats and specifies the mentioned semantic structure.

SSP of "state of affairs" has a specific GSP of the type (S<sub>cas</sub><sup>-</sup>) Cop → S<sub>cas</sub>/A/ADV, on the other hand, it also complies with GSP's, that are typical for sentence of process and event.

The author brings forward the examples of lexically-semantic transformations of various GSP related to one SSP, and an example of a "syntactic dictionary" of different non-process and non-event lexical meanings of Czech verb *mit* (have).

J. Hoffmannová: Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin? (K anotacím filmů v televizních programech)

JANA HOFFMANNOVÁ

### **Vyšetřuje zločin Yves Rénier, nebo komisař Moulin? (K anotacím filmů v televizních programech)**

Díváte se často na televizi? Jste filmovými fanoušky? Pokud ano, jistě také občas nahlížíte do filmových a televizních programů; a v nich si můžete všimnout, jakým způsobem je uváděno herecké obsazení jednotlivých rolí ve filmu a inscenaci. Zajímavé je zvláště představování protagonistů. A abychom nechodili dlouho kolem horké kaše, řekněme si rovnou, k čemu směřujeme: je to onen známý úkaz, kdy publikum více nebo méně, ale často velmi silně ztotožňuje populárního umělce s postavou, kterou hraje (a obrací se pak třeba na herce, který hrál v televizním seriálu lékaře, se svými zdravotními problémy). Nám jde samozřejmě o jazykovou reflexi tohoto úkazu: vztah mezi postavou a jejím představitelem se totiž dá formulovat různě, a autoři programů – stejně jako výrobci a distributoři videokazet či majitelé videopůjčoven – těchto možností bohatě využívají (někdy nepokrytě, jindy poměrně rafinovaně) k reklamním účelům.

Jak tedy jednotlivé informační a propagační tiskoviny protagonisty filmů, seriálů, inscenací uvádějí? Ukážeme si to na příkladech, které byly zcela náhodně vybrány z několika čísel Týdeníku Televize, ev. z dalších časopisů a novin, které o filmech, televizních pořadech či nových videokazetách informují.

1. Někdy se setkáváme s formulací jasnou a zcela explicitní:

- R. Hrušínský *v hlavní roli* Švejka ve filmovém přepisu románu J. Haška;
- B. Kingsley *v titulní roli* oscarového filmu Gándhí;
- *titulní roli* detektiva N. Bridgese *vytvořil* D. Johnson;
- Vojtěcha *si zahrál (hraje)* Ladislav Boháč;
- *hlavní roli* Alfonse Karáska *ztvárnil* M. Kopecký;
- Faye Dunawayová *představuje* úspěšnou modelku;
- příběh pana rady Vacátka *v podání* Jaroslava Marvana;
- pro Balouna (*Milan Neděla*) není žádné množství jídla dost velké.

(Stranou necháváme typ

- J. Travolta v kultovním thrilleru Q. Tarantina;
  - Slovo policajta: kriminální film s A. Delonem;
- kde není explicitně vyjádřeno, jakou postavu herec hraje.)

2. Jiné způsoby, které nám čeština nabízí, postavu a jejího představitele o něco více sbližují, stále ještě však signalizují rozestup mezi postavou a hercem. Jsou to formulace založené na sponovém slovese, ev. jeho elizi:

- Josef Bláha *je* tatínek do nepohody;

- Arnold Schwarzenegger – antický hrdina sestupuje z Olympu;
- Lino Ventura nájemným vrahem (užití 7. pádu zde označuje dočasnost, krátkodobost tohoto spojení)

a zejména velmi frekventované formulace se spojkou *jako*:

- J. P. Belmondo *jako* bravurní bankovní lupič...; V. Preiss *jako* slavný český písničkář, herec a kabaretiér K. Hašler...; G. Philipe *jako* svůdce chce dobýt Paříž prostřednictvím Pařížanek...; Henry Fonda se *jako* nájemný pistolník stane ochráncem zákona...; W. Harrelson a J. Lewisová *jako* největší masoví vrazi Ameriky; podobně i: Lída Baarová *alias* Maskovaná milenka se rozhodla již nikdy se nevázat...

Tomuto způsobu se blíží i typ „Michael Douglas (Jack) bude mít s půvabnou Kathleen Turnerovou (Joan) ještě mnoho starostí“. Obvyklejší je určitě opačné pořadí, tj. uvedení postavy a za ní v závorce jména herce; vždyť starosti snad má opravdu spíše Jack s Joan, než M. Douglas s K. Turnerovou?

3. Tak se postupně dostáváme k dnes neobyčejně rozšířenému, zkratkovitému způsobu vyjádření, který herce a postavu zcela ztotožňuje; jméno představitele je zde užito zástupným způsobem, v zastoupení postavy, kterou hraje. Tyto formulace vycházejí z naprosté identifikace postavy s hercem v očích publika a ještě tento přístup podporují. Máme na mysli vyjádření typu „Macaulay Culkin (nikoli postava zvaná Kevin? – J. H.) si užívá radostí velkoměsta“ (ve filmu *Sám doma II*). Vycházíme-li z takové identifikace, jakou nám předkládají téměř všechny programy a letáky, můžeme některým hercům jen závidět – vždyť přece „Jessica Langeová prožívá manželské štěstí po boku slavné sportovní hvězdy“; „Christian Slater a Mary Stuart-Matersonová prožijí vztah, na který se nezapomíná“; a „David Hasselhoff miluje dobrodružství, miluje krásné dívky a hlavně miluje svou práci!“ Jiným umělcům fandíme, držíme palce: jak by ne, když „Robert Mitchum a Shirley MacLaineová hledají lásku“, „Viktor Preiss a Miroslav Donutil bojují o lásku krásné a tajemné Ingrid Timkové“, „Vlasta Burian úspěšně čelí záletné manželce“ a „nesmělého a nesamostatného Hugo Haase může změnit jedině láska k Adině Mandlové“. Sympatie publika přece musí být na straně hrdinů, mstitelů – jako když „Claude Brasseur mstí nesmyslnou vraždu své rodiny“, „Clint Eastwood přichází pomstít nespravedlnost v malém zlatokopecském městě“, „John Wayne odložil bačkory, zapomněl na svůj věk a vydal se do boje“ či „Rutger Hauer rázně zatočí s arabskými teroristy“. Zastánci spravedlnosti jsou nejčastěji kriminalisté, komisaři, inspektoři, vyšetřovatelé: a publikum fandí příslušným hercům, když „Gene Hackman pokračuje v boji proti narkomafii v Marseille“, „Patrick Swayze ve službách policie přichází pomstít bratrovu smrt“ nebo „Jodie Fosterová se pouští po stopě zlatého pokladu“.

V nebezpečných situacích, jakých jsou (hlavně americké) akční filmy, katastrofické filmy, thrillery, sci-fi, krimi a westerny plné, se o ohrožené herce přímo

třese: ať už jde o něžné pohlaví, o krásné a bezbranné hrdinky-herečky („Sophie Lorenová je nechtěně zatažena do špionážních intrik“; „Sissy Spaceková je sama s dětmi v opuštěném domě a každá noc se mění v nekonečné hodiny strachu“; „Někdo zabíjí, ale nikdy po sobě nenechá stopy – jedině S. Weaverová tuší, kdo je na řadě“), nebo o mužné hrdiny-herce v nesčetných situacích ohrožení („P. Newman musí čelit nejen rozbouřeným živlům, ale i lidským vášním“; „Steven Seagal bojuje proti teroristům na palubě bitevní lodi“; „Lorenzo Lamas na dobrodružném útěku“; „S. Stallone a A. Banderas v boji na život a na smrt“; „Gregory Peck pomáhá bílé ženě utéct od Apačů“; „Macaulay Culkin hrdinně brání opuštěný dům“; „Donald Sutherland hrdinně čelí invazi vesmírných parazitů“; „Ch. Lambert musí zastavit vládce zla a zachránit náš svět“). Jindy nás – podle těchto formulací – naši oblíbení umělci uvádějí svým počínáním do rozpaků: považte přece, „Patricka Swayzeho pronásledují hříchy z minulosti“, „Tom Selleck je donucen jít proti svým původním hodnotám i přátelům“. Co si myslet o tom, že „Peter Sellers jako věčný donchuán je na útěku před ženami“, „Bob Hope chce získat lásku půvabné ženy jako nebezpečný dobrodruh“ a dokonce, že „Gérard Depardieu a Pierre Richard se po letech dozvědí, že mají syna!“ Zarážejí nás i někteří čeští herci – představte si, v české komedii „Petr Nárožný si vymění tělo s Oldřichem Kaiserem“!

Spolu s autory programů si vážně klademe otázku, zda „je Johny Depp opravdovým Donem Juanem, anebo je jen duševně nemocný a zlomený nešťastnou láskou?“ a „jak Goldie Hawn<sup>1</sup> ke ztrátě paměti a početné rodině najednou přišla. Pomohl jí v tom její manžel Kurt Russell?“ Někdy si dokonce neboží herci – takto identifikovaní se zavrženíhodnými postavami – zasluhují odsouzení publika. Dočteme se, že „M. Brando a F. Sinatra přesvědčují, že mezi podvodníky a dobrodruhy není o podrazy nouze“, že „Jack Lemmon konečně našel správný recept, jak získat peníze a oklamat úředníky pojišťovny“ a že „Sean Connery si brousí zuby na zlaté cihly převážené ve vlakovém trezoru. K vyloupení trezoru je zapotřebí čtyř klíčů – jak si s nimi poradí Sean Connery?“

4. K explicitním ukázkám výrazové identifikace herec-postava přidejme ještě ty případy, kdy je ztotožnění provedeno s pomocí přívlastkové (přístavkové) konstrukce. Herci tak někdy přijdou k zajímavým atributům: někdy označujícím profesi („soukromý detektiv Paul Newman rozplétá síť zločinů a intrik“; „policajt ve výslužbě Burt Reynolds si moc neodpočine“; „svěrázní policajti Richard Dreyfuss a Emilio Estevez opět v akci“; „vesmírní badatelé M. Lasica a J. Satinský objevují naši radostnou realitu 80. let“), jindy velmi bizarním a kuriózním („netopýří muž Val Kilmer válčí proti muži s dvojí tváří“); někdy atributům pozitivním („na roztomilého sirotka Shirley Templeovou se konečně usměje

<sup>1</sup> Fakt, že se autoři programů leckdy neobtěžují s přechylováním jmen zahraničních hereček, zde není předmětem našeho zájmu (veřejnost tento přístup zná i z řeči sportovních reportérů, sportovců aj.).

šťestí“), častěji však negativním: „osudová láska se nevyhýbá ani špiónům Melanii Griffith a Michaelovi Douglasovi“; „prostoduchá blondýnka Melanie Griffith se stane štikou v politickém rybníku“; „další příběhy půvabné Cybill Shepherdové a nesnesitelného sexisty Bruce Willise...“.

5. Ztotožnění herců s postavami, jež hrají, záměny těchto bytostí ze zcela rozdílných světů jsou projevy směřování *skutečnosti a fikce*. Toto směřování je zvláště dobře patrné v některých rovněž smíšených formulacích z našich programů:

- i v tomto snímku (*skutečnost*) se Steven Seagal (*skutečnost: jméno herce*) se zbraní v ruce snaží zůstat naživu (*fikce*);
- Michael J. Fox (*skutečnost: jméno herce*) nasedá do stroje času (*fikce*) v jedné z nejúspěšnějších amerických komedií posledního desetiletí (*skutečnost*);
- nejslavnější svalovec všech dob A. Schwarzenegger (*skutečnost*) porazí stvůru z vesmíru (*fikce*);
- Václav Postránecký v roli řidiče (*skutečnost*) pátrá po vrahovi svého kamaráda (*fikce*); o něco dále v programu je pod obrázkem umístěna táž věta, ale s vynecháním „v roli řidiče“, tedy už jen „Václav Postránecký pátrá po vrahovi svého kamaráda“;
- Jana Brejchová (*skutečnost*) si se svou dcerou moc nerozumí (*fikce*) – naštěstí jen ve filmu (*komentář v rovině skutečnosti*). Jde o film Citlivá místa, kde J. Brejchová a její dcera T. Brodská také hrály matku s dcerou;
- Yves Rénier (*skutečnost*) vyšetřuje smrt přítele (*fikce*); v dalším textu pak už Komisař Moulin slíbí pomoc příteli (*fikce*).

A uvedme ještě jeden doklad tohoto balancování na hraně skutečnosti a fikce: „Prožili spolu vzrušující dny, na které se nezapomíná: Clint Eastwood a Meryl Streepová v trpké milostné romanci“ (*skutečnost? fikce? záměrná dvojznačnost?*). Text k filmu Madisonské mosty může tímto způsobem odkazovat i k informacím, jež proběhly tiskem – že totiž obě americké hvězdy při natáčení tohoto filmu spojil skutečně velmi důvěrný vztah.

6. Televizní programy jsou texty informační a hlavně propagační – v rámci současného konkurenčního boje televizních stanic o diváka, o „sledovanost“; o tiskovinách propagujících videokazety ani nemluvě. Zdá se, že hra na totožnost postavy a herce, založená na výrazové ambivalenci a na směřování reality a fikce, se v těchto textech už stala běžným reklamním trikem a že televizní, filmové – a zároveň čtenářské – publikum tuto „komerční“ textovou strategii akceptuje. Zřejmě nevadí ani to, že se po takto postavené první větě text upoutávky na film vrací do střízlivých kolejí a nastává brutální deziluze: „Mezi nebem a zemí bojují Ch. Sheen a N. Kinská s rudou mafií o ruské zlato! D á l e h r a j í : ...“

Jiné disciplíny než jazykověda (sociologie a psychologie umění, teorie masové komunikace aj.) se zabývají otázkou, na čem je vlastně založen kult hvězd: jak je

možné, že divák, který se vypraví do kina nebo usedne před obrazovku s touhou vidět Kim Basingerovou nebo Roberta Redforda, se vzápětí nechá unášet příběhem a ztotožní si svůj herecký idol třeba s neohroženým pistolníkem? Tento pozoruhodný úkaz známe už i z některých uměleckých zpracování. Např. ve filmu W. Allena *Purpurová růže z Káhiry* dostoupí prolnutí skutečnosti a fikce tak daleko, že zbožňovaný filmový herec sestoupí přímo z plátna, aby prožil romanci se svou vytrvalou ctitelkou v hledišti. Ve filmové verzi prózy J. Fowlese *Francouzova milénka* zarámoval K. Reisz románový příběh složitého milostného vztahu ještě partnerským vztahem obou hlavních hereckých představitelů; divácké ztotožňování je tak zkomplikováno tím, že každý z protagonistů hraje v příběhu i ve „skutečnosti“. Atd., atd. Stojí tedy za povšimnutí, že tyto identifikační procesy mají i svou jazykovou reflexi, a že se tento způsob vyjadřování asi postupně stane zcela bezpříznakovým.

Z jiného druhu umění – literatury – dobře známe podobný jev: čtenáři zhusta ztotožňují autora – osobu reálnou – s vypravěčem, lyrickým subjektem textu nebo případně i postavou, osudy hrdiny nebo postoje vypravěče připisují autorovi. Literární věda, reprezentovaná mj. představiteli pražského strukturalismu, v teoretické rovině svůj boj s těmito tendencemi už dávno úspěšně vybojovala; čtenářská obec ve své většině však bude zřejmě nadále ztotožňovat vnitrotextový subjekt *románu* Český snář s Ludvíkem Vaculíkem – a bude se chovat stejně i v dalších podobných případech. Tím spíše lze pochopit, že publikum více zajímá, která hvězda ve filmu hraje, než jakou postavu hraje – a že v reklamním programovém sloganu je možno tento „zprostředkující článek“ vynechat a zasadit jméno populárního umělce přímo do kontextu naznačujícího děj příběhu („Harrison Ford zapleten do vraždy své krásné mladé kolegyně!“). Ostatně – to už je jen poznámka na okraj – s tímto neodvratným ztotožňováním herce s postavou je v souladu třeba i dvojznačnost výrazu *protagonista*: podle Akademického slovníku cizích slov II (Praha 1995, s. 627) je to 1. vedoucí osobnost, průkopník a 2. *představitel hlavní role (pův. v div. hrách), hlavní postava liter. díla*.<sup>2</sup>

<sup>2</sup> Svou roli tu jistě hraje – jako u reklamních textů velmi často – i vliv překladu. Propagační slogany k zahraničním filmům se mnohdy mechanicky překládají, s tímž jevem se však setkáváme i při propagaci filmů českých.

J. Šimandl: Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?

## **Případ Kmetiněves: Leave the language alone, nebo axiologicky ukotvený průzkum jazyka?**

*Josef Šimandl*

*Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.*

*simandl@ujc.cas.cz*

**The Kmetiněves case: Leave the language alone, or an axiologically anchored investigation of language?**

**ABSTRACT:** From a case study, a kind of manifesto grows in this article – or a challenge to discuss the principles of axiology in a corpus-based grammar. Part 1 (introduction) presents some facts about a group of Czech village names. One of them has been used frequently in the media last year, not always in accordance with language handbooks; Part 2 records this phenomena. Part 3 sketches how this phenomena would be treated in the spirit of *laissez-faire* linguistics. Part 4 starts with a reminder that there are not only language phenomena in corpora, but errors as well. Then, the axiology is presented as observation of values (a) in the national language, (b) in texts, (c) in language description. A description within a badly needed axiologic frame is claimed and demonstrated, where language phenomena would be evaluated not only after mere frequencies, but also depending on qualities of source texts. Part 5 adumbrates a broader frame and some parallels of other disciplines where the description of human practice differs from theoretical postulates. Part 6 specifies the role this journal hopes to play in further discussions: about the use of corpora in a grammar research, about criteria of marking language phenomena, about distinguishing innovations from errors, about values of single language phenomena.

**KEY WORDS:** language use, corpora, *laissez-faire* linguistics, axiology (as evaluation of qualities, not only quantities), language culture

**KLÍČOVÁ SLOVA:** úzus, korpus, lingvistika *laissez-faire*, axiologie (jako hodnocení kvalit, ne jen kvantit), jazyková kultura

V tomto článku je případová studie rozvinuta do jistého manifestu nebo výzvy k diskusi o axiologických principech v gramatice založené na korpusu.

### **1 Reálie**

Vesnice se jménem obsahujícím komponent *-ves* patří k nejstarší vrstvě osídlení Čech (viz Šmilauer, 1960) a tvoří areál rozložený převážnou částí se-

verně od Prahy po Středohoří. Na pomezí hlavního města najdeme *Uhříněves*, *Kněževes*<sup>1</sup> a *Březiněves*; severovýchodní výspu tvoří *Chotiněves* a *Tetčiněves* u Úštěka; severozápadní výspou jsou *Radičeves* a *Milčeves* mezi Žatcem a Podbořany; směrem jihozápadním končí pás hustšího výskytu *Otročiněvesí* u Hudlic na Berounsku, osamělou západní a zároveň jižní výspou je *Bdeněves* u Kozolup (resp. u Města Touškov) severozápadně od Plzně. V centru tohoto areálu se nalézá Dvořákovo rodiště *Nelahozeves*. Obec *Kmetiněves* leží přes kopeček od jiné dvořákovské lokality, od Zlonic. Profousovo kompendium (Profous et al., 1947–1960) zaznamenalo takových jmen kolem šedesáti<sup>2</sup> (viz Oliva 1976). Připomínám je kvůli korigování možné představy o naprosté perifernosti jevu.

*Lichoceves*, *Libčeves*, *Budčeves*, *Radičeves*, *Milíčeves*, *Stehelčeves*, *Milčeves*, *Vlčeves*/*Vlčoves*, *Hovorčeves*, *Hněvčeves*/*Hněvčoves*, *Nemyčeves*, *Vítějeves*, *Hostějeves*, *Žiželevy*, *Velemyšlevy*, *Třebnouševy*/*Třeboučoves*/*Třebnoušoves*, *Nelahozeves*, *Bítozeves*, *Zdebuzevy*, *Kněževes*, *Zbraněves*, *Libněves*/*Libňoves*, *Židněves*/*Židnoves*, *Zvoleněves*, *Červeněves*, *Bděněves* (dnes je na mapě *Bdeněves* a tato podoba převažuje i v novinách), *Činěves*/*Činoves*, *Račíněves*, *Jičíněves*, *Vlčiněves*, *Otročiněves*, *Tetčiněves*, *Vliněves*, *Daminěves*, *Uhříněves*, *Hoříněves*, *Ctiněves*, *Kmetiněves*, *Vitiněves*, *Chotiněves*, *Martiněves*, *Jeviněves*, *Březiněves*, *Hruziněves*, *Černěves*, *Čistěves*/*Čistoves*, *Myštěves*/*Mištoves*, *Moravěves*, *Kácoves*, *Ondřejoves*, *Matějoves*, *Vítějoves*, *Velkoves*, *Běloves*, *Pekloves*, *Horňoves*, *Ražňoves*, *Knapoves*, *Virtoves*, *Nal(e)žoves*

Tato jména vznikla z dvouslovných označení typu „něčí ves“ (menšinově „jaká ves“), přičemž základové jméno/slovo není vždy jasné ani jednoznačně průhledné (*Milčeves*: *Milkova*/*Milcova*/*milcova* ves). Jméno vsi není kratší než trojslabičné (např. *Ctiněves*) a vztahové adjektivum nutně má ještě o slabiku víc (*ctiněveský*; šestislabičné *otročíněveský*). U delších slov lze čekat komolení neboli zjednodušování – a to je i doloženo u Profouse: jednak historickými doklady, mezi nimiž jsou adjektiva jen z malé části<sup>3</sup> (*Uhříněves*: 1623 *panství Aurzeniowskeho*), jednak doklady lidového úzu tam, kde se odchyluje od spisovných podob, mnohdy až k neprůhlednosti: *březňovský* je k *Březiněves*. Tak máme u *Kmetiněvsi* poznamenáno: „*kmetřoveskej* n. *kmetskej*“. Příručka A. Polívkové (Polívková, 1985) od této pestrosti odhlíží a radí uživatelům bezproblémové podoby *jeviněveský*, *uhříněveský*, *kmetiněveský*.

Nyní krátce o mediálním případě Kmetiněves. Na Nový rok 2004 se tam našla mrtvola 13leté dívky; znásilnil a zavraždil ji o rok starší spolužák. Ten byl po vyšetřování, soudním řízení a po pobytu v léčebně jako plnoletý propuštěn bez povinnosti léčit se a bez záznamu v trestním rejstříku. Místní obyvatelé se

<sup>1</sup> *Kněževes* u Středokluk, na okraji letištního areálu, by se klidně mohla jmenovat

\**Kněž(e)víska*. Daleko větší *Kněževes* najdeme u Kolečovic na Rakovnicku.

<sup>2</sup> Záleží na tom, co všechno započítáme. Neuvádím Olivou vyznačené lidové podoby, např. *Jeněves* (pro *Jeviněves*), *Ouřinoves* (pro *Uhříněves*), *Kmetřoves*, a nezapočítal jsem jméno *Ládves*, které se svou formou dalším úvahám vymyká.

<sup>3</sup> Uvádějí se tehdy, když dokládají jinak nedoloženou podobu jména.

cítí ohrožení a sepsali výzvu k legislativní změně pro případy tohoto druhu, například k doživotnímu dozoru a/nebo ke snížení věkové hranice trestní odpovědnosti. Další osudy této výzvy (viz níže) se s časovými odstupy v řádu týdnů starají o mediální pokračování případu.

Tady začíná náš lingvistický případ Kmetiněves.

## 2 Jevy zaznamenané letos v úzu

A. Výslovnost [kmetiňeves] byla samozřejmostí u starosty obce a také u těch lokálních zpravodajů, kteří se obtěžovali do vesnice samé. Vyskytla se – i u špičkových profesionálních moderátorů – výslovnost [kmetyňeves],<sup>4</sup> promítající do méně průhledného jména tvrdou výslovnost (podobně jako u jmen *Botič*, *Štefánkův most*). Vyskytla se i „superměkká“ varianta [kmňetiňeves], vzniklá pravděpodobně vyrovnáním měkkosti, jinak řečeno neochotou diferencovat. Výslovnost zkoumaného jména v dnešních českých korpusech nelze sledovat.

B. Sledovat tvaroslovné kolísání v korpusech lze. Přecházení substantiv od vz. kost ke vz. píseň by odpovídalo, ale se setráváním substantiva *ves* u vz. kost (Tušková, 2006, s. 153) není v souladu, že v korpusových textech je vidět kolísání genitivu:<sup>5</sup> vedle většinového genitivu *Kmetiněvsi* se objevuje i *Kmetiněvse*. V televizním a rozhlasovém diskurzu, který zavedl podnět k tomuto zamyšlení, jsem toto tvarové kolísání nezaznamenal – i tento fakt by zasloužil reflexi.

Velký korpus SYN má vedle 84 G -i jen 3 G -e, z nichž jeden je při nedbalém znění *starosta Kmětíněvse*.

C. Podoba adjektiva nám buď příkladem, jak může náhle stoupnout počet výskytů sledované varianty v textech. Nad podobou *kmetiněveská* během kauzy frekvenčně převážilo *kmetiněvská*, přičemž pokud jde o výslovnost, promítly se do ní výslovnostní jevy připomenuté sub A, zejména menšinová podoba [kmňetiňevská]. Frekvenční převaze nestandardních podob tu dal základ ne snad místní úzus, ale sám místní podnět. Na oficiálních stránkách Obce<sup>6</sup> Kmetiněves je totiž petice pojmenována *Kmetiněvská výzva*. Takto nazvaný dokument vyvě-

<sup>4</sup> Tak při uvedení tématu i V. Moravec v pořadu Otázky, 31. 1. 2010, 2. část.

<sup>5</sup> To je jediný pád singuláru, kde se kolísání může projevit; pět dalších pozic možné variantnosti je v plurálu.

<sup>6</sup> K velkému písmenu: Míněn je tamní obecní úřad. Jev velmi rozšířený, teoreticky ospravedlnitelný, pro praxi nešťastný. Typ sídla psaný s velkým písmenem se totiž šíří z vágních prestižních důvodů a bez uvážení do dalších a dalších kontextů. Např. v ranní meteorologické Panorámě (ČT2) jsme právě letos přestali vídat, jaké počasí má *Železná Ruda*. Místo toho se nám ukazuje, jaké počasí má *Město Železná Ruda*, a stírá se tím rozdíl od jmen, kde jde o součást místního jména (*Město Touškov* aj.).

sila na svých stránkách také celá řada dalších obcí, doputoval i na facebook; podepsal ho rekordní počet občanů ČR (více než petici proti americkému radaru v Brdech); 14. dubna ukazoval starosta Luděk Kvapil petici ve Sněmovně, a tím také v televizi;<sup>7</sup> v září 2010 jsem podobu *Kmetiněvská výzva* zaznamenal i z úst ministra spravedlnosti, když seznamoval s plánem svých aktivit. Celé to dění sledovala média, která se postarala o desítky výskytů v možném budoucím korpusu.

Ve velkém korpusu SYN se adjektiva najdou s takovými poměry -ves-/vs-: k *Bítozeves* 1/0, k *Březiněves* 7/6,<sup>8</sup> ke *Ctiněves* 1/2, k *Činěves* 3/1, k *Jičíněves* 7/1, ke *Kmetiněves* 2/2 (!; samozřejmě bez oné výzvy, která je pozdějšího data než texty tohoto korpusu), ke *Kněžves* 10/1, k *Libčevěves* 17/0,<sup>9</sup> k *Milčevěves* 1/0, k *Nelahozeves* 24/14, k *Uhřetěves* 27/17, ke *Zvoleňves* 1/2. Celkový poměr 101/46, srov. však pozn. 8.

Než přikročíme k meritu věci – jak tyto úkazy popisovat a interpretovat –, podívejme se na začátek textu petice ([www.kmetineves.cz](http://www.kmetineves.cz), červen 2010):

*Kmetiněvská výzva*

*Na základě velmi brutálního trestního činu, který byl v naší obci spáchán před 6 lety - brutální vražda 13 leté dívky, již spáchal její stejně starý spolužák - a na podkladě všech následných skutečností, které po tomto činu nastaly a vešly ve známost se obracím jménem občanů naší obce Kmetiněves na širokou veřejnost, Poslaneckou sněmovnu ČR (...)*

Text nevybočuje ze standardní/průměrné úrovně podobných textů, v nichž se na administrativní jádro nabaluje snaha vytvořit účinné politické provolání; je však zjevné, že za text dobrého autora ve smyslu Ertlovy teorie (Ertl 1929) nemůže být pokládán.<sup>10</sup> Nás zde kvalita tohoto prvotního textu zajímá potud, že

<sup>7</sup> Když už věci došly tak daleko, nepřichází v úvahu měnit název; znamenalo by to riskovat právní napadnutelnost získaných podpisů.

<sup>8</sup> V 5 z těch 6 případů jde o komolení názvu ulice *Březiněveská* v Praze – Kobylisích. Vyhledávač „mapy.cz“ je nekompromisní: *Březiněveská Praha 8* najde, *Březiněvská Praha 8* nezná. V jistém smyslu se chová k češtině korektněji než komolící žurnalisté a permissivní lingvisté. Ale jeho nastavení se jistě brzy změní, neboť nebudem přeci přicházet o klienty (a adresáty našich reklam) proto, že se jím vloudí chybička, že. Co se těžko změní, to je laxnost lokálních zpravodajů; ostatně jde mezi novináři zhusta o obor zácvikový, protože škody z komolení názvů ulic jsou nesrovnatelné s případnými škodami třeba z nejapných zahraničních komentářů.

<sup>9</sup> Podoba *libčevský* by vypadala poněkud ruský. Je třeba říci, že v nálezů řetězce „\*[ěe]ve?/[sš]/[kt].+“ byly tisíce ruskojazyčných prvků obsahujících -evsk-.

<sup>10</sup> Zaznamenáváme opakování adjektiva *brutální*, ne zrovna šťastnou volbu nevlastní předložky *na základě ... trestního činu ... se obracím* a doprovodně záměnu adjektiv *trestní* – *trestný*, vadné řešení výrazu *13leté*, interpunkční pochybení v prvním souvětí (*vešly ve známost se obracím*). V pokračování „urtextu“ jsou i další ne právě povedená místa, např. *při spáchání obdobných brutálních trestných a promyšlených trestních činů jakými je vražda – by měl vést k široké a věcné diskusi celou naší společností – pokárání, dání – sledováním*

právě on nastartoval a zapříčinil nárůst frekvence adjektiva *kmetiněveský* v podobě *kmetiněvská*.

Pro úvahy o popisu a interpretaci jevů A–C (jevu C věnujeme pro jeho jednoduchost a ilustrativnost nejvíc pozornosti) přijmeme představu, že co jsme vyzorovali na úzu, je principiálně totéž jako to, co můžeme pozorovat v korpusech; k tomuto zdroji jevů budeme odkazovat symbolem Ú/K. Přímo pozorovaný úzus nemá některé výhody korpusu (snadnost a opakovatelnost vyhledávání a kvantifikací), zato proti korpusům jednu výhodu má: zkoumáme-li jev, jehož šíření včetně okolností je v čerstvé paměti, nemusíme čekat několik let, než texty o *Kmetiněvské výzvě* uvidíme v korpusech. Kontinuum Ú/K se zakládá na tom, že korpusy jsou reprezentací úzu. Kdybychom chtěli diskutovat kvality této reprezentace, vyvstala by otázka způsobu reprezentování, v konkrétní rovině například redaktorské sjednocování různých podob jména *Kmetiněves* (A), podob jeho genitivu (B) a restituování standardní podoby adjektiva (C). Tato pozorování, včetně hodnocení autenticity reprezentace, však odložíme na čas, až novinové texty z r. 2010 v korpusech budou.

### 3 Přístup typu *Leave the language alone* (LLA)

Sepíšeme a kvantifikujeme všechno, co jsme v Ú/K našli, čili uvedeme, *jak se píše a jak se mluví*; srov. Cvrček a kol., 2010, např. s. 95 *hepatitida i hepatitída*.<sup>11</sup> K A zaznamenáme různé výslovnosti a nutně i různé skripce, předložíme je uživateli bez hodnocení neboť variantnost – proti jednoznačné preskripci v příručkách typu Polívková, 1985 – je vítaná a tímto způsobem nabude jediné jméno vsi hned čtyř podob.<sup>12</sup> K B zaznamenáme genitiv *Kmetiněvsi*

---

televize konče,, – současná generace dětí dospívá daleko dříve než tomu bylo v minulosti – Otázka tedy zní, je současná právní úprava postačující k trestání takovýchto brutálních trestních činů končících vraždou? – dětem mladším 15 let, které se dopustí takovýchto činů uložit taková opatření, která (...) – „nikoliv, současný právní řád doslova nahrává těmto pachatelům a proto je třeba (...) – představa, že takhle vážně narušený a nemocný člověk se může zcela volně, bez jakéhokoliv záznamu v rejstříku trestů, pohybovat mezi širokou veřejností je burcujícím mementem (...).

<sup>11</sup> Že *-ída* je doložena ve slovenských nebo slovenštinou pravděpodobně ovlivněných kontextech, to už bylo pro autory příliš podrobné zkoumání. Vždyť podle nich rozhoduje frekvence ve zvoleném korpusu – ne zkoumání příčin, jak a proč se do něho ta či ona varianta dostala.

<sup>12</sup> Promítnuto na jazykovou praxi obce samé, odpovídala by názoru LLA rada obyvatelům té vsi, aby taky proboha nechali jazyk bejt, nikoho neovlivňovali, ničeho se nedožadovali a aby na hranice obce pěkně rozmístili promiskue *Kmetiněves* a *Kmětíněves*, takže odjíždějící, který by si myslel, že ví, kudy projížděl, bude zdravě zviklán ve své jistotě, co uvést do případného protokolu pro pojišťovnu jako místo škody. Rovněž v tamní hospodě nebudiž číněno příkoří pro žádnou z variant výslovnosti *Kmeti-*, *Kmety-*, *Kmėti-*, *Kměty-*, nýbrž na-

i *Kmetiněvse* (s frekvenčními údaji), a kdyby si některý mluvčí udělal genitiv *Kmetiněvesu*, zaznamenali bychom i ten včetně mužského rodu – protože vytahovat nějaké poučky, že ve jméně je *-ves*, a systémově argumentovat, že přece nejsme ze *\*vse*, by od lingvistů bylo vůči uživatelům jazyka nekorektní; lingvisty, kteří pojmají svou práci tak zastarale, bude vědecky smýšlející lingvistická veřejnost ostrakizovat. K C zaznamenáme adjektivum v podobě *kmetiněveský* i *kmetiněvský* a vyčíslíme frekvenci; ta by v období zahrnujícím rok 2010 byla nejspíš vychýlená ve prospěch *-vský*. Poznamenejme spravedlivě, že korpusy umožní spolehlivěji než klasická observace ověřit, nakolik podoba *-ský* směřuje k monokolokabilitě, tj. k užívání jen v označení *Kmetiněvská výzva* (srov. ne-standardně tvořené adjektivum *vamberecká krajka*); ale pohled na celou relaci *-ves* : *-v(e)ský* umožní i jiné hodnocení (viz příslušnou pasáž části 4).

Takový přístup lingvisty k jazyku má některé výhody. Postupné pozhánání jevů, které ještě včera platily za chyby, je překonáno tím, že chyby neexistují, existují jen jevy v Ú/K. Proč pracně, postupně, po pečlivě vyhodnocovaných jednotlivostech, za neustálého dohledu mnohohrstevné a nevděčné instituce jménem veřejnost (nic se nemění: zkosnatělý konzervativismus; zavádění změn: jazykové inženýrství) takzvaně demokratizovat spisovnou normu, když stačí dát každému zelenou, aby mluvil/psal, jak mu zobák narost, a to i kdyby mu nedorost? Četným dnešním studentům, kteří avansují do sfér nárokových si formální zacházení s jazykem, ale jejich vlastní řečová zkušenost formální zacházení nezahrnuje, přijde vhod, když budou moci číkoli usměrňování odrazit poukazem na jediné správnou zásadu LLA. Ani lingvistu nic nestojí nechávat jazyk být. Jeho účetnickou práci (pokud si lingvista nenajde jiný cíl svých odborných aktivit, což je daleko rozšířenější než opak) koneckonců zastane zaškolený absolvent základní školy. Četné nevýhody takového rovnostaření mezi jazykovými prostředky nelze v duchu LLA ani nastolit; k tomu totiž potřebujeme jazyk jako hodnotu, a takové pojetí je, bylo a nejspíš zůstane sporné. Nesporné je například to, že pro administrativní a právní texty není výhodné mít několik podob názvu téže obce. Nesporné dále je, že popis jazyka není dobré vystavovat předem odhadnutelným výkyvům: po mediálním vzestupu zájmu o případ Kmetiněves přijde opad a Ú/K ukáže (nejspíš zejména v bodu C) zase jiné frekvenční poměry.

Popis jazyka vypracovaný s pomocí korpusů se tak nezbaví význačných negativ, která dřívější kodifikaci vyčítají průkopníci přístupu *laissez faire* neboli LLA: zůstane zastarávající a proměnlivý, svému uživateli nadále připraví nutnost přeučovat se. Vystupňuje se negativum, na které příležitostně poukazují uživatelé příruček a klienti jazykové poradny, totiž indiferentní odpověď „může se tak i tak i tak“ na dotaz, co je správnější/vhodnější. (Všimněme si: dotaz

---

opak: výzva LLA adresovaná místním bude chtít, aby si dali líbit cokoli neboli aby jim taky bylo všechno jedno.

zpravidla nezní, co všechno se říká/píše.)<sup>13</sup> Toto negativum se zdánlivě oslabí doplněním o frekvenci konkurenčních prostředků v použitém korpusu; zdánlivost spočívá v tom, že nejčastějším např. v získaných textech za posledních pět let se může ukázat varianta systémově neopřená, jejíž frekvenci zvýšila přechodná vlna. Možný mechanismus takové vlny jsme viděli na případě Kmetiněvské výzvy: tam nás přístup LLA osvobozuje od údajné svévole školených lingvistů, aby nás vystavil svévoli jazykově bezstarostných starostů a novinářských elévů (srov. poznámky 8 a 6). Jeden nový negativní rys se objeví navíc: popis bude prostý veškerých hodnot, které mohou uživatele orientovat, co je použitelné za jakých okolností, neboť popis bude vypracován jen na základě změřitelného;<sup>14</sup> takový přístup byl výstižně nazván scientismem (Adam, 2009).

#### 4 Přístup zohledňující axiologii

První, co je třeba vzít v potaz, je, že Ú/K kromě relevantních jevů zahrnuje i chyby. Pro axiologii korpusového bádání je výzvou vyrovnat se s otázkou, jak odlišit chyby od inovací. Čistě frekvenční ukazatel by se ukázal nesmyslným pro A, uznáme-li legitimitu požadavku jednoznačné identifikovatelnosti názvu obce; zkreslujícím pro B, kde jde o frekvenčně nevýznamné potvrzení tendence, která platí obecně, o jménech na -ves však jen velmi slabě; krátkodechým pro C, jak je nastíněno ob odstavce výše. Při různosti příčin, proč jsou pouhé frekvence nevýmluvné, a při nemožnosti matematicky vyjádřit přinejmenším některé z nich není pravděpodobné, že by se odlišení inovací od chyb dalo v budoucnu z frekvencí spočítat podle nějakého vzorečku, třeba jako integrál převrácených hodnot lomený odmocninou objemu korpusu.

Hodnocení chyb (říkejme mu třeba hamartologie), ba už jen jejich rozpoznání je ošidné potud, že jejich detekce se děje / se nejefektivněji provádí / se nutně musí dít konfrontací reálných jevů s kodifikovanou normou.<sup>15</sup> Abychom

<sup>13</sup> Při propagaci korpusu byly publikovány leckteré vize mírně řečeno přehánějící, které po etablování korpusů není proč držet. Uživatelé příruček a klienti poraden byli vybízeni hledat odpovědi v korpusu, jako by tam mohli najít, co hledají, a práce předkorpusových lingvistů byla prezentována tak, jako by každému mluvčímu vnucovali unifikovanou *langue* místo jeho variabilní *parole*, chápané jako jediné autentické bytí jazyka. Mimo přemnohé jiné srovnej: „Zjednodušující pravda příruček, která je pro spisovný jazyk a školy většinou preskriptivní a závazná (ne nutně však pro veřejnost), tu tedy stojí proti mnohosti informace a mnohotvárnosti pravdy korpusu.“ (F. Čermák et al., 2005, s. 6)

<sup>14</sup> Pokud jde o práci Cvrček et al., 2010, změřené se často nahrazuje odhadnutým a místo naměřené hodnoty stojí v popisu „skoro vždycky“ apod.

<sup>15</sup> Bezesporu se tak nutně děje na nižších plánech jazyka: ve fonetice/fonologii, na úrovni pravopisu, v tvarosloví. Syntaxí počínaje narážíme na situaci, kdy nemožnost normovat vše (třeba výstavbu celých textů) vyústila v podivný výsledek, při kterém se ze zpracování syntaxe dovíme nejvýš žalostně málo o nepatřičných vazbách, o špatně řešených souvětích apod.

nevytvořili hned na začátku našich úvah bludný kruh, odložme řešení této námitky, než zvážíme, má-li kodifikace ještě jiná oprávnění. Co se však jeví jako nepochybné, je existence chyb. V rovině, která má jazykové vyjádření až druhotně, to Pražanům už léta zviditelňuje billboard v předpolí Štefánikova mostu: dvojice písmomalířů na spuštěné plošině domalovala – bezpochyby za použití šablon a po rozměření náležitého umístění – nápis *Pro žovit, jaký je*. Interpretaci, že jazykové ztvárnění tu je úmyslným vyjádřením sdělovaného obsahu, je namísto z pohledu tvůrce billboardu, ale bylo by násilné přičítat takový úmysl vyobrazeným písmomalířům: jak takové lidi známe, oni ne ze zlé vůle, naopak při postupu *lege artis* svého řemesla tvořili, co tvořit měli, a výsledek je „takový, jaký je“, neboť „chybičky se vloudily“. K chybám dochází, často přes veškerou péči; zcela ve shodě s Ertlem (Ertl, 1929) se chyb dopouštějí i dobří autoři: srov. zde pozn. 4. Chyby jsou průvodní jev jazykového chování – *quod erat demonstrandum*.

Přestaňme se bát označovat chyby za chyby. Zaznamenáme třeba v *hokejovém Tipsport Extralize* (ČT24 22. 10. 2010 22:54) a povšimneme si rodové shody adjektiva s neskloňovaným členem názvu, který sám ani není v odpovídajícím tvaru. Může být zajímavé vědět, jak je taková shoda-neshoda častá, a můžeme kvůli tomu podniknout (mimochodem dost náročnou) korpusovou rešerši – ale za závažnější pokládám uvážít, jestli taková inovace poslouží srozumitelnosti textu. Podobně pokládám za závažnější než nemalou frekvenci to, že *kmetiněvský* je vadný výtvor, protože vypadá jako utvořený od *\*Kmetiněv* nebo od čeho: srov. *spytihněvský* k místnímu jménu *Spytihněv*, *něvský* k *Něva*. (Na téma identity jména, která váží víc než frekvence, srov. také pozn. 6.) Kdyby bylo tisíc výskytů *Rachmaninovy* hudby, a je jich nemálo, trvejme na podobě *Rachmaninovy*, protože skladatel se nejmenoval *Rachmanin*.<sup>16</sup>

Vybavení korpusy, mohli bychom hlouběji zkoumat typy chyb a okolnosti (zvláště interně jazykové jako kontext apod.), za nichž k chybám dochází. Východisko v jisté typologii chyb máme (Markowski, 2009, s. 55–60). Evaluace chyb v dosavadní korpusové lingvistice se omezuje na přístupy přijímající jako axiom, že chyby dělají jen ti, kdo si jazyk osvojují, zatímco praxe rodilých mluvčích je realita jazyka sama: srov. Granger, S. et al., 2002, nověji Gilquin, G. et al., 2008; ostatně srov. také KGA 01/2010, s. 4, poslední odrážka. Dokud chyby neodlišíme, budeme muset *žovit* uznat za reálně existující podobu slova *život*. Tím vznikne popis jazyka, který bude pořízený *lege artis*, objektivně, nenapadnutelně, také pohodlně, protože bez otázek po smyslu. Ale zeptejme se, nebude-li to očima těch, kdo se na popis obracejí – tj. očima uživatelů jazykových příruček –

<sup>16</sup> Existuje případ, kdy se nám nestandardně tvořené posesivum ke jménu na -ov kulturně zabydlelo: *Bratři Karamazovi*. Lví podíl na tom měli rusisté, podobně jako lví podíl na pomýlené výslovnosti [konzert] mají „lidi kolem hudby“. Podíl těch, u nichž bychom obeznámenost čekali především, na zabydlování různých problematických řešení – to je velké a zatím nezpracované jazykověkulturní téma.

popis *pro žovit, jkaý je*: lingvistovi sice nebude co vytknout, ale uživateli bude výsledek málo platný. Odlišování chyb od inovací vždycky bylo a vždycky bude těžké, sporné a nevděčné; je však nutné.

Axiologii jako nauku o hodnotách<sup>17</sup> lze v případě gramatického bádání v korpusech promýšlet přinejmenším na třech osách:

(1) Hodnotou se jeví národní jazyk. Takové pojetí je běžné v Polsku: srov. Puzyńska 1992, Markowski 2009. Svůj jazyk pokládáme za hodnotu, na jazyku nám záleží; nejsme permissivní vůči kdejaké, i třeba nahodilé inovaci. Promítnuto na mluvnické bádání, neměníme mluvnicemi tradovaný způsob skloňování, hned jak se v Ú/K objevilo pár ojedinělých výskytů variantních tvarů. Kromě kvantit dokladů pak obezřetně zpytujeme i jejich kvalitu, resp. kvalitu textů, z nichž pocházejí – viz (2).

(2) Texty se liší v tom, jakou mají hodnotu pro popis jazyka. Takové pojetí najdeme např. v práci Šimandl, 2010, s. 32 a průběžně. Uznáváme-li (1), budou pro nás doklady z textů nedbalých vážit méně než doklady z textů pečlivě editovaných. Při poměrech v dnešní komunikaci se možná dokonce budeme muset smířit s představou, že Ú/K nám častěji ukazuje přehlídku ledabylostí v zacházení s jazykem než variantnost, kterou bychom mohli vítat jako obohacení vyjadřovacích možností. Proti hodnotám autentické spontaneity apod. stavíme odvěké fyzikální pozorování, že samospádem se věci pohybují vždy jen dolů a že neošetřované pustne.<sup>18</sup>

(3) Rozdílnou hodnotu může mít i výstup naší práce. Mapování úzu je na nejvyšší žádoucí, ale přesto teprve preliminární fáze. Druhý úkol je abstrahovat systém, včetně jeho potenci<sup>19</sup> a včetně konstatování, že ne všechno uzuální – nebo dokonce okazionální, módní apod. – je systémové. (Platí samozřejmě i naopak, že ne všechno systémové je uzuální; budovatelům korpusů patří velký dík, protože právě v korpusech se můžeme přesvědčit, že ne všechno, co bychom vyvodili ze systému, skutečně žije v úzu.) Třetí úkol je ze všeho nejtěžší, nejdůležitější, nejdiskutovatelnější, ale i nejžádanější: vypracovat kvalifikující a návodný popis zacházení s jazykem. V optimálním případě bude výstup naší práce aktem kultivace jazyka, jazykové kultury. Podle některých pojetí

<sup>17</sup> Označení je vytvořeno z řec. adjektiva *axios* 'platný, slušný, cenný'; příbuzné je sloveso *axió* 'pokládat za hodna, cenit si' nebo substantivum *axióma* '(oceněná a přijímaná) zásada'.

<sup>18</sup> Zejména v baroku čeština obrostla bujně tvořenými sekundárními imperfektivy (a jinými slovesnými bezstarostnostmi, např. v *plesání dnes hudujme* – Rybova vánoční mše). Byla jejich redukce do stavu kolem poloviny 20. stol. (čili do doby zásadních novočeských slovníků) víc samovývojem, nebo víc výsledkem tisícerého nabádání typu „proč *napumpovávat* všude tam, kde stačí *pumpovat*?“.

<sup>19</sup> F. Štícha (2006, s. 26) uvádí příklad činitelského jména \*učič: potenciím systému odpovídá, uzuální není.

(srov. Janich – Greule, 2002, s. VII) se saussurovská dyáda *parole* – *langue* nahrazuje triádou úzus – systém – kultura jazyka.

Zhodnotíme nyní jevy A–C v axiologickém rámci. U A budeme trvat na oficiální podobě (srov. pozn. 12), která je i na mapách, tedy *Kmetiněves*, a na výslovnosti odpovídající ortoepickým zásadám, tedy [kmeťiňves]; o ostatních podobách bude řeč jen při takové příležitosti, že by se probíraly diskrepance běžné mluvy od oficiálních podob. U B lze dospět ke dvojímu řešení, přičemž je zde neodlišíme jejich posouzením. B1: Podržíme systémový vztah *vsi* : *Kmetiněvsi* a poznamenejme, že v úzu se menšinově/marginálně objevuje i příklon ke vz. píseň, zvláště u mluvčích/pisatelů, které k místům typu *-ves* nic bližšího neváže (viděli jsme, že odchýlný genitiv se dokáže spojit s chybným *Kmě-*). B2: S oporou v případech, kdy derivát nebo kompozitum nabývají jiných tvarů než simplex,<sup>20</sup> zdůrazníme rodící se inovaci *Kmetiněvse*,<sup>21</sup> uvážíme výhodnost odlišení G *do -vse* × D *ke -vsi*,<sup>22</sup> ale dodáme, že tyto projevy přechodu ke vz. píseň jsou zatím minoritní (5,1–39,9 %) až marginální (5 % a méně). U C – nehledě na starobylost „šizení“ a podíl v současném Ú/K – doporučíme užívat adjektivum na *-veský* nejen pro většinovost úzu, ale zejména pro identifikovatelnost místního jména; tuto zásadní (nekorpusovou) informaci doplníme (korpusovou) poznámkou o poměrně častém, v úhrnu minoritním zkracování dlouhých adjektiv a vytváření podob na *-vský*, jak se děje zejména u méně dbalých pisatelů. Pro úplnost: výraz *Kmetiněvská výzva* ve slovníku by reprezentoval úzus, ale nebyl by to vzor dobrého užívání (*bon usage*).

## 5 Rámec a paralely

Víra v samoregulaci bez zásahů a víra v nevyhnutelnost institucionální regulace jsou principy, které se ve společenském životě i ve společenských vědách střetávají zákonitě a stále.

V ekonomii se protikladnost reálné praxe a postulovaných principů promítá do politiky a vládnutí. Není divu, když jde o peníze, této nejsrozumitelnější podmínky slušné existence. (Že slušnou existenci není nutné měřit jen penězi,

<sup>20</sup> Např. k tomu, do jaké míry je při skloňování *-kámen* pro uživatele totéž co *kámen*, srov. Šimandl, 2010, s. 66.

<sup>21</sup> Korpus SYN2009PUB, zatím nejnovější a největší korpus publicistických textů (přes 800 milionů slov) má 11× *Uhříněvse*, 8× *Číněvse*, po 6 nálezech *Zvolněvse*, *Kmetiněvse*, *Vitiněvse*, *Březiněvse*, *Bdeněvse*, z dalších takových genitivů jsou zastoupeny *Hoříněvse* a *Hoříněvse*, *Chotiněvse*, *Jeviněvse*, *Tetčiněvse*, *Krásněvse*, *Račíněvse*, *Ctíněvse*, *Červeněvse*, *Jičíněvse*, *Židněvse*, *Vitíněvse*, *Studeněvse*. Koncovková inovace se leckdy pojí s dalšími substandardními úkazy: *Zvolněvse* (je však i jednou L ve *Zvolněvsi*, tj. ve *Zvolněvsi*), *Uhříněvse* (je však i jednou G z *Uhříněvsi* a 15× L v *Uhříněvsi*, tj. v *Uhříněvsi*; dodejme také, že frekvenční postavení standardního G/L *Uhříněvsi* je i v tomto korpusu neotřesené: 727×).

<sup>22</sup> Za podněty k řešení B2 děkuji recenzentům mého příspěvku.

to nechme stranou, dokud uvažujeme jen o ekonomii.) Oba protiklady se střetávají, aniž existují čistá řešení: viz například současné zásahy proti spontánně vzniklé situaci kolem fotovoltaiky,<sup>23</sup> v níž k regulacím sahají i nejpřesvědčenější ekonomičtí *laissezfairisté*; prostě proto, že i pro ně vyrovnaný rozpočet nebo zachování konkurenceschopnosti představují hodnoty. Musí anebo i jen mohou lingvisté pracovat tak, jako by s jazykem nebyly spojeny žádné hodnoty?

Právo, které podle tradovaného sarkastického vymezení představuje institucionalizované bezpráví, chce být optimalizovaným nástrojem usměrňování lidského konání tak, aby se co možná pojistily uznávané hodnoty jako svoboda jednotlivce vyvážená jeho závazky nebo rovnost jednotlivců vyvážená tou měrou hierarchizace, jakou pokládá společenství toho kterého časoprostoru za přirozenou, danou transcendentně, vybádanou filozoficky, vzešlou z nařízení uznávaného vládce, založenou na obecném konsenzu apod. (Vnitřní rozpory opět nechme nyní stranou.) Od doby, kdy se na scéně humanitních věd etablovala sociologie, se objevuje i jiný přístup: zmapuje se reálná společenská praxe – lingvistickou paralelou je mapování Ú/K – a z výsledku se pak vyvozuje, co platí nebo co by mělo platit za normální a noremní. Představme si, že by některý sociolog zmapoval společenskou realitu kradení a okrádání (což by jistě bylo záslužné), ale to by mu nestačilo: prosazoval by naměřený stav k uzákonění, přičemž by hlasitě napadal platné právní úpravy jako neobjektivní, odtržené od reality a vědecky nehajitelné. Nebyli by to jen právníci, kteří by takového sociologa, řečeno slušně, odkázali do patřičných mezí. (Všimněme si, že skrze adjektivum *patřičný* nám do hry volky nevolky vstupuje vědomí hodnot.) Přesto i právníkům může prospět průzkum společenské reality: například aby věděli, že spíš než polnímu pychu je důkladného zákonného ošetření zapotřebí duševnímu vlastnictví ve světě elektronického sdílení informací.

Katolická věrouka vznikla tradováním a rozpracováváním zjevené pravdy, která zůstává verifikační instancí (Pospíšil, 2010). Představme si její zpochybnění na základě sociometrie reálného chování katolíků dnes; za časů Mahátmy Gándhího;<sup>24</sup> v době upalování čarodějnic, konkvisty, křížových výprav atd. atp. Budeme-li spravedliví a obeznámení s prvním ve stejné míře jako s druhým, dojdeme k závěru, že věrouka a sociometrická religionistika jsou dvě různé věci. Potřebujeme-li vodítko, jak se chovat, bylo by ničemné dosadit druhé na místo

<sup>23</sup> Pro čtenáře po letech: Vláda s účastí zelených ekonomicky zvýhodnila výkup energie ze solárních elektráren. Pak se podmínky jejich budování změnily prudkým zlevněním solárních panelů a podnikání „v soláru“ se rozmohlo vysoko nad čekanou míru. Zvýhodněný výkup v takovém množství by přinesl rapidní nárůst cen elektřiny se zhoubnými následky pro celé národní hospodářství. Nynější pravicová vláda bez zelených hledí podmínky ve fotovoltaice upravit, nezřídka dokonce za cenu retroaktivních opatření.

<sup>24</sup> Traduje se jeho výrok, že kdyby se křesťané aspoň čtyřicet hodin chovali v souladu se svou vírou, hned by se dali pokřtít. V Gándhího Indii i v jeho jihoafrickém působišti reprezentovali křesťany britští kolonizátoři.

odvrhnutého prvního. Paralelou víry je v lingvistice přesvědčení,<sup>25</sup> že jazyk představuje hodnotu, že ho máme hájit a že zasluhuje pěstování, latinsky *cultu-ram*. Popis jazykové praxe, tedy inventarizace Ú/K, nemůže být dosazen na místo jazykové kultury (Cvrček, 2008), ba ani na místo gramatiky, protože jde o věci bytostně různé (Šimandl, 2010, s. 227).

Společenské tance jsou obor, kde se také dynamicky střetává tradiční a inovativní. Přesto snad nikoho nenapadne klnout porotcům, že svoje známky vynášejí podle subjektivních kritérií ve vleku toho, co se sami kdysi naučili, a navrhopvat, že nejprve zmapujeme všeliké rytmické vrtění, které na tanečních parketech předvádějí lidé podle toho, jak jim narostly nohy (v souvislosti s jazykem se říká: jak jim zobák narost), a objektivní kvantifikace těchto modusů nám vyjeví, kdo sebou zmítá většinově. Učit se argentinské tango v kurzech pod vedením mistra se stane zbytečným – nahradí ho pohled na velký, reprezentativní soubor videonahrávek praxe. Zbude potom někdo, kdo by si argentinské tango slušně osvojil?

Onomastika se u nás v posledních letech stala příkladem lingvistické disciplíny, která se sice dokáže prezentovat i v žánru edutainmentu<sup>26</sup> vedle roztočivých laických názorů na původ toho kterého místního jména – ale snad žádného onomastika by nenapadlo, že by bylo pro obor přínosné pořizovat z dohadů databázi (i korpus je v podstatě databáze), tu pak statisticky takzvaně vytěžovat a frekvenčně silné výsledky pak dosadit na místo, které dříve zaujímaly vědecky podložené, o historické doklady opřené hypotézy o původu místních jmen.

Pomocné vědy historické se historikům starají o relevantní prameny poznání minulosti. Historik nevybavený dovednostmi v pomocných vědách je odborník pochybných kvalit. Kdyby se zkoumání Ú/K stalo podobnou samozřejmostí pro lingvistiku, bylo by to jen dobře. Potíže začínají příliš velkými ambicemi stát se z pomocné vědy lingvistické jakousi lingvistikou sui generis a s vlastním étosem oboru. Při naplňování těchto ambicí se neguje smysl normativních příruček a místo nich se nabízí bezhodnotová deskripce; obojí vyjadřuje titul práce Cvrček, 2008.

(Čtenář si jistě doplní další paralely.)

Nejde o to, aby ti, kdo popisují praxi, a ti, kdo vypracovávají systém postulatů, na sebe křičeli, že počínání druhé strany je nesmyslné, nevědecké, bezcenné apod. Jde o vůli k synergii, k plodné spolupráci; vždyť koneckonců co je sám

<sup>25</sup> Markowski, 2009, s. 18: „Jeżeli bowiem ktoś **nie widzi** w języku, w sposobie i jakości porozumiewania się, **wartości**, nie uzna też za potrzebne zajmowania się nim, a zwłaszcza kultuwowania go.” (Zvýrazňování tučným tiskem je upraveno pro potřeby tohoto textu.)

<sup>26</sup> Seriál krátkých rozhlasových, pak televizních pořadů Divnopis; už dvě knížky z něho vzešlé.

diskurz ve vědě než hledání konsenzu? (A zase: skrze slovo *vůle* se nám připomíná, že přesvědčení a hodnoty nelze odpreparovat, že jsou naší integrální součástí.)

Koneckonců i jistý segment dnešní korpusové lingvistiky proklamuje své přesvědčení, a sice „*Leave the language alone*: budiž nám dovolen toliko bezhodnotový popis“. Není to přesvědčení samospasitelné ani jediné dnes zastávané: srov. Nekvapil, 2010, a jím připomínaný Hall, 1951,<sup>27</sup> vs. Joshua A. Fishman. V uplynulých desetiletích k nám ze západní lingvistiky pronikal spíš hallovský směr (srov. Bolinger, 1980/2008) jako to nejpozoruhodnější, zatímco u názorů, které se nezrekly kultury jazyka, se mohlo zdát, že proti názorům pražské lingvistické školy jsou méně šťastně zformulované, nebo aspoň nepřinášejí nic převratně nového.

Vyslovuji, sit venia verbo, svoje přesvědčení, že volbu mezi pojetím *leave a do not leave* je třeba usměrnit k rovnováze zdůrazněním potřebnosti toho druhého: *leave alone*, dokud poznáváš, tj. neoklešťuj si pozorovaný jazyk – *do not leave alone*, když informuješ, tj. nezamlčuj rozdíly mezi jazykovými prostředky. Tvé informace potřebuje nejen ediční nebo poradenská praxe (Adam, 2008, s. 25), ale i vzdělávání v mateřštině, příprava profesionálních uživatelů češtiny (dnešní stav jejich přípravy nedává důvod ke spokojenosti) a také výuka cizinců.<sup>28</sup> Ti všichni potřebují popis opatřený hodnotami směřovacími pro jazykovou praxi daleko spíš než frekvenčně odatovaný inventář možností typu *napoprvé, na poprvé, na po prvé* (Chlumská, 2010) nebo *ted', ted'ka*,<sup>29</sup> *ted'ko, ted'ky, ted'kon, ted'konc, ted'kom* ....

Jen ve stručnosti připomeňme okolnosti, v nichž a navzdory nimž budeme o axiologicky ukotvený popis usilovat:

- krize hodnot a autorit (jenže kdy nebyla?);
- naše postdiglotická situace (Bermel, 2010), kdy sice rozpoznáváme rozdíly mezi češtinou spisovnou a obecnou, ale komunikujeme – aspoň ústně – smíšeným kódem;<sup>30</sup>

<sup>27</sup> Právě tato práce má heslo *Leave the language alone!* v titulu. Světový hit, ve kterém jakýsi pořez pořvává rockersky nakvašeně na učitele *Hey! Teacher! Leave the kids alone!* a dětičky se od něho ochotně učí heslo i vulgární angličtinu *we don't need no education* [edjukajšn], vznikl bezpečně později, ale vyšel z téže líhně antihodnot.

<sup>28</sup> Nepodceňujme v naší historii nebývalý nárůst přistěhovalectví a akulturace.

<sup>29</sup> Srov. prosazování „mluvného“ *dneska*.

<sup>30</sup> Jak se i v psaných projevech uhýbá ze spisovnosti a že většina pisatelů pravděpodobně ani nemá vypěstovaný návyk ověřovat si, jak je co správně, k tomu lze snést příkladů bezpočtu; některé příklady najde čtenář i v textu a poznámkách tohoto příspěvku. Dokonce i leckterý profesionál, např. novinář, se prostě spolehne na to, jak to má v paměti (aniž in-

- trvající situace, kdy obrana hodnot, např. důvodné trvání na dřívějším mluvnickém popisu, má nižší prestiž než snahy pospisovňovat dosud neuznávané, přičemž s korpusy se těmto snahám dostalo nebývalé podpory jazykovým materiálem, pohodlným manažováním materiálu a především ideologií;
- nebývale rozklížené obecné povědomí o tom, co vůbec je a co není kultura<sup>31</sup> jako taková, nemluvě o rozmytých představách, jak by měla vypadat jazyková kultura;
- zmasovění psané komunikace díky internetu a posílání SMS;
- skrze bezprecedentní nárůst počtu univerzit masové avansování do sfér, kde je s „mateřštinou“ načerpanou hovory v kuchyni, tlacháním s vrstevníky a brouzdáním po netu (ptejme se: kudy) těžko vystačit; připomeňme si, že za podobné situace, z nutnosti osvojit si při společenském vzestupu němčinu, došlo k národnímu obrození.

Lingvista nabízí své poznatky, založené na mnohdy celoživotním studiu jazyka, které zahrnuje mnohogenerační zkušenost – viz údaje ke jménu *Kmetiněves* v části 1. Tuto nabídku činí lidem, kteří žijí v danostech nastíněných předchozím odstavcem. Pro ně je taková nabídka daleko odlehlejší než statistické sumáře jejich vlastní jazykové praxe, a je-li na rozdíl od nich spojena s usměrňováním a s jistými požadavky na zacházení s jazykem, může se potkat i s odmítáním.

Přesto existují oblasti bytostně spojené s dbalým užíváním jazyka: za všechny uvedu aspoň texty odborné. Vyjde vstříc potřebám této dorozumivací sféry – a mnoha dalších: srov. výše – spíš bezhodnotový popis (s připomenutou *hepatitidou* i *hepatitídou*, s genitivem *Kmětíněvsi*/*Kmětíněvse*/*Kmetiněvsi*/*Kmetiněvse* a v budoucnu třeba i *Kmetiněvesu*/*Kmětíněvesu* plus varianty s psaným *-ty-*, neboť piš, jak slyšíš), anebo soubor axiologicky ukotvených doporučení, kde se u variant uvedou rozdíly, které mezi nimi jsou? Není důvod přestat jim říkat příznaky, přestat registrovat příznakovost, odečítat příznakovost jen z frekvencí. Většinu příznaků lze objektivně zjistit – prosím neztotožňovat s měřením – tak, že budeme kriticky zkoumat Ú/K a mít na paměti, proč to děláme a proč se to odnepaměti dělalo: vždyť sepisování gramatiky nezačalo

---

ventarizuje všechny možné podoby a aniž tipuje nejvhodnější), jak mu to vyjde z úst, jak to jeho prsty natypují na klávesnici.

<sup>31</sup> Např. teletextové stránky nadepsané *Z kultury* apod. mívají to, na čem bychom se nejspíše shodli jako na kulturním dění (divadlo, výstavy, koncerty, literární dění), pomícháno s masovou zábavou – ne že by se kultura v nehodnotovém, antropologickém, „realistickém“ pojetí nemohla i ve smyslu latinského *cultura* popisovat jako to, čeho si lidé hledí, čemu věnují svůj čas, peníze a úsilí – a s informacemi přejímanými z bulvárních médií, např. která tzv. celebrita čeká dítě a s kým.

u alexandrijských gramatiků kvůli inventarizaci, ale aby vznikl návod k porozumění a interpretaci textů, popř. k osvojení jazyka.

## 6 Náš časopis jako platforma

Teorii i praxi jazykové kultury se mimo jiné vytýká (Cvrček, 2006), že její kritéria jsou složitá, heterogenní a rozporuplná. Ovšem, kdyby se kultivovaný jazyk dal nakrájet „jedním nožem“, bylo by dávno nakrájeno a úhledně srovnáno; výsledek by byl bez práce, bez péče, bez toho, co vyjadřuje *cultura*. Jenže kritéria pro dobrý jazyk, dobrý styl, dobré řečnění byla odjakživa několikerá (viz Kraus, 1998) a jejich uplatňování nikdy nebylo bezkonfliktní. V tomto příspěvku jsme si povšimli, že údaje o úzu (Ú/K) potřebují projít korekcí ohledů na jazykový systém (-vsi, -veský) a dokonce i na mimojazykové normy (název obce). Už to může být zdrojem konfliktu – zatímco zjištění „varianta a má n<sub>1</sub> výskytů, varianta b má n<sub>2</sub> výskytů“ je bezrozporné stejně, jako je při absenci dalšího hodnocení bez užitku.

Ani korpusová data mnohdy nepředstavují nediskutovatelné objektivní hodnoty. Subjektivním prvkem je sám výzkumník, jemuž korpus ukáže jen to, na co je tážán, a tážán může být jen na jevy, které výzkumník zná. Popis tvarů zájmena *ten* (Cvrček et al., 2010, s. 218) zůstal neúplný a nezahrnul např. *Gpl tich*, a to přesto, že v deklarovaném korpusu je dokladů<sup>32</sup> víc než v případě jiných, do popisu zahrnutých jevů. Naproti tomu se v paradigmatu nepravidelného slovesa *jíst* nově ocitl třetí tvar pro (*oni*) *jí/jedí/jeděj* na základě dvou (!) dokladů, které by axiologicky orientovaný, opatrnější výzkumník hleděl nejprve ověřit a důkladně vyšetřit,<sup>33</sup> než uvede poznámku, která by na takové tvary upozornila, a rozhodně než sáhne na paradigma nepravidelného slovesa podané formou tabulky bijící do očí. V tomto druhém případě přistupuje jako kvaziobjektivní, subjektivní prvek komentář, který slovy „V mluveném jazyce je varianta *jí* okrajová, v psaném se nevyskytuje *jeděj*“ maskuje jednak nejistou doloženost *jeděj* v mluvených projevech, jednak zastírá fakt, že v psaných textech se objevuje (*oni*) *ví*, ale trochu překvapivě nikoli (*oni*) *jí*.<sup>34</sup>

<sup>32</sup> Např. *uběhlo tich pět let, vývar bez tich mas, do tich Alp, přehršle tich řemeslníků, různý druhy tich genů*.

<sup>33</sup> Pokud jde o samotné výskyty v korpusu Oral2006, pocházejí od dvou různých mluvčích, což je 1× *pro*. Ale je tu 2× *contra*: (1) Co když jde o problém transkripce? Existuje výslovnost *jedí* tak otevřená, že se blíží *jedě*, přičemž palatální prvek *j* zůstává „ve vzduchu“ díky přítomnosti palatálního *d'* v téže slabice; výsledný sluchový vjem může být nejednoznačný, ale transkribující musí zapsat jednoznačně. (2) Najde se někde víc dokladů? V pozdějším korpusu Oral2008 není *jeděj* ani jedno.

<sup>34</sup> Oba nedostatky publikace podržela i přes upozorňování při lektorském řízení.

Konflikt však může založit i modelování systému; systém totiž není dán a priori, nedá se odečíst z Ú/K ve formě ověřitelných dat, nýbrž lingvista ho svou prací vytváří a etabluje. Vytvořený model systému (srov. k tomu Šimandl, 2010, s. 226–232) jednak apeluje spíš na plauzibilitu než na „přeměřitelnost“, jednak je verifikovatelný i falzifikovatelný – zatímco jednou zjištěná data trvají. Máme poměrně čerstvé příklady, že co jeden nově obhazuje jako systémové, druhý jako systémové nehodnotí: srov. Štícha – Chalupová, 2007, vs. Adam, 2008; nebo Štícha, 2008, vs. Veselý, 2009 (petit na s. 114–116), a podrobněji Ocelák, 2010. Jenže právě takovými interakcemi se naplňuje, čím kultura jazyka je a být má: na jazyku i na jeho modelu nám záleží, pečujeme o něj, tříbíme lingvistické zpracování jazyka i jazyk sám.<sup>35</sup>

Takové péči, takové kultivaci jazyka je tento časopis otevřen. Diskutujme v něm o využívání korpusů v gramatickém bádání, o kritériích hodnocení jazykových jevů, o odlišování inovací od chyb, o hodnocení jednotlivých gramatických prostředků. Východiskem pochopitelně budou data o úzu, získaná z korpusů a díky korpusům.

## LITERATURA

- ADAM, R. (2008): Variantnost obyvatelských jmen a jazyková kultura. *Naše řeč*, 91, s. 21–25.
- ADAM, R. (2009): Nad knihou o jazykové regulaci. *Naše řeč*, 92, s. 145–155.
- BERMEL, N. (2010): O tzv. české diglosii v současném světě. *Slovo a slovesnost*, 71, s. 5–30.
- BOLINGER, D. (1980/2008): *Jazyk jako nabitá zbraň. Užívání a zneužívání jazyka v naší době*. Praha: Petr Zima.
- CVRČEK, V. (2006): *Teorie jazykové kultury po roce 1945*. Praha: Karolinum.
- CVRČEK, V. (2008): *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Studie z korpusové lingvistiky 8. Praha: NLN/ÚČNK.
- CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny. 1) Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.
- ČERMÁK, F. et al. (2005): *Jak využívat Český národní korpus. Studijní příručka*. Praha: NLN.
- ERTL, V. (1929): Dobrý autor; Co dělat? (Několik poznámek k „Dobrému autoru“). In: V. Ertl, *Časové úvahy o naší mateřštině*. Praha: nákladem Jednoty československých matematiků a fysiků 1929, s. 42–58, 59–67.

---

<sup>35</sup> Spor je dílnou jazykové kultivace daleko spíš než idylka všeobecného mlčenlivého přikyvování, kdy vzájemné porozumění pramení z toho, že pokud možno žádné hodnoty nejsou zpochybňovány; ať už proto, že shoda na nich se předpokládá, nebo proto, že nám na žádných hodnotách nezáleží. (Konkrétní projevy či spíš neprojevy tohoto dvojího modu není vždy lehké odlišit.)

## Pokyny pro autory

Redakce přijímá pouze původní, dosud nepublikované práce v češtině, slovenštině, anglické nebo němčině. Pokud je anglický nebo německý příspěvek napsán nerodilým mluvčím, redakce autora vyzývá, aby svůj text nechal korigovat rodilým mluvčím-lingvistou.

Redakce žádá autory, aby své příspěvky ve formátu \*doc zaslali elektronicky na adresu [kga@ujc.cas.cz](mailto:kga@ujc.cas.cz). Zároveň je třeba na adresu redakce (**Korpus - gramatika - axiologie, Univerzita Hradec Králové, Pdf, Ročník 62, 500 03 Hradec Králové**) zaslat jeden anonymizovaný výtiskový exemplář.

Povinnou součástí příspěvku psaného v jakémkoli jazyce je anglický abstrakt v rozsahu 100 až 150 slov a klíčová slova v jazyce příspěvku a anglické. U anglický nebo německý psaných příspěvků o češtině žádáme též název, abstrakt a klíčová slova v češtině.

### Základní struktura příspěvku:

- název příspěvku;
- jméno a příjmení autora;
- pracoviště, e-mailová adresa;
- anglický abstrakt, klíčová slova;
- text;
- reference

### Úprava příspěvku:

- zejm. pokud chcete do textu vkládat tabulky či grafy, doporučujeme nastavit už pro rukopis velikost stránky A5, popř. užít písmo Cambria vel. 9 pro základní text, vel. 8 pro ostatní texty;
- příspěvek by měl být členěn na kapitoly (a event. subkapitoly); ty se označují čísly desítné soustavy do maximálně čtyř číslic (1., 1.1.; 1.1.2.; 1.1.2.1.); poté, je-li to nutné, lze užívat římských číslic (I, II) nebo písmen (A, a);
- doklady analyzovaných jevů je vhodné průběžně číslovat a číslo z obou stran uzavorkovat: (1); jednotlivé doklady se píší zkratkou strany vždy v samostatném odstavci; pokud se jako doklad daného jevu uvádí několik vět (kvůli žánru, stylu, kontextu atp.), není nutno je číslovat, ale píší se v jednom bloku, shora i zdola vyčleněním z textu, jiným typem písma;
- doklady jsou na konci opatřeny citací zdrojů; je-li doklad převzat z korpusu, stačí citovat tento korpus; má-li zavedenou zkratku, pak tuto zkratku, např. SYN2006pub;
- příkladná morfologická anotace příkladových vět by se měla dít v duchu pravidel Lipské konvence (Leipzig Glossing Rules);
- tabulky je třeba průběžně číslovat, opatřit názvem a umístit na stránce vlevo;
- poznámky jsou umístěny pod čarou;
- citace v textu: např. (Daneš, 1969, s. 86);
- úpravu referencí provádějte podle následujícího vzoru:

106

*Pokyny pro autory*

DUŠKOVÁ, L. (1984): Some contrastive notes on interrogative sentences in Czech and in English. *Philologica Pragensia*, 72-82.  
BIRJULIN, N. A. – CHRAKOVSKI, V. S. (2001): Imperative sentences: theoretical problems. In: V. S. Charkovskij (ed.), *Typology of Imperative Constructions*. München: Lincom Europa, 354 pp.  
ZIFONUM, G. – HOFFMANN, L. – STRECKER, B. et al. (1997): *Grammatik der deutschen Sprache*, Bd. 2. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Redakce si vyhrazuje právo příspěvek odmítnout nebo vyžádat jeho úpravu.

Příspěvky procházejí posouzením nejméně dvou nezávislých oponentů, kteří nejsou členy redakce.

107